

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

OSMANLI YÖNETİM SİSTEMİNDE
ENDERUN SARAY OKULUNUN YERİ VE ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet Mahir ÇELİK

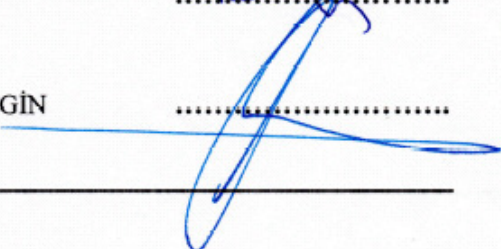
Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNOK

BOLU 2019

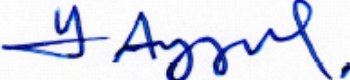
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Muhammet Mahir ÇELİK'e ait “**Osmanlı Yönetim Sisteminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi**” adlı çalışma, jürimiz tarafından **Kamu Yönetimi** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans / Doktora Tezi** olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

16.09.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNOK	
Üye : Prof. Dr. Arif ERENÇİN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ozan ZENGİN	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Osmanlı Yönetim Sisteminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammet Mahir ÇELİK

16.09.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “Osmanlı Yönetiminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi” başlıklı çalışmada, devlet yönetiminde yönetici okulunun gerekliliği, işleyişi ve sonuçları incelenmiştir. Enderun saray okulunun yönetim ve eğitim yönünden etkileri üzerinde durulmuş, kurumun devletin sürekliliği bağlamında rolüne dikkat çekilmiştir. Burada yönetici okulunda eğitim alan öğrencilerin nitelikli hale getirilmesinde uygulanan ders programına ve kullanılan yöntemlere değinilmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan yönetici tipleri incelenerek hedeflenen yönetici özellikleri değerlendirilmiştir. Yönetim ve yönetici kavramları Enderun’un tarihsel gelişimi içerisinde değerlendirilerek hem tarihi bir kurum hakkında bilgi verilmiş hem de kurum üzerinden olması gereken yönetici okulu ve yönetici nitelikleri üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tez çalışmamın hazırlık sürecinde maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma ve tez danışmanım olarak kıymetli vaktini bana ayıran Mustafa Altunok hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammet Mahir ÇELİK

16.09.2019

ÖZET

OSMANLI YÖNETİM SİSTEMİNDE ENDERUN SARAY OKULUNUN YERİ VE ÖNEMİ

Muhammet Mahir ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ALTUNOK

Eylül 2019, 171 + xii Sayfa

Siyasi tarihe bakıldığında devletlerin kurulmasının ve uzun yıllar varlığını devam ettirmesinin hiç kolay olmadığı görülecektir. Devletlerin kuruluş aşamalarında zorlu mücadeleler verilmiş, devamlılığı için sağlam temellere dayanan bir devlet teşkilatına ve nitelikli devlet adamı kadrolarına ihtiyaç duyulmuştur. Devletler için önemli ihtiyaçlardan biri de etkili lider ve nitelikli yönetici olabilecek kişilerin toplum içerisinde tespit edilmesi ve yetiştirilmesi olmuştur. Her devlet kendi içerisindeki insan potansiyelini iyi değerlendirmek, ülkenin çıkarları doğrultusunda bu insanların fikri, zihni ve bedeni gücünden yararlanmak istemiştir. Bu amaçla devlet yönetimine ilişkin yönetici ihtiyacını karşılayacak kurumu meydana getirme politikası izlemiştir. Batı'da görülen prens eğitimleri, Doğu'da görülen şehzade eğitimleri bunlara örnektir. Bu tür tek kişiye özel eğitimlerin yanı sıra devlet gibi büyük ve geniş bir teşkilatı idare edecek üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesine de ihtiyaç duyulur. Devletin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi sadece bir kişinin iyi yetişmesiyle değil, yönetici sınıfın nitelikli hale gelmesiyle gerçekleşebilir. Devlet, kendisine hizmet edecek yöneticilerini yetiştirdiği ölçüde, yöneticiler de bulunduğu yerde milleti idare edecek ve onları devlet adamı sıfatıyla etkisi altında tutacaktır. Devletin temsil edilmesi yetiştirilen yöneticiler sayesinde merkezden yerele ulaşmış olacak ve devlet tüm topraklarında yönetimin ağırlığını hissettirecektir.

Osmanlı Devleti de her devlet gibi yönetici sınıfın yetiştirilmesi konusunda çok ciddi çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla Topkapı Sarayı'nda, Enderun olarak ifade edilen bir saray okulu meydana getirmiştir. Enderun kendine özgü teşkilatıyla diğer eğitim kurumlarından ayrılır. Enderun'da amaç hem erdemli, nitelikli hem de devlete tam bir sadakatle hizmet edecek devlet adamlarının yetişmesidir. Enderun, eğitim kurumu olmasının yanı sıra devlet dairesi işlevine de sahip bir yönetici okuludur. Tarihte ciddi anlamda yer edinmiş olan Enderun; hükümdarların kurumu önemsemesi ve devletin kuruma sağladığı imkânlarla yönetici sınıfını desteklemesi sebebiyle güçlü bir okul haline gelmiştir. Enderun devletin yönetici sınıfını meydana getirmek amacıyla kurulduğu için devlet tarafından doğrudan korunmuştur. Dolayısıyla devlet bu kurumdan çok önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu kurum içerisinde sivil ve askeri alanda üst düzey yöneticiler çıkmıştır. Böylece devlet kendisini, yetiştirdiği yöneticilerine emanet etmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Enderun, eğitim, hükümdar, yönetim.

ABSTRACT

THE STATUS AND IMPORTANCE OF THE ENDERUN PALACE SCHOOL IN THE OTTOMAN ADMINISTRATIVE SYSTEM

Muhammet Mahir ÇELİK

PhD Thesis

Department of Public Administration

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa ALTUNOK

September 2019, 171 + xii Pages

When looking at the political history, it has never been easy to establish states and maintain their existence for many years. Difficult struggles were given during the establishment, a solid state organization and qualified statesmen were needed in its continuity. Finding effective leaders, qualified intendants and raising them has been the most common needs for states. Every state wants to make good evaluation of their human potential and wants to benefit from the intellectual, mental and physical power of these people for the country. For this purpose, state reveals institutions which are need of evaluation, by turning a policy. Prince education in West and Sehzade education in East are making examples for that. Besides, these educations which are personal, there is also a need to educate high level intendant who will manage to rule an extensive organization such as the state. The building of the state on powerful foundations can not happen only by raising one people, it happens when some intendants become qualified. As long as the state raises intendants who are going to serve to the state, also the intendants would administer community and would influence them as a statesmen. Representation of the state will be reached from local to central by raising intedants and will become effective whole owned land.

Ottoman State made such critical workings about raising and educating the intendants like every state had made. That caused to occur a palace school called Enderun in Topkapı Palace which is the center of state administration. Because of its unique structure, conventionality and raising virtuos and also qualified intendants, Enderun is different than others. Enderun is an intendant school which includes educational instution and state agency. Enderun, that critically gain ground in history, had become a forceful school because of the care that emperor had, the support of the intendants with the opportunity that state provided and the community's belief to the instutiuon. Students that educated there had gained important achievements. From this institution, high level intendants had emerged in both civilian and military fields. Thus, the state had entrusted itself to the raised intendants and had not been erased from the stage of history for many years. The Ottoman State, together with the qualified intendants educated in Enderun. State aimed to maintain its internal dynamics on the one hand and to achieve universal gains on the other hand, by Enderun.

Key words: Ottoman, Enderun, education, intendant, administration

*Enderun'a kurumsal kimliğini kazandıran
Fatih Sultan Mehmet Han'a...*

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. DEVLET TEŞKİLATI İÇİNDE ENDERUN	7
1.1. Askeri Teşkilat	8
1.2. İdari Teşkilat	11
1.3. Saray Teşkilatı.....	14
1.3.1. Birun	17
1.3.2. Enderun	18
1.3.3. Hârem	20
II. BÖLÜM	
2. ENDERUN'UN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE SARAY HAYATI	24
2.1. Enderun'un Kuruluşu ve Gelişimi	24
2.2. Enderun'da Saray Hayatı	28
III. BÖLÜM	
3. ENDERUN TEŞKİLATININ YAPILANMASI	33
3.1. Enderun Teşkilatının Dış Saraylardaki Yapılanması	33
3.1.1. Edirne Sarayı	36
3.1.2. Galata Sarayı	38
3.1.3. İbrahim Paşa Sarayı.....	45

3.1.4. İskender Çelebi Sarayı.....	46
3.2. Enderun Teşkilatının İç Saraydaki Yapılanması.....	46
3.2.1. Büyük ve Küçük Oda	48
3.2.2. Doğancı Koğuşu	50
3.2.3. Seferli Koğuşu	52
3.2.4. Kiler Koğuşu	56
3.2.5. Hazine Koğuşu	59
3.2.6. Has Oda	64

IV. BÖLÜM

4. ENDERUN EĞİTİM MODELİ.....	69
4.1. Enderun'da Öğretimin Aşamaları	70
4.1.1. Kul Sistemi	71
4.1.2. Aileye Verme	75
4.1.3. Devşirmeler	76
4.1.4. Acemi Oğlanları	83
4.1.5. İç Oğlanları.....	86
4.1.6. Arz Ağaları	96
4.1.7. Saray Çıkmaları	105

V. BÖLÜM

5. ENDERUN EĞİTİMİNİN VE YÖNETİCİLERİNİN ÖZELLİKLERİ	107
5.1. Enderun Eğitiminin Özellikleri	107
5.1.1. Enderun Eğitiminin Kazanımları	111
5.1.1.1. Kültürleştirme	107
5.1.1.2. Disiplinleştirme	107
5.1.1.3. Nitelikleştirme.....	109
5.1.2. Eğitimin Şekli.....	118
5.1.2.1. Seçilmişler Eğitimi.....	113
5.1.2.2. Yöneticilik Eğitimi.....	115
5.1.2.3. Şehzade Eğitimi	117
5.1.3. Enderun Eğitiminde İç Yönetim	123

5.1.4. Enderun'un Ders Programı.....	125
5.2. Enderun'da Yetişen Yöneticilerin Özellikleri.....	127
5.3. Enderun'da Yetişen Kişilerden Bazıları.....	130
5.3.1. Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa	130
5.3.2. Şair Vasıf.....	131
5.3.3. Ressam Said Efendi ve Ressam Tevfik Efendi	132
5.3.4. Mimar Sinan	133
5.3.5. Seyyah Evliya Çelebi	133
VI. BÖLÜM	
6. ENDERUN'UN DEVLET İÇİN ÖNEMİ	135
VII. BÖLÜM	
7. ENDERUN'UN ZAYIFLAMASI, KAPANIŞI VE ELEŞTİRİLER.....	140
7.1. Enderun'un Zayıflaması ve Kapanışı.....	140
7.2. Enderun'a Yöneltilen Eleştiriler	143
7.2.1. Liyakattan Uzaklaşma ve Yozlaşma	143
7.2.2. Yönetici-Halk Kopukluğu	144
7.2.3. Eğitim Alanındaki Akademik Yetersizlikler.....	147
7.2.4. Bilim ve Teknik Alanında Çağın Gerisinde Kalma	148
VIII. BÖLÜM	
8. SONUÇ	150
KAYNAKLAR	154
EKLER	
EK 1: Fotoğraflar	162

GİRİŞ

Tezin amacı, bilim alanına katkısı olmuş Enderun gibi önemli bir kurumun çeşitli kaynaklardan temin edilen bilgilerle anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Çalışılan konu asırlar önce kurulmuş, gelişme göstermiş ve sonrasında kaldırılmış bir kurum olması sebebiyle dönemin kendine özgü şartları ve Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli gözetilerek değerlendirilmiştir.

Araştırmada tarihsel yöntem ve betimleme yönteminden yararlanılmıştır. Tarihsel yöntem araştırmalarıyla taranan kaynaklardan tarihte yer etmiş Enderun saray okulunun ne olduğuna dair bilgi edinilmiştir. Betimleme yöntemiyle ise bu kurumun faaliyet gösterdiği dönem içerisindeki kişiler, olaylar, mekân ve zaman göz önüne alınarak Enderun'un kendine özgü yapısı geniş bir şekilde incelenmiştir. Bunun yanında yine bu yöntemle kurumun eleştirilen tarafları da incelenerek sorunların ne olduğu, kurumun zaman içerisinde neden önemini yitirdiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerle incelenen araştırmada tarihi belgelerden, kanunnamelerden, kitaplardan, doktora tezlerinden, yüksek lisans tezlerinden ve makalelerden faydalanılmıştır. Literatür taraması yöntemiyle bu kaynaklar incelenmiş ve konuya dair gerekli bilgilere araştırma içerisinde yer verilmiştir.

Devlet belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların bağımsızlık ve egemenlik unsurlarıyla idare edildiği tüzel kişiliği olan siyasi bir mekanizmadır. İnsanlar bir araya gelerek milletleri, milletler bir bütün olarak devletleri meydana getirmişlerdir. Osmanlı Devleti de 1299 yılında Söğüt'te kurulmuş bir beylik iken fetihlerle giderek büyümüş ve devlet haline gelmiştir. Bir uç beyliğinden devlete giden süreçte beylik geleneklerinden ayrılarak devlet geleneklerine erişmiştir. Bu süreç kaçınılmaz olarak Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirebilmesi için kurumsal ve

geniş bir yönetim ağına sahip devlet teşkilatına olan ihtiyacı doğurmuştur. Devlet, bu ihtiyacı karşılamak için birçok kurumu ve alt teşkilatlarını meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin meydana getirdiği devlet teşkilatı; askeri teşkilat, idari teşkilat ve saray teşkilatı olmak üzere üçe ayrılmıştır. Askeri teşkilatıyla güvenliğini, idari teşkilatıyla yönetimini, saray teşkilatıyla da devlet protokolünü güvence altına almıştır. Askeri teşkilat; kapıkulu askerleri, eyalet askerleri ve yardımcı kuvvetlerden meydana gelmiştir. İdari teşkilat; ilmiye (ulema), kalemiye (umera) ve seyfiye (askeriye) sınıfından yetişenlerle oluşturulmuştur. Saray teşkilatı ise Birun, Enderun ve Hârem kısımlarından meydana gelmiştir.

Devlet teşkilatı içinde devletin büyüklüğünü gözler önüne seren saray teşkilatı çok önemli bir yere sahiptir. Saray teşkilatı, içindeki odaları ve hizmetlileri yönünden oldukça büyük bir yapıdadır. Odalardan meydana gelen sarayın kısımları farklı görevlere yönelik amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Birun'da devletin saray dışı işlerine yönelik daha çok kalemiye sınıfından görevliler hizmet etmiştir. Enderun kısmında ise devlet bürokrasisini görenek ve eğitim alarak yetişen, sonrasında ise saraydan dışarıya çıkarılarak devletin yönetici kadrosunu oluşturan devşirme gençler yaşamıştır. Hârem kısmında ise hükümdarın ailesi, cariyeleri ve devşirme kız çocukları vardır. Enderun ve Hârem kısımları devşirmelerin yetiştiği kısımlar olması bakımından Birun kısmından farklıdır. Bu kısımlarda sadece hizmet edilmez, aynı zamanda ciddi ve çok yönlü bir eğitim alınır.

Saray kısımları içerisinde Enderun, diğer kısımlarından daha fazla öneme sahiptir. Tarihi şekillendirecek, devletin rotasını belirleyecek devlet adamları bu saray okulunda yetişmiştir. Devlet, sadakat ve liyakat ilkelerini temel alarak bu saray okulunda ahlâklı, bilgili, mütevazı, görgülü bir yönetici tipi ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti devşirme sistemindeki bu başarısını eğitime, disipline, yönetime ve otoriteye borçludur.

Topkapı Sarayı'nın teşkilat yapısına benzeyen ve Enderun'a öğrenci hazırlayan başka saray okulları da vardır. Bu okullar hazırlık sarayları olarak da ifade edilen;

Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayı'dır. Bu saraylarda yaşayan öğrencilere iç oğlanı denilmiştir. Burada Türkçe, Arapça, Kur'an-ı Kerim, Edebiyat, İlmihal gibi temel dersler verilir. Temel eğitimin yanında öğrencilere disiplin, düzen ve terbiye kazandırılır. Bu saraylara seçilen devşirmeler; yüzü güzel, fiziği düzgün olan iç oğlanlarıdır. Hazırlık saraylarında üç yıllık bir eğitim öngörülmüştür. Ancak üç yılda bitiremeyen öğrenciler için sürecin uzatıldığı da olmuştur. Bu eğitimlerin yanında iç oğlanlarına at binmek, ok atmak, tomak oynamak gibi bedensel eğitimler de verilmiştir. İç oğlanları saray okullarındaki çeşitli odalarda hizmet etmeyi de öğrenmişlerdir. Çamaşır yıkamak, sarık sarmak, elbise katlamak yaptıkları hizmetlerden bazılarıdır. Ayrıca sanata ilgi duyanların yetenekleri ihmal edilmemiş, bu kişilere müzik eğitimi, hat eğitimi gibi sanat alanında destekleyici eğitimler de verilmiştir. Bu saraylarda eğitim, iş ve hizmet bir arada yürütülmüştür. Seçilen devşirme çocukları Türkleştirme ve Müslümanlaştırma yöntemiyle nitelikli devlet adamlarına dönüşmüşlerdir.

Hazırlık saraylarında olgunluk kazanan iç oğlanları içerisinde başarılı olanlar Topkapı Sarayı'na alınmıştır. Diğerleri ise süvari bölüklerine sevk edilmiştir. Topkapı Sarayı'nın Enderun kısmı, diğer saraylara göre daha büyük ve daha geniş bir teşkilat yapısına sahiptir. Hazırlık saraylarından alınan öğrenciler ilk olarak büyük ve küçük odalara yerleştirilirler. Bu odalar dolamalı denilen iç oğlanlarını eğitir ve sonraki eğitim aşaması olan koğuşlara hazırlar. Bu yönüyle bu odalara saray içerisindeki hazırlık odaları denilmiştir. Bu odalarda eğitimini tamamlayan iç oğlanları bir sonraki basamağı meydana getiren Seferli, Doğancı, Kiler ve Hazine koğuşlarından birine yükselir. Kabiliyetlerine göre bu odalara ayrılan kaftanlı iç oğlanları, burada doğa bilimleri ve dini bilgilere dair çeşitli dersler alırlar. Bununla birlikte hazırlık saraylarında aldıkları beden eğitimine Enderun'da da devam ederler. Sanata ilgi duyanlar, hazırlık aşamasında olduğu gibi yine yeteneklerine göre yönlendirilmiş ve desteklenmişlerdir. Zihni ve bedeni eğitimle yetişen gençler mesleki eğitim de alarak daha nitelikli hale gelmişlerdir. Güzel sanatlara ve çeşitli zanaatlara yönelik dersler alarak saraydan çıkartılıp işsiz kalma ihtimaline karşı kendi geçimini temin edecek beceriler kazanmışlardır. Bütün bu eğitimler düşünüldüğünde, Enderun'un çok yönlü bir eğitim merkezi olduğu görülür.

Enderun eğitim merkezi olmasının yanı sıra disiplin, ahlâk, terbiye, nezaket, intizamlı iç oğlanlarına yeni bir şahsiyet kazandırmış ve onları Enderun efendisi yapmıştır.

Enderun meslek koşullarında, eğitimini üstün başarıyla tamamlayan iç oğlanları has odaya çıkarılır. Bu oda hükümdarın hizmetine bakan Enderun ağalarının kaldığı yerdir. Hükümdar saray içerisinde vaktinin çoğunluğunu burada geçirir. Has odalı ağalardan bazıları sürekli hükümdarla birlikte hareket eder, hükümdarın gittiği her yere gider ve hizmetine bakar. Bunlar has odabaşı, silahdar, çuhadar, rikabdar, tülbent gulamı ve miftah gulamıdır. Bu ağalara arz ağaları denilir. Hükümdarın emriyle has odada uzun yıllar hizmet eden ağalar, saraydan çıkma zamanları gelince, merkezde ya da taşrada asker veya sivil yönetici olarak görevlendirilir. Enderun'da kariyer yolu her zaman açıktır. Buradaki has odaya terfi eden ağalardan sancakbeyi, beylerbeyi, vezir, vezir-i azam, şeyhülislam, kaptan-ı derya olanlar çıkmıştır. Enderun'da eğitim alan öğrencilerden istenen ise sadakat ve liyakattir. Bu sebeple Enderun'a alınan kişilerin aile bağları ya da ırkları, yükselmelerinde onlara bir ayrıcalık sağlamamıştır.

Enderun'da eğitim çocuk iken seçilen devşirmelerin memleketlerinden getirilip Türk ailelere verildiği ilk kademeyle başlamıştır. Sonrasında acemi ocağında devletle ilk tanışmalarının yaşandığı ikinci kademe, devamında düzenli ve çeşitli eğitimin verildiği hazırlık saraylarında olgunlaştıkları üçüncü kademe, nihayetinde ise kuramsal ve uygulamalı ders programına sahip Enderun eğitimiyle kariyerlerini tamamladıkları son kademe gelir. İlk kademedен son kademeye kadar uygulanan bu sisteme kul sistemi denilmiştir. Son kademe eğitimiyle artık devletin ihtiyacı olan yöneticiler yetişmiş olur. Enderun eğitim sisteminde Müslüman olmanın esasları ve Türk örf-adetleri öğretilerek yeni bir kültür kazanan öğrenciler, eğitim sistemine kolay uyum sağlamışlardır. Kültürleştirme sonrası öğrenciler sert ve ezici bir eğitim anlayışıyla disiplin kazanmışlardır. Disiplinleştirmeye bilgi, iş ve memuriyet alanında yetiştirilen öğrenciler nitelikli saray efendileri haline gelmişlerdir. Enderun, çeşitli ders programı ve zorlu bir eğitim süreci sonunda, sekiz-on yaşlarında alınan bir çocuğu yirmi beş-otuz yaşlarında mezun ederek devletin vezir-i azamı yapabilmiş bir kurumdur. Bir döneme damgasını vuran Enderun saray okulu, devlet teşkilatı içerisinde önemli görevler üstlenmiş, bunun yanında saray medeniyetinin ortaya çıkmasında da büyük bir rol

almıştır. Kurum içerisinde çıkan nitelikli insanlar bu medeniyetin doğurduğu devşirme kökenli gençlerdir.

Enderun; eğitimin şekli yönünden seçilmişler eğitimi, yöneticilik eğitimi, şehzade eğitimi olarak üçe ayrılmıştır. Seçilmişler eğitimiyle, Enderun seçkin bir sınıfı alıp yetiştirmemiş, her genci bilgi ve kabiliyetleriyle değerlendirmiş ve sürekli eleme yöntemiyle seçerek üst kademeye yükseltmiştir. Yöneticilik eğitimiyle Enderun “Türk’e verme” diye tabir edilen ilk aşamadan, Enderun’dan çıkma (mezun olma) diye tabir edilen son aşamaya kadar her gence yönetici özelliklerini kazandırmıştır. Böylece saraydan, merkez ve taşra teşkilatında görev alacak üst düzey devlet adamları yetiştirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin yönetim şeklini güçlendiren, merkezden yönetimi sağlamlaştıran bir araç olması sebebiyle Enderun, devletin varlığını sürdürmesinde etkili bir kurumdur. Şehzade eğitiminde ise; hanedan üyesi olmalarından dolayı şehzadeler, özel bir eğitim almışlardır. Şehzadeler dört yaşında yaygın eğitim kurumlarında yetişmeye başlamışlar, sonrasında kendileriyle ilgilenmeleri için lalalar görevlendirilmiş ve çeşitli hocalardan özel dersler almışlardır. Birebir eğitim metoduyla yetiştirilen şehzadeler, son olarak sancağa çıkarılmış ve hükümdar adayları olarak kendilerine yöneticilik tecrübesi kazandırılmıştır.

Enderun, altı yüzyıllık Osmanlı Devleti’ne, dört yüzyıl kadar hizmet vermiştir. Kurumun bu kadar uzun ömürlü olması, sağlam temeller üzerine inşa edilmesiyle ilgilidir. Köklü bir kurum olan Enderun’un adalet, liyakat, sadakat ve ahlâk ilkeleri üzerine kurulu olması, yozlaşmasına rağmen kaldırılmasını geciktirmiştir. Fakat zamanla bu ilkelerinden tamamen uzaklaşmasıyla Enderun önemini kaybetmiştir. Önce liyakattan taviz verilerek, adam kayırma yoluyla Enderun’a öğrenci alınmıştır. Bu durum hem adaleti hem de yeterliliği zayıflatmıştır. İkinci olarak, kurumun kurulduğu zamandan beri saraylı yönetici sınıfının halktan uzak kalışı, halkın sorunlarını anlamada ve çözüm üretmede bu kişileri yetersiz bırakmıştır. Böylece yönetici ve halk arasında bir kopukluk yaşanmıştır. Üçüncü olarak Enderun akademik anlamda yetersiz kalmıştır. Öğrencilere kademeli eğitim verilmesine rağmen hocaların uzmanlaşmalarına ve saray içerisinde akademik bir kadronun oluşmasına imkân tanınmamıştır. Son olarak da bilim ve teknik alanındaki gelişmelerin yakından takip edilememesi sonucunda Enderun

pozitif bilimlerde kendini gncelleyememiş ve çağın gereklerine uygun bir değişimi yakalayamamıştır. Bu durum batı tarzı modern okulların açılmasına sebep olurken, Enderun'un kapanışını kaçınılmaz hale getirmiştir.

I. BÖLÜM

1. DEVLET TEŞKİLATI İÇİNDE ENDERUN

Her toplum kendine özgü insan tipi yetiştirmek ister. Bu insan tipinin de topluma uygun yetenek ve beceride olmasına özen gösterir. Osmanlı devletinde de yetiştirilmek istenen insan tipini görmek mümkündür. Osmanlı Devleti kendi toplumu içerisinde kendisine uygun insanı yetiştirmek için seçkinci bir eğitimden ziyade seçici bir eğitim sistemi meydana getirmiştir. İnsanı kabiliyetlerine göre değerlendiren bu eğitim sistemi dünyaya model olmuştur (Güler 2014: 1-10).

Osmanlı Devleti'nde, tanzimat döneminden önce yüksek makamlardaki devlet adamlarını yetiştirmek için görülen üç temel eğitim kurumu vardır: Enderun, medrese ve ordu (Doğan 1997: 422). Bu eğitim kurumlarından Enderun, askeri ve idari alanda üst düzey kadronun yetiştirilmesi için bir saray okulu olarak kurulmuştur. Enderun, 15. yüzyıl ortalarından sonra medrese haricinde en gözde eğitim kurumu haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin temel kurumlarının işleyişinde bu kurum önemli bir işleve sahip olmuştur. Enderun teşkilatının oluşturulmasındaki amaç farklı kültür, din ve dilden oluşan toplumu yönetecek güvenilir ve nitelikli kadroları yetiştirmektir. Osmanlı Devleti'nin birçok ırktan meydana gelmiş toplum yapısı sebebiyle bu teşkilat kadroları yetiştirilirken kan bağı yerine kültür bağı temel ilke olarak kabul etmiştir (İpşirli 1995, Aktaran: Güngör 2011: 44).

Enderun, üç asıl kısımdan oluşan Topkapı Sarayı'nın iç bölümü anlamına gelir. Bu bölümde hükümdar devlet işlerini görmüş ve yakınlarıyla burada yaşamıştır. Devşirme oğlanlar burada eğitilmiştir. Genel kabul edilen görüşe göre; Enderun, II. Murat zamanında kurulmuş ve II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) zamanında kurumsal hale gelmiştir. Yetenekli olan oğlanlar sıkı bir eğitimle buradan yeni bir kişilik ve

kimlikle çıkmıştır. Bunun yanında Enderun saray okulu, devletin merkezi ve taşra teşkilatına mülki ve askeri personelini yetiştirmek amacıyla liyakat, disiplin ve ortak kültürü temel alan bir felsefeye sahip olmuştur (Gündüz 2016: 12).

1.1. Askeri Teşkilat

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ordu; kapıkulu ve eyalet askeri olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir (Akkutay 1984: 10). Osman Bey ve Orhan Bey zamanında Osmanlı bir beyliktir ve bu beyliğin ordusu henüz teşkilatlanmış değildir. Ordu savaşmak ve ganimet elde etmek amacıyla toplanmıştır. Büyük ama düzensiz bu ordu Bizans sınırında birikmiştir. Savaş sonrasında elde edilen ganimetleri uç beyi paylaşmış, böylece ordu ganimetten örf, adet ve İslami geleneğe bağlı kalarak yararlanmış (Arıkan 1984, Aktaran: Akkutay 1984: 10). Osman Bey'in askeri kuvvetleri atlılardır. Orhan Bey zamanında aşiret güçlerinden faydalanılmıştır. Fakat Orhan Bey Bursa'nın fethi sırasında ordunun zorlanması, bu zorluğun atlı kuvvetlerin yetersizliğinden kaynaklanması sebebiyle maaşlı, düzenli birlikler olan yaya ve atlı kuvvetleri oluşturmuştur. Ordudaki bu değişiklik, henüz beylik olan ama sonrasında güçlü olacak bir devletin zaferlerine kapı aralamıştır (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Akkutay 1984: 10).

I. Murat zamanında Selçuklu ve Memlük devletlerinde görülen devamlı, maaşlı bir yaya ve atlı ordusu kurulmuştur (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Akkutay 1984: 11). Bu ordu sefere yaya olarak giden "yaya", atlı olarak giden "müsellem" adı verilen biner kişiden oluşmuştur. Ordu asker ihtiyacını köylülerden, aşiretlerden ve uç bölgelerde yaşayan gaza amacıyla katılan kimselerden karşılamıştır. Bu şekilde göçebe ve topraksız halk yerleşik düzene geçirilmiştir. Toprak sahibi olan halk bazı vergilerden muaf olmuş ve yarı askeri bir statüye dâhil olmuştur (Arıkan 1984, Aktaran: Akkutay 1984: 6). Kurulan bu askeri kuvvetlerin haricinde Gazıyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Bağcıyan-ı Rum gibi zümreler de savaşlara katılmıştır. Orhan Bey döneminden itibaren gerek ilmi hizmetlerde görevli olan azaplar ve garipler gerekse geri

hizmetlerde gönüllü birlikler olan cambazlar ve cerehorlar da savaşlarda hazır bulunmuşlardır (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 12).

I. Murat kapıkulu ocaklarına asker temin etmek için Gelibolu'da acemi ocağını kurmuştur. Bu ocağa esir Hristiyan gençler alınmış, belli terbiye ve eğitim verildikten sonra kapıkulu ocaklarına kabul edilmeleri kural haline getirilmiştir. Yeniçeri Ocağı ise Edirne'nin fethiyle kurulmuş ve kapıkulu ocağının temelini meydana getirmiştir. Bu ocağın kuruluşunu topçu, cebeci (yeniçeri ordusunda silah yapan ve onaran askeri sınıf), top arabacıları ve silahdarlar (hükümdarın silahını taşıyan ve bakımını yapan kişiler) ocağı takip etmiştir (Aydüz 2008:167). Böylece kapıkulu ocağı içerisindeki yayalar yeniçeriler, cebeciler, topçular ve top arabacıları olarak sınıflara ayrılmıştır. Kapıkulu atlı birlikleri (süvariler) önce silahdarlardan meydan gelmeye başlamış, bu süvarilere sonrasında sipahiler, ulufeciler ve gariplerin de dâhil edilmesiyle birlikte altı bölük halkı ortaya çıkmıştır (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Akkutay 1984: 11).

Başlangıçta yayaların ve müsellemlerin maaşını hükümdar vermiştir. İlerleyen zamanlarda başkent dışında yaşayan merkezi bir kuvvet haline gelmiş ve bunun sonucunda maaşlarının toprak geliri haline dönüşmesiyle eyalet askerleri olmuşlardır. Sonradan yerlerini kapıkulu askerlerinin almasıyla birlikte savaşan bir güç olmaktan çıkmış, yardımcı kuvvet olarak görev yapmışlardır (Arıkan 1984, Aktaran: Akkutay 1984: 10-11). Eyalet askerlerini tımarlı sipahiler, azaplar (hafif piyadeler) ve akıncılar (hafif süvariler) meydana getirmiştir (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Akkutay: 12).

Hükümdarın sağında silahdarlar, solunda ise sipahiler bulunur. Her iki süvari grubu da bin kişiden oluşur. Küçük yaşlardan beri sarayda büyüyüp eğitim almış bu kişiler hükümdarın önemli işlerini yapmışlardır. Vergi toplamak gibi işleri yapan bu gruplar önceleri piyadedir, sonraları atlı olmuştur. Ulufeci olarak da geçen bu kişilerin görevi bir yerden bir yere mektup ve haber taşımaktır. Kapıkulu sipahileri ise, İran, Tataristan ve Kapadokya tarafından getirilen cesur kişilerdir. Bu kişiler hükümdar savaşa katıldığı zamanlarda onunla beraber savaşa gider, savaş olmadığı zamanlarda ise İstanbul'da kalmaz, masraflarını kendileri karşılamak şartıyla istedikleri yerde kalırlar (Angiolello 2011: 142-143).

Cebeciler; silahları ve zırhları yapan ve silah parçalarını yöneten gruptur. Bu kişiler silahların bekçiliğini yapar; silahları, zırhları savaş alanına götüren develere eşlik eder ve bu teçhizatın temiz ve çalışır halde olmasını sağlar. Hükümdarın akınları sırasında cebeciler de eşlik etmişlerdir. Silah bekçiliği yaptıkları için onlara yakın yerde konaklamışlardır. Topçular takımı ise yüz çekme ustasından meydana gelmiştir. Her bir ustanın bir ya da iki çırağı vardır. Bu takımın başındaki kişi topçubaşısıdır (Angiolello 2011: 144-145).

Ulaklar (peykler), haberleri yaya olarak ulaştıran bir gruptur. Bu ulakların hayatları sürekli bir yerden bir yere yürümek ve haber ulaştırmakla geçer. Su ihtiyacı duymamak için şurup içerler, durmadan yürüyebilmek için ise çok farklı çalışmalar yaparlar. Hiç durmadan dört gün boyunca yürüyebilirler. Dinlenecekleri zaman ise ayaklarını yüksek bir yere koyarlar. Ayrıca geceleri kalkıp alıştırma yapmak için yürüdükleri de olmuştur (Angiolello 2011: 151).

Akıncılar, ülke topraklarına sınırı olan Hristiyan ülkelerine durmadan akın edip yağmalayan bir takımdır. Akıncıların tek geliri yaptığı bu akınlardan elde ettikleri ganimetlerdir. Kazandıklarının onda birini hükümdara verirler. Düzenli bir takım olan akıncılar kendi harcamalarının tamamını kendileri öderler. Hükümdarın ulaklarla ulaştırdığı hücum emirlerini yerine getirmekle sorumludurlar (Angiolello 2011: 154-155).

Sınırlarda akıncıların haricinde deli denilen bir askeri sınıf ve kapıkulu fertleri arasından nöbetle hizmet eden muhafızlar vardır. Bu kale muhafızlarının komutanı olan dizdarlar da burada yer alır. Bunlardan başka dizdarların emri altında yerlikulu, beşli azap, gönüllü, farisan ve atlı ulufeci gibi muhafız askeri sınıflar da meydana getirilmiştir. Gereklik durumuna göre kalelerin içlerine lağımçı, humbaracı, kale mimarları ve kale ustaları da konulmuştur (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Akkutay 1984: 13).

Osmanlı Devleti'nin zamanla sınırları genişlemiş ve askeri teşkilatı daha da büyümüştür. Askeri teşkilat, acemi ocağına yeniçeri ocağı ağa bölüklerinin katılmasıyla

genişlemiştir. Bu askeri ocakların rütbeli amirleri arasında derecelerine göre değişiklikler yapılmıştır (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Akkutay 1984: 12). Yeniçeriler on bin kişiden meydana gelmiştir. Hepsisi de mücadeleci kişilerdir. Bu takımın komutanı Yeniçeri Ağasıdır. Yeniçeriler mücadeleci oldukları kadar yönetim üzerinde de etkileri olmuş kişilerdir. Üç hükümdarı tahttan indirmişler ve bir hükümdarı da rezil bir şekilde katletmişlerdir. Yeniçeri ağalığı 16. yüzyılda Enderunlulardan çok ocak mensuplarına verilmiştir. Böylece ordu Osmanlı yönetiminde odak noktası olmuştur (Ortaylı 2008: 243).

Osmanlılarda ayrıca acemi oğlanlar ocağıyla birlikte, tophane, humbarahane, cambazhâne, mehterhâne, kılıçhane gibi kurumlar da askeri eğitimin verildiği yerlerdir. Acemi oğlanlar ocağı, askeri ve bedeni eğitim ocağı olmakla birlikte, burada tamamen olmasa da Enderun odalarındakine benzer bir eğitim yapılıdır. Tophane, top döküm ve yapımı ile ilgili askeri sanat okuludur. Humbarahane, havan topu denilen topların döküm ve yapım yeridir. Kılıçhane, kılıç ve kesici silahlar yapan bir askeri sanat okuludur. Cambazhâne, saray cambaz ve hokkabazlarını yetiştiren bir okuldur. Mehterhâne ise, askeri mızıkâ okuludur (Ürekli 2002: 383). Ayrıca hükümdarın ve saraydakilerin çadırlarını kuran mehter takımıdır (Angiolello 2011: 145).

1.2. İdari Teşkilat

Merkeziyetçi bir sisteme sahip olan Osmanlı Devleti'nde son söz hükümdarıdır. Devletin genelinde idarenin yetkileri geniştir. Hükümeti divan temsil etmektedir. Divana hükümdar başkanlık eder, hükümdarın olmadığı zamanlarda ise vezir-i azam başkanlık eder (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 7). Bursa'nın fethinden sonra Osmanlı'da görülen aşiret usulleri terkedilmiştir. İdari ve adli teşkilat oluşturularak, düzenli bir devlet meydana getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk vezir ilmiye sınıfından yetişmiş olan ahilerin önderi Alâaddin Paşa'dır. Daha sonraki zamanlarda Ahmet Paşa, Hacı Paşa, Sinaneddin Yusuf Paşa ve Çandarlı Halil Paşa bu makamı doldurmuştur. Çandarlı Halil Paşa'nın ölümünden sonra vezirlik makamına oğlu Çandarlı Ali Paşa getirilmiş ve bu makamda on bir yıl kalmıştır. Onun zamanında

Kara Timurtaş Paşa da vezir olunca Çandarlıoğlu Ali Paşa vezir-i azam olarak ifade edilmiş, böylece bu unvanı alan ilk kişi olmuştur (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 8).

İlk zamanlarda Osmanlı divan teşkilatı, İlhanlı Devleti'nin divan teşkilatı örnek alınarak oluşturulmuştur. Vezirler daha çok ilmiye sınıfından seçilmiştir. Vezirlik ve ordu komutanlığı iki ayrı makamdır. Kazasker olan Çandarlı Halil'in paşa unvanıyla vezir olmasıyla birlikte bu iki makam birleştirilmiştir. Böylece, vezir aynı zamanda ordu komutanı olmuştur. İlmiye sınıfından değil, idari ve askeri sınıftan yetişmiştir (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 7).

Divana gerektiğinde hükümdar yerine vezir-i azam ya da vezirlerden birisi vekâlet etmiştir. Vezir devlet işlerinde sorumluluk ve yetki sahibidir. Vezirlik bir makam olarak ortaya çıkmadan evvel bütün vazifelerden beylerbeyi sorumlu olmuştur. Beylerbeyinden sonra gelen sancak beyi de vardır. Bunlar bağlı oldukları beylerbeyi içerisinde kendilerine ait bölgelerin idari ve askeri yöneticileridirler (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 8).

Sarayın dört veziri vardır. Bu vezirler devlet işleriyle ilgili konularda hükümdara tavsiyeler verirler. Temel görevi danışmanlık yapmak olan vezirler bunun yanında hükümdar adına halka hitap ederlerdi. Hükümdar istediği zaman vezirlerin yerlerine başkalarını getirtmiş ve içlerinden güvenini zedeleyen bir veziri olduğunda onu öldürtmüştür. II. Mehmet, Halil Paşa'yı bu sebeple boğdurtmuştur (Angiolella 2011, 135).

Orhan Bey zamanında başlayan divan görüşmeleri II. Mehmet'e kadar her gün sabah namazından sonra hükümdarın başkanlığında toplanmıştır. II. Mehmet'ten sonra hükümdar divan başkanlığını vezir-i azama bırakmıştır (Uzunçarşılı 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 8). 1656 yılında Köprülü Mehmet Paşa vezir-i azamlığı zamanında bu uygulamayı kaldırmıştır. Devletin sorunları divan yerine konaklarda görüşülmeye başlanmıştır. Bu konaklara daha sonra Bab-ı Ali denilmiştir (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 8).

Sarayda üç farklı divan toplanmıştır. Bunlar; belirli günlerde toplanan alelade divan, kapıkulu ocaklarına maaş verilmesi sebebiyle toplanan ulufe divanı ve hükümdarın divan günleri haricinde olağanüstü olarak toplanan ayak divanıdır (Uzunçarşılı 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 8).

Divan-ı hümayunun asıl üyeleri; vezir-i azam, kubbealtı vezirleri, Rumeli Kazaskeri, Anadolu Kazaskeri, defterdarlar, reis-ül küttap, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdasıdır. (Uzunçarşılı 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 8). Divanda devlet işleri görüşülmeden önce halkın istek ve şikâyetleri dinlenir, bir sonuca bağlanır. Devlet işleri görüşülürken; idari ve protokol işleri vezir, dini ve hukuki işler kazasker, maliye ile ilgili işler de defterdar tarafından incelenir. Bu divan üyelerinin görüşlerine uygun olarak divandan karar çıkar (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 9).

Baş defterdar hazine işlerini hükümdar adına yürütmekle görevlidir. Defterdarın divan üyesi olarak hazineye giren her türlü paradan haberi olmalıdır. Osmanlı Devleti'nde hazine-i hümayun ve Enderun hazinesi olmak üzere iki hazine mevcuttur. Hazine-i hümayun (beytül mal), Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olan maliye hazinesidir. Enderun hazinesi ise, savaş ve diğer olağanüstü durumlarda masrafları karşılamak için kurulmuş bir tedbir hazinesidir. Osmanlı Devleti'nde ekonominin sıkıntılı zamanlarında askerlerin maaşları ya da saray masrafları bu hazineden ödenir, sonrasında geri konulur. Defterdar iç hazinenin sorumlusu değildir, sadece hazine-i hümayunun sorumlusudur (Ortaylı 2008: 215). Veznedar ise hazineye giren ve çıkan her parayı sayan ve tartan görevlidir. Veznedar bu işi yaparken yanında en az bir defterdar bulunması gerekmektedir (Angiolello 2011: 138).

İdare teşkilatı içerisinde ayrıca hükümdarın işlerinde yardımcı olan kırk kâtipi vardır. Bu kâtiplerin başı da divan efendisidir. Bu kâtiplerden üçü devlet hazinesine giren paranın hesabını tutar. Diğer üç kâtip ise devlet hazinesinden harcanan paranın hesabını tutar. Geri kalan kâtipler ise diğer işlere bakarlar. Gelirlerin ve harcamaların hesapları tutulur, deriden yapılmış çuvallara konulur ve defterdar tarafından bunlar mühürlenir. Bütün bu işlemler yapıldıktan sonra bu defterler hazinede bir yere kaldırılır. Sarayın idari teşkilatında bulunan bir diğer görevli de nişancıdır (Angiolello 2011: 137).

Nişancı divan kalemlerinin amiridir. Dirliklere ait kaynakları tutar ve bu kaynakları korur. Divan-ı hümayun kalemleri içerisinde divan (beylikçi) kalemi, tahvil kalemi, ruûs kalemi, amedi kalemi bulunur (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 9).

Divan-ı hümayun kâtiplerinin reisi Reis-ül küttağ'tır. Bu görevi sebebiyle vezir-i azamın yetkisi dâhilindeki işlere ait yazışmaları takip etmiştir. Reis-ül küttağlık hiçbir zaman ayrı bir makam ve karar organı olmamıştır. Reis-ül küttağ esasında dış ilişkileri yürüten bir saray görevlisi değildir. Onun, vezir-i azamın himayesinde çalışmaya başlaması ve devletin dış ilişkilerinde yoğunluğun artması dışışleri yazışmalarını yapan kişi olması sebebiyle bu fonksiyonu da üstlenmesini gerekli kılmıştır. Bundan dolayı 19. yüzyılda hariciye nezareti, reis-ül küttağlık ofisi üzerine kurulmuştur (Ortaylı 2008: 215).

Osmanlı'da idari teşkilat köy, kaza, sancak ve beylerbeyilik olarak bölgesel birimlere ayrılmıştır. Kazalarda yetkili olarak alay beyleri bulunur ve çeşitli çeribaşılıklara ayrılmıştır. Bölgedeki tımarlı sipahi sayısına bağlı olarak alay beyliğinin çeribaşı sayısı değişir. Sefer zamanında çeribaşılar tımarlı sipahilerini toplar alay beylerine, alay beyleri de bu sipahileri sancak beylerine götürmektedir. Barış zamanında ise çeribaşı ve alay beyleri idari görev üstlenerek yöneticilik yapmaktadır. Savaş zamanında sancak beyleri tımarlı sipahilerin amirleri olarak görev yapmaktadır. Ayrıca kazalarda dini ve hukuki işlere bakan kadılar da bulunmaktadır. Devlet merkezinden emir geldiğinde kadılar idari hizmetlerde de görev alırlardı. Sancak ve beylerbeyilik merkezi olan idari birimlerde görevli olan kadılar diğer kadılardan derecesi itibarıyla daha üstündür. Kazaların güvenliğinden de subaşılar sorumludur (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 9).

1.3. Saray Teşkilatı

Osmanlı Sarayı, hükümdarlar için yerleşme yeri ve en üst devlet dairesidir. Devletin kuruluş ve gelişmesine bağlı olarak zaman içerisinde teşkilatlanmıştır. İlk Osmanlı Sarayı Bursa'da kurulmuş, daha sonra ise Edirne'de daha geniş bir saray

kurulmuştur. Edirne sarayı bina ve eleman bakımından daha iyi imkânlarla sahiptir. Topkapı Sarayı ise İstanbul'un fethinden sonra kurulan ve saray teşkilatının ulaştığı son noktayı gösteren bir yapıdır (Cezar 1959, Aktaran: Akkutay 1984: 3).

Hükümdar, Türkçe'de imparatorundan daha da büyük anlamına gelir. Hükümdar tüm emrindekiler tarafından onur, itaat ve saygı görür. Sarayda hükümdarın sözlerine karşı çıkacak hiçbir kimse yoktur. Hükümdarın emrindekiler birçok kez onun emirlerini yerine getirmek için kasaba ve şehirleri yıkmışlardır. Buralarda yaşayanların bir kısmı başka yerlere gönderilmiş ya da onun emri altına girmişlerdir (Angiolello 2011: 134-135).

Hükümdarın sarayında hadım ağası bulunur. Hadım ağasının hükümdar haricinde herkese emir verme yetkisi vardır. Hükümdarı ziyarete gelen bir kişi, ilk iki kapıdaki bekçileri geçtikten sonra hadım ağası tarafından hükümdarın huzuruna çıkarılmak üzere karşılanır. Hükümdarın halka konuşma gününe rast gelen ziyaretlerde kimse hükümdarın huzuruna çıkartılmaz. Bu ağanın saray dışında ailesi, atları ve develeri için mekânları vardır ama sürekli sarayda kalır. Hükümdardan izin alarak dışarı çıkar ama dışarıda gecelemesine müsaade edilmez. Hükümdardan izin almadan saraya yapılan girişler cezasız kalmaz (Angiolello 2011: 128).

İstanbul'da Yeni Saray ve Eski Saray olmak üzere iki saray vardır. Yeni Saray'da hükümdar ve kendisine yakın olan önemli ve saygın kişiler, Eski Saray'da ise hükümdarın cariyeleri ve etrafında bulunan kadınlar yaşamaktadır (Angiolello 2011: 128). Yeni Saray (Topkapı Sarayı) odalarının ayrıntılı bir şekilde yapılması, Osmanlı saray teşkilatının şekillenmesine ve bu teşkilatın daha sonraları bilinmesine imkân vermiştir. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı hükümdarları saray içerisindeki düzenlemeleri Türk- İslam geleneğine uygun olarak yapmışlardır (Enderunlu Abdüllatif 2013: 21).

Topkapı Sarayı, temel olarak Birun, Enderun ve Hârem olmak üzere üç teşkilattan meydana gelir. Her birinin kendisine ait teşkilatı, kuralları ve terbiye sistemi mevcuttur; bu kurallara hükümdar bile uymak mecburiyetinde kalmıştır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 3). Sarayın oturma planı, saray içerisindeki mekânlar ve

saray törenleri hep bu teşkilata göre şekillenmiştir. Topkapı Sarayı; bab-ı hümayun (saltanat kapısı), babü'sselam (selam kapısı) ve babü'ssaade (saadet kapısı) olarak ifade edilen üç ana kapı, dört avlu, Hârem, gülhane ve bahçelerden meydana gelmiştir. Sarayın üç tarafı denizlerle kaplı olduğundan dolayı etrafı "Sur-ı Sultani" adı verilen yüksek duvarlar tarafından çevrilmiştir (Ortaylı 2014: 35).

Birun, Enderun ve Hârem'de yaşayanların odaları saray içinde ayrı olarak düzenlenmiştir. Sarayda hükümdarın hizmet etmiş binlerce kişi dolaylı olarak devlete de hizmet etmiştir. Hükümdara olan bağlılığı da devlete olan bağlılığı anlamına gelmiştir. Bu anlayış saray içerisinde çalışan kişilerin bürokratik işleri de iyi öğrenmelerini gerekli kılmıştır. Buradaki kişilerin hizmetlerini güzel yapabilmeleri onlara verilen iyi eğitimle mümkün olmuştur. Buna dayanarak hükümdarlar devlet işlerini teslim edeceği kişilerin eğitimine ve yetiştirilmesine öncelik vermiştir (Öz 2004, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 20-21).

Osmanlı hükümdarlarının yaşadığı yer sadece bir devlet yöneticisinin yaşadığı ve özel hizmetlerinin görüldüğü bir yer olarak düşünülmemelidir. Yönetimin başında bulunan mutlak hükümdarın yanında devlet mekanizmasının da en önemli bölümü burada şekillenmektedir. Devlet başkanlığı, geleneksel devletlerde modern devletlerde olduğundan daha geniş yetkileri ve işlevi olan, dolayısıyla yönetim örgütünün önemli bir bölümünü meydana getiren bir kurumdur (Ortaylı 2008: 203).

Osmanlı sarayının yönetim örgütü Topkapı Sarayı'nın planına bakılarak anlaşılabilir. Sarayın tüm bölümlerinde özel hizmetlerin yanında kamu hizmetleri de görülür. Her üç bölümün de kamusal işlevleri vardır. Sarayın babü'ssaade kapısından sonra hükümdarın yaşadığı yer başlar ve buradan içeriye hiçbir kamu görevlisi alınmaz. Bu kapının önüne cülus töreni (hükümdarın tahta çıkışı) ve bayramlarda taht kurulumu, hükümdar tahtına oturduktan sonra egemenliği kabul edilir. II. Mehmet babü'ssaade kapısının hemen ardında bir arz odası yaptırmıştır. Bu odada elçiler ve üst düzey devlet yöneticilerini kabul etmiş, onlarla görüşmüştür. Babü'ssaade kapısının hemen ardında Enderun ve Hârem kısımları yer almıştır (Ortaylı 2008: 203).

Osmanlı sarayı'nda gerçekleşen en önemli görev divan-ı hümayun toplantılarından sonra arz odasında hükümdar ve vezirler arasındaki görüşme, karar verme sürecidir. Saray amirleri ise; hasodabaşı, silahdar ağa, darü'ssaade ağası, babü'ssaade ağası gibi görevlilerdir. Saraydaki tüm sanatçıların başı ise hazinedar ağadır. Yine bu sarayın dışında devşirmelerin yetiştirildiği Enderun'u yöneten kişi de has oadabaşıdır (Ortaylı 2014: 30-31).

1.3.1. Birun

Farsça bir kelime olan Birun; dış-taşra anlamına gelmekte olup, sarayın babü'ssaade denilen iç kapısı dışında kalan alandır. Bu alanda yer alan hizmetliler Birun bölümüne dâhil edilmiş saray görevlileridir. Aslında devletin vezir-i azam da dâhil olmak üzere bütün görevlileri Birun hizmetlisi sayılır. Ancak uygulamada Birun bölümüne Enderun'da olmayan kapıkulları ve divan hizmetlilerini dâhil etmek gerekir. Birun esasında devlet hizmetlerinin görüldüğü yer olmakla birlikte, burada sarayın hizmetleriyle ilgilenenler yanında kubbealtı olarak ifade edilen divan-ı hümayun kalemleri yer alır (Ortaylı 2008: 206).

Sarayın Birun kısmında çeşitli işler yapılır. İlmiye sınıfı ve Birun ağaları (dış ağalar), sarayın Hârem ve Enderun kısmının dışında oturur. Burada işlerini bitirdikten sonra akşamları evlerine gider. Birun ağaları, Enderun ağaları gibi sıkı bir disiplin altında değildir, hatta içlerinden isteyen kişiler sakal bırakabilir. Birun teşkilatına dair atamalar vezir-i azam tarafından yapılır, kimilerine darü'ssaade ağası tarafından kürk giydirilir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay: 3).

Birun'da görev alan birçok saray hizmetlileri mevcuttur. Bu hizmetliler içerisinde; kapıkulu süvarileri, miralem, müteferrikalar, mirahur, çaşnigirler ve çavuşlar vardır. Kapıkulu süvarileri, altı bölük halkı (sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sipahi oğlanları, silahdarlar, sağ garipler, sol garipler) ve Anadolu Türklerinden meydana gelmiştir. Miralem, hükümdarın egemenliğinin sembolü olan bayrak, tuğ ve otağ-ı hümayunu korumuş, bando vazifesi gören mehter takımını da komuta etmiştir. Birun'da ayrıca Anadolu halkının evlatlarından ve imtiyazlı eyaletlerin aristokrat ailelerin

çocuklarından müteferrikalar seçilmiş ve müteferrikabaşı bunları idare etmiştir. Birun'da ziyafet işlerine bakan bir de çaşnigirler ve çaşnigirbaşı görevlendirilmiştir. Bunlardan başka Birun içerisinde ulaklık ve elçilik vazifesi gören çavuşlar, saray ahırlarını yöneten mirahur ve alt kademedeki kişiler yer almıştır (Ortaylı 2008: 206-207).

Yönetim sisteminin en dış halkasını meydana getiren Birun halkı içerisinde adı geçen saray hizmetlilerinden başka çeşitli hizmetleri gören baltacılar, bostancılar, solak, peyk, şatır, alem ve çadır mehterleri, saka gibi hizmetlerle ilgilenenler vardır. Ayrıca çamaşırıcı, aşçı, ekmekçi, terzi, hattat, hakkâk, kuyumcu, demirci, silahçı gibi zanaat ehli insanlar da Birun halkının içerisinde yer almıştır. Sarayın Birun halkı tanzimatın ilanından sonra önemini yitirmiştir. Bu sebeple Topkapı Sarayı'nın Birun teşkilatı varlığını devletin son dönemlerine kadar devam ettirememiştir (Enderunlu Abdüllatif 2013: 22).

1.3.2. Enderun

Farsça bir kelime olan Enderun iç bölüm anlamına gelmektedir. Sarayın iç bölümü; hükümdarın, hizmetindeki iç oğlanların, hükümdarın annesi olan valide sultanın ve diğer kadınların yaşadıkları alandır. Osmanlı devleti en iyi sivil ve askeri yöneticileri Enderun'da yetiştirmiştir. Buradan yetişen kişiler otuz-kırk yıl kadar hizmet edecekleri önemli görevlere getirilmiş ve bu kişilere devletin en yüksek mevkilerine yükselme imkânı sağlanmıştır (Ali Ufki Bey 2013:17).

Topkapı Sarayı'nın ikinci bölümünü meydana getiren Enderun'da görevli olan kişilere Enderun halkı denilmiştir. Enderun'da yapılan faaliyetler içerisinde divan-ı hümayun müzakereleri, elçi kabulleri, bayram törenleri ve ulufe (maaş) dağıtılması önemli bir yer tutmuştur (Enderunlu Abdüllatif 2013: 22-23). Hükümdarın ikametgâhı olan Hârem ve Enderun tarihe yön vermiş olan saray bölümleridir. Enderun öğrencileri devlet idaresi ve ordu komutanlığı için kapsamlı bir şekilde yetiştirilmişlerdir. Bu öğrenciler Enderun'da kuramsal dersler almalarının yanında saray hizmetlerinde de bulunmuşlardır. Bu eğitim ve hizmet süresince sert bir disiplin uygulanmıştır. Saraya on

beş-on altı yaşlarında giren bir Enderun öğrencisi yirmi beş-otuz yaşlarında general rütbesiyle çıkmıştır (Ortaylı 2014: 14).

Enderun, Osmanlı sarayında resmi hayat ile özel hayatın bir arada görüldüğü bölümdür. Enderun'un amiri babü'ssaade ağasıdır. Enderun saraya alınan iç oğlanlarının hizmet gördüğü hükümdarın günlük hayatının geçtiği yerdir. Enderun halkı, savaşta esir alınıp yetiştirilen gençlerden ve devşirme diye adlandırılan bazı Hristiyan çocuklarından meydana gelir. Devşirme kanununa göre toplanan sekiz-on sekiz yaş aralığındaki bu çocukların zeki, güzel ve ahlâklı olanlarına öncelikle Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı gibi hazırlık saraylarında eğitim verilir, Türk- İslam geleneklerine uygun olarak yetiştirilir. Daha sonra Enderun'da oluşan ihtiyaca göre büyük ve küçük odalara gönderilir, orada da tahsile devam edip saray adap ve usulünü öğrendikten sonra kabiliyetlerine göre seferli, kiler ve hazine odalarına verilir. Zamanı geldiğinde ise kapıkulu süvarisi olarak saray dışarısına çıkarılır. Adı geçen meslek odalarından en önde geleni has odadır ki asıl Enderun ağaları burada kalır. Enderun ağalarından olan rikabdarlar, hükümdarın çizme ve pabuç hizmetlerini; çuhadarlar, kaftan, kürk ve yağmurluğunu taşıma hizmetlerini görürler. Bununla birlikte çaşnigirler, hükümdarın yemek işlerini, cündiler ata binmeyi, kemankeşler yay çekmeyi, silahtarlar silah kullanmayı öğrenirler (Baykal 1953, Aktaran: Halaçoğlu 1991: 38-39).

Enderun çok yönlü bir eğitim verir. Müzikten dini ilimlere, oymacılıktan biniciliğe kadar birçok alanda eğitim verilen bir kurumdur. Enderun'da en çok dikkat edilen protokol kurallarıdır ve Enderunlu olmanın verdiği sorumluluktur. Enderun, gerek argosu gerek yaşam şekli yönüyle Osmanlı yönetici sınıfı kültürünün doğup yetiştiği bir yerdir. Enderun'dan Birun'a çıkmak, bir çeşit mezuniyettir; dış görevle taşraya atanmaktır (Ortaylı 2008: 205). Enderun bölümü herkesin girebileceği bir yer değildir. Gerek olduğunda, kapıların denetiminden sorumlu olan kapı ağası tarafından bazı sanatkâr ve zanaatkârlar, belli saatlerde Enderun bölümüne alınırlar. Bu kişilerden birisi hükümdar hocasıdır. Türk, Ermeni, Yahudi bilim adamı ve yazı ustalarından bazılarında da iç oğlanlarına ders vermesi, onlara okuma, yazma ve hesap öğretmesi sebebiyle içeri girme izni verilmiştir. Bu kişilerden başka hekimler, sazandeler,

kuyumcular, marangozlar gibi bazı zanaat ustalarına da Enderun kapısından içeri girmelerine izin verilmiştir (Ali Ufki Bey 2013: 17).

İlk zamanlardan beri devşirme çocukların seçkin olanları Enderun hizmetlerine, diğerleri ise kapıkulu ocakları için askeri hizmetlere ayrılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren devşirme usulü kalktığına, önemli ailelerin bazıları çocuklarını bu saray okuluna vermek istemiştir. Fakat devşirme sisteminden vazgeçilmesiyle birlikte bu okulun soylulardan meydana gelen bir okul olması da engellenmiştir. Bazı devlet kademesindeki kişilerin köleleri, Anadolu ve Rumeli'den gelen çocuklar burada eğitim almıştır. Osmanlı saray okulu olan Enderun bazı taraflarıyla Avrupa saray okullarıyla karşılaştırılabilir. Bu yabancı saray okullarında da kançılara hizmetleri, askerlik ve saray hizmetleri için aristokratların çocukları benzer şekilde eğitilmiştir. Fakat Osmanlı bundan farklı olarak kendi aristokrasisini uzak köylerin gençlerinden oluşturmuş ve Enderun'daki bu gençler arasında da bir ocak ruhu meydana getirmiştir (Ortaylı 2008: 204-205). Bu sistemin sonucunda da devlet hayatına altmış vezir-i azam, üç şeyhülislam, yirmi üç kaptan-ı derya kazandırmıştır. Ayrıca 18. yüzyılın ortalarına kadar birçok sivil ve askeri yöneticinin Enderun'dan çıkmış olması, Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticilerinin seçiminde ırk yerine yönetici kabiliyetini esas aldığı gösterir. Dikkat çekici bu özellik yükselme döneminde de sıkı bir kural olarak sürdürülmüştür (Tortop vd. 2012: 441).

15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki zaman diliminde hükümdarlar, Müslüman-Türk karakteri meydana getirecek terbiye ve kültürle yoğrulan, kendilerine sadık olan bir idareci sınıf yetiştirmiş ve bu sınıfı sarayda ve orduda terbiye ettirdikten sonra Osmanlı devletinin çeşitli idare ve inzibatında yetkili hale getirmiştir (Uzunçarşılı 1988, 298).

1.3.3. Hârem

Topkapı Sarayı'nın üçüncü bölümünü Hârem oluşturur. Osmanlı'da hükümdarların saraylarında daima Hârem olmuştur, II. Mehmet ise bu bölümü eksiksiz teşkilatlandırmıştır. Devlet düzenine uygun olarak devşirme sistemine benzer bir usul

ile kızların alındığı Hârem bu dönemde kademe olarak teşkilatlanmıştır. 15. yüzyıl Hârem teşkilat yapısına bakıldığında, en alt kademeyi oluşturan cariyelikten en üst kademeyi temsil eden ustalığa kadar bir terfi sistemi mevcuttur. Enderun'daki terfi sistemine benzer bir uygulama Hârem'de de görülmüştür. Hârem dairesi önceden beri Enderun gibi bir eğitim ve öğretim faaliyetleri yürütürken zaman geçtikçe bu işlevini kaybetmiştir. Aslında bu okul bilgi, adab-ı muaşeret (görgü kuralları), usul, erkân, belagat ve güzel iş yapabilme esaslarını öğreten bir kurum olmuştur. Bu nitelikleri devşirmelere disiplin yoluyla kazandırmışlardır. Topkapı Sarayı bu eğitim sistemini oluşturan gerek Hârem dairesi gerekse Enderun dairesiyle merkezîyetçi devlet geleneğinin en önemli iki parçasını bir arada tutan saray okuludur (Enderunlu Abdüllatif 2013: 23).

Hârem, devşirmelerin yetiştirildiği yer olmasının yanında hükümdarın özel hayatını geçirdiği bir yerdir. Hükümdar ve ailesi Hârem'de yaşar. Valide Sultan, Haseki Sultan, Şehzadeler, Sultanlar hep buradadır. Fakat hükümdarın ailesindeki bütün kadınlar burada yaşamaz. Ölen hükümdarın eşleri, kızları, validesi veya diğer şehzadelerin anneleri Eski Saray'da yaşamaktadır. Beyazıt'ta bulunan Eski Saray'da çileli bir hayat vardır, bu sebeple Hârem kadınları oraya gitmek istemezler. I. Ahmet öldüğünde gençlik yıllarını Eski Saray'da geçiren Kösem Sultan'ın, Şehzade Mustafa'ya yönelik gizli oyunlar içerisinde olan Hürrem Sultan'ın acı olaylara sebep oldukları açıktır. Osmanlı hükümdarları ilk zamanlarda komşu devlet hükümdarlarının kızlarıyla evlenmişlerdir. 16. yüzyılda cariyelerle de evlenmeye başlamışlardır. Bu durumdan sonra Hârem daha önemli hale gelmiştir. Hârem aslında bu nedenlerle karakteristik özelliğini bulmuştur. Sadece İslam devletine özgü bir kurum olarak nitelenemeyen Hârem, Bizans'ta da benzeri teşkilatın görülmesiyle bu düşüncüyü sağlamlaştırmıştır. Hârem'e darü'ssaade (saadet yurdu) denildiğinden burada en yetkili amir darü'ssaade ağasıdır (Ortaylı 2008: 203-204).

Hârem'e alınan kızların şansları hep farklı farklıdır. Daha çok Hırvat, Rus, Ukraynalı, Gürcü, Yunan kızlar alınır, ayrıca İtalyan ve Fransız asıllı olanlardan da alınmıştır. Kapıkulu ocaklarına şehir halkı oldukları için alınmayan Ermeni ve Yahudiler Hârem'e de alınmamışlardır. Müslüman halklardan da Hârem'e kız alınması

çok az sayıdadır (Ortaylı 2014, 147). Hârem’de yetişen genç kızların hepsi hükümdar için yetiştirilmez. Hükümdarın haricinde Osmanlı Devleti’nin diğer sivil ve askeri yönetici sınıfı da bu bölümden evlenir. İstanbul ve Bursa gibi şehirlerin çoğu mahallesinde saraydan yetişmiş olup o mahallenin bulunduğu yörenin belli başlı efendisiyle evlenmiş bir hanıma rastlamak mümkündür. Bu şekilde sarayın etiketi geniş alanlara yayılmıştır (Ortaylı 2014: 14).

16. yüzyıldan itibaren şehzadelerin eğitimleri için vali olarak gönderilmesi usulü terkedilmiş, sadece saray içerisinde eğitim görmeye başlamışlardır. Bunun yanında 15. yüzyıldan itibaren saray dışı hizmetlere gönderilen birçok Enderunlu Hârem’den çıkarılan kadınlarla evlendirilmiştir. Böylelikle hükümdar, üst düzey yöneticilerinin başka hanedan ve ailelerle evlilik kanalıyla akraba olmasını önlemiştir (Ortaylı 2008: 204).

Hârem’de yetişmiş olan bazı kızlar, hükümdarın kız kardeşleri ve hükümdarın kızları sarayın Enderun bölümünde yetişmiş olan genç devlet adamlarıyla evlendirilmiştir. 16. yüzyıla kadar Osmanlı hanedanı yabancı kadınlardan evlenmiş fakat bu yüzyıldan sonra yerli ve yabancı diğer hanedanlardan evlenme usulüne son verilmiştir. Hârem bir yandan bakıldığında da Enderun’dan yetiştirilen yönetici sınıf için kızların eğitildiği bir okuldur. Hârem’de Türkçe’yi ve İslamiyet’in esaslarını öğrenen ve Osmanlı saray medeniyetini kabullenen kızların bazıları Birun’a çıkan Enderun halkıyla evlendirilir. Osmanlı’da bir kan aristokrasisi ya da hukuki olarak ayrıcalıklı bir sınıf görülmediği halde Osmanlı da toplum olarak diğer insanların dışında kalmamış ve Enderun-Hârem evlilikleriyle seçkin bir sınıf meydana getirmiştir. Bu seçkin sınıf yeterli ve nitelikli olduğu sürece hükümdarın yanında devlet yönetiminde görev almışlardır. Bu yeterliliği sağlayamadığı durumda ise bekletilmeden bu sınıfın dışına itilmişlerdir (Ortaylı 2014: 146-147).

Hârem’de önceden beri bulunan kadınlar yeni gelen kadınlara yol göstermekle görevlidirler. Yeni gelenlere konuşmayı, okumayı, arp çalmayı, dikiş dikmeyi, dantel örmeyi, şarkı söylemeyi ve İslam’ın esaslarını öğretirler. Hükümdar kadınların arasında çok beğendiği bir cariye olduğunda onun ücretini arttırmış, diğerlerinden ayrı tutmuş ve

onu karısı yapmıştır. Hükümdarın karısı olan bu cariyeler bir erkek evlat doğurursa, bu evladının annesiyle birlikte on-on bir yaşlarına kadar sarayda yaşamasına izin verilmiştir. Hükümdar evladını bu yaşını aştıktan sonra bir sancağın yönetiminde görevlendirmiş ve annesiyle oraya göndermiştir. Hükümdarın karısının bir kız evlat vermesi durumunda ise kız evleneceği zamana kadar sarayda yaşamış, sonrasında ise sarayda ya da ocakta yetiştirilen sivil veya askeri yöneticilerden biriyle evlendirilerek saray dışına çıkarılmıştır. Annesi de onlarla birlikte saray dışarısına çıkarılmış fakat evlenmesine izin verilmemiştir. Sarayda hükümdar tarafından beğenilmeyen diğer cariyeler de evlenecek yaşa geldiklerinde hükümdarın istediği kişilerle evlendirilmiştir (Angiolello 2011: 132-133). Sarayın Enderun bölümündeki gençlerin devlet görevleriyle saray dışına çıkarılmasına benzer bu durumu bize gösteren belirgin bir örnek Hârem kapısında yazılı olan şu ifade içerisinde: “ Hayırlı kapılar açan Allah’ım bize de hayırlı kapılar aç” (Ortaylı 2014: 151).

Osmanlı sarayının genelinde olduğu gibi Hârem’in içerisindeki çinilerin de sanat ve estetik değeri çok fazladır. Buradaki çinilerin üzerinde ayet-i kerime, hadis-i şerif ve bazı ibarelere yer verilmiştir. Özellikle Türkçe ve hitabeti öğrenen Hârem halkı bu yazılı sanat eserleri sayesinde okumalarını geliştirmişlerdir. Bu durum Hârem’deki kadınların okuma faaliyetinin ileri derecede olduğunu gösterir (Ortaylı 2014: 83).

Sarayın Hârem kısmında görevli bir hadım olan sarazin vardır. Bu kişi Hârem’deki cariyelerin ve herkesin idaresiyle görevlendirilmiştir. Hükümdar sarazine çok güvendiği için ona Hârem içerisinde gerekli gördüğü durumlarda suçlu olan kişilerin cezalandırılmasında ve idam edilmesinde yetki vermiştir. Bu durumlar yaşandığında sarazin serbestçe karar alıp uygulayabilmiştir. Gündüz vakitlerinde saray dışına çıkıp gezebilen sarazin geceleri cariyelere bekçilik yapmak için sarayda kalmak zorundadır (Angiolello 2011: 133-134). Sarayda sarazinden başka zenci ve beyaz hadımlardan yirmi kişi daha kalır. Onların görevi de saray kadınlarının saray dışındaki kişilere görünmemelerini sağlamaktır. Hükümdar ve hadım ağalar dışında kadınların başkalarına görünmesi yasaktır. Geceleri sarayda konaklamak şartıyla görev yapan on yaşlı adam vardır. Ayrıca saray kapılarının dışında kırk bekçi görevlendirilmiştir (Angiolello 2011: 134).

II. BÖLÜM

2. ENDERUN'UN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE SARAY HAYATI

Enderun'un kuruluşu 15. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. İlk teşkilatlı yapılanmanın görüldüğü dönem II. Murat dönemi olmuştur. Öncesinde penç sistemi ve devşirme sistemiyle zemini hazırlanmış olan Enderun'un teşkilatlanması ve ayrıca bir eğitim yeri haline gelmesi bu döneme rastlamıştır. Zaman içerisinde çeşitli padişahlar döneminde daha fazla geliştirilmiş ve kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Enderun sarayın kültür merkezi haline gelmesinde etkin bir rol üstlenmiş ve saray hayatının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

2.1. Enderun'un Kuruluşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti 1299'da Söğüt'te bir uç beyliği olarak kurulmuş ve sonrasında yüz elli yıl içerisinde Anadolu'da ve Balkanlar'da en büyük siyasi, ekonomik ve askeri güce sahip hale gelmiştir. Bu gücün korunması için I. Murat zamanında sürekli ordunun temelleri atılmış; yeniçeri, cebeci, sipahileri bir araya getiren kapıkulu ocakları ve devşirmelerden, esirlerden meydana gelen acemi ocağı kurulmuştur. Askeri ocakların kuruluşundan önceye bakıldığında Osmanlı Devleti'nin her dönemde zeki ve kabiliyetli çocukları devlet kadrolarında görevlendirdiği görülmektedir. İlk zamanlarda savaşta esir olarak alınan çocukların içerisinde bir kısmı kul (gulam) adı altında seçilmiş ve saray hizmetlerinde çalıştırılmak üzere yetiştirilmiştir. Hükümdarlar bu köle çocukların dışında yine fethettiği yerlerde bulunan asker kişilerin çocuklarından bazıları doğrudan saray ve ordu için istihdam etmiştir. I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) ve I. Murat (Murat Hüdavendigâr) dönemlerinde devşirme gençler devletin üst makamlarına daha çok getirilmiştir. Saraylarda yetiştirilen devşirmeler belli bir olgunluk kazandıktan sonra

bir kısmı merkezi idarede, diğer kısmı ise taşrada askeri sınıf içerisinde görevlendirilmiştir. Askeri sınıf içindeki bu yetişmiş kişiler daha sonrasında tımarlı sipahileri meydana getirmiştir (Enderunlu Abdülatif 2013: 24).

Enderunun kuruluş zamanı hakkında çeşitli görüşler vardır. Ali Seydi Bey'e göre; ilk kez bir saray okulu kurulması fikri I. Murat zamanına rastlar. Hükümdar, sarayda hizmet eden görevlilere eğitim ve öğretim verilmesi amacıyla Edirne'de kiler ve hazine koğuşlarını yaptırmıştır (Ali Seydi Bey 1921, Aktaran: Keskin 2009: 22). İsmail Hakkı Baykal'a göre ise; Enderun'un bir saray okulu olarak başlangıcı II. Murat dönemine rastlar (Baykal 1953, Aktaran: Keskin 2009: 22). II. Murat'ın Enderun'un kurucusu olarak kabul edilmesindeki gerekçe, onun zamanında Enderun'da teşkilatlı bir yapının meydana getirilmesidir. Edirne Sarayı ile Topkapı Sarayı'ndaki Enderun teşkilat yapılanması benzerlik gösterir. II. Murat sarayın dış hizmetlerinde ak ağalar ve baltacıları görevlendirmiş, iç hizmetlerde ise kapı ağalığı, hazinedarbaşılık, saray ağalığı ve kilercibaşılık gibi yeni görevler ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte devşirmelerin şehzade eğitimine katılmaları da bu döneme rastlamıştır (Baykal 1953, Aktaran: Kurban 2016: 4-5). İsmail Hakkı Baykal'ın Enderun başlangıcı olarak II. Murat dönemini işaret ettiği bu bilgiler, genel kabul görmüştür.

Büyük bir siyasi güç haline gelen Osmanlı Devleti, daha sistemli ve kurumsal bir yapının gerekliliğini farketmiştir. Hükümdarlar, devletin idari alanda yaşadığı sorunlardan dolayı devlete kurumsal kimliğini daha fazla kazandırmak zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı Devleti siyasi sisteminin sağlam bir zemine oturması için merkezi idare kurumunu yeniden meydana getirmiş ve gerekli siyasi iradeyi göstermiştir. Bu sistemin yeniden inşasında ise Anadolu ve Balkanlarda bu sistemi sürekli ve etkili hale getirmek için güvenilir kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Merkezi yönetim, idari alanda görev vereceği kişileri önceleri eski ailelerin çocuklarından seçerken zamanla Balkan coğrafyasında yaşayan kendi egemenliğindeki başka milletlerin çocuklarından da seçmeye başlamıştır. Seçilmiş bu kişilerin Osmanlı adet ve geleneklerini öğrenebilmeleri için bir arada yetiştirilmesi öngörülmüştür. Birlikte eğitim göreceği olan bu çocuklarda devletin ve toplumun çıkarlarını gözetebilecek

özelliklere sahip olunmasına önem verilmiştir. Bu kişilerin zeki, sağlam ve güvenilir olmaları önde gelen özelliklerdir (Enderunlu Abdülatif 2013: 25).

Enderuna kabul edilecek öğrenciler doğrudan bu kuruma alınmamış, önce acemi oğlanlar ocağına getirilmiş ve burada birtakım sınavlardan geçirilmiştir. Burada toplanan öğrenciler zaman içinde yeteneklerine göre tekrar ayrılmıştır. II. Mehmet döneminde Enderun saray okuluna öğrenci alınması daha sistemli hale getirilmiştir. Bu dönemde Enderun, devletin işlevinin yerine getirilmesi ve geliştirilmesinde gerekli olan tüm idari ve mülki kadroların yetiştirilmesinden sorumlu bir devlet kurumuna dönüştürülmüştür (Enderunlu Abdülatif 2013: 27).

Enderun'da bir düzen kuran II. Mehmet, bu kurumdan mezun olacak öğrencilerin istihdam edileceği alanları da belirlemiştir. Bu düzenlemeyle Enderunlular merkezde ya da taşrada idari ve askeri kadrolarda görevlendirilmişlerdir. Enderunluların eğitimi için saraya gelen öğretmenlerin talepleri doğrultusunda kurum içerisindeki binalar genişletilmiştir. Hocaların ve öğrencilerin sarayda bir arada yaşamaları, Osmanlı hükümdarlarının bu kuruma verdiği önemi göstermektedir (Enderunlu Abdülatif 2013: 28).

II. Mehmet'in Enderun'a kurumsal kimliğini kazandırmasının asıl amacı, bu kurum içerisinde devamlı sınırları genişleyen ülkenin farklı din, dil ve kültürlerine sahip halkını idare edebilecek güçlü yöneticiler ve Osmanlı devletinin temel kadrolarını oluşturan askeri teşkilatına yetenekli komutanlar yetiştirmektir. Bu amaçla devletin varlığı için Enderun saray okulunda ırk ve kan bağı yerine eğitim, kültür ve disiplin gözetilmiş, bu ilkeler üzerinden devlet kadrolarına yönetici yetiştirilmiştir (İpşirli 1995, Aktaran: Enderunlu Abdülatif 2013: 28).

Osmanlı devleti'nde birçok devlet kurumuna asıl şeklini veren II. Mehmet, kurduğu bu teşkiatın kalıcı olması sebebiyle Âli Osman Kanunu'nu çıkartmıştır. Bu kanunun içerisine özellikle Enderun için bazı maddeler de koydurmuştur. Bu maddelerin genel olarak anlamı, hükümdar sarayı içerisinde Enderun hizmetleri ile hükümdar idaresi altındaki devlet hizmetlerinin bir bütün olmasıdır. Bu iki hizmetin

ayrı düşünülmemesi vurgulandığı gibi idari kadroların kul sisteminden yetişmiş saray hizmetlerine bakan kişilerden oluşturulmasına da yer verilmiştir (İnalçık 2012, Aktaran: Kurban 2016a: 71-81).

II. Mehmet'in devşirme sistemini Enderun saray okuluna dönüştürmesinin kaynağında onun eğitim ve öğretime verdiği önem görülmektedir. Aydın bir kişi olan II. Mehmet'in bilginin gelişmesine destek verdiği açıktır. II. Mehmet'in bilgili kişiliği ile Enderun'un kurumsal kimliği arasında bir bağlantı vardır. Bu bağlantı göz önünde tutulduğunda, bilgiye ve bilgelere çok önem veren bu hükümdarın, dönemin ihtiyaçlarını karşılayan bir saray okulu meydana getirmesi daha anlaşılır hale gelmektedir (Enderunlu Abdülatif 2013: 31-32).

II. Mehmet ile kurumsallaşmaya başlayan Enderun, II. Bayezit, I. Selim (Yavuz Sultan Selim) ve I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) dönemlerinde de gelişimini devam ettirmiştir. Klasik döneminin en iyi zamanlarını 15. yüzyıl içerisinde yaşayan Enderun birçok hükümdarın kurum üzerinde değişiklik yaptığı bir saray okulu olarak önemini uzun bir süre korumuştur (Enderunlu Abdülatif 2013: 28). II. Bayezit döneminde sarayda müezzinbaşılık, tüfekçibaşılık, berberbaşılık ve üzengi ağalığı gibi memur kadroları oluşturulmuş ve bu kadroların yapacağı görevler bir talimatnameye (yönetmelik) bağlanmıştır. I. Selim döneminde ise öğrencilerin Enderun'a girerken Hırka-i Şerif ziyaretinde bulunmaları gelenek haline getirilmiştir (Enderunlu Abdülatif 2013: 29). I. Süleyman döneminde de gelişimini devam ettiren Enderun, hükümdarın etkisiyle resmi günlerde ve törenlerde sarayın temsil edilmesinde öne çıkarılmıştır. Topkapı Sarayı'nın iç hizmetlerinde ve birtakım Enderun hizmetlerinde görev alan saray ağası, kapıcı, bekçi, bostancı, baltacı, haseki, mehter, peyk, solak, tirendaz, şahinci, çakırcı olarak birkaç bin kişinin istihdam edilmesi Osmanlı Devleti'nin ihtişamını ve saray düzeninin önemini ortaya koymaktadır. Enderun ve sonradan eklenen binaları bu hükümdarlardan sonra gelen IV. Murat, III. Ahmet ve III. Mustafa dönemlerinde bakımları yapılmış ve yenilenmiştir (Anonim, Aktaran: Akkutay 1984: 27).

2.2. Enderun'da Saray Hayatı

Osmanlı Devleti sınırlarını genişletip, devlet mekanizmasını geliştirdikçe hükümdarların oturduğu saraylar da gelişmiş ve genişlemiştir. Bursa'da bulunan sade Osmanlı sarayına karşılık Edirne'de daha ayrıntılı ve görkemli saraylar yapılmıştır. II. Mehmet, İstanbul'un fethiyle Beyazıt'ta bulunan Bizans sarayına yerleşmiş daha sonra bu sarayı yeterli görmemiş ve yeni bir saray yaptırmıştır (1454-1458). Dört köşeli ve kargir olarak yapılan ve Eski Saray olarak bilinen bu yapı içerisinde kiler-i hassa, Hârem dairesi, havuz, şadırvan, mutfak, daireler ve odalar mevcuttur. Bunlara ek olarak Enderun için de bir bölüm bulunmaktadır. Bu sarayın daha sonrasında beğenilmemesi üzerine Sarayburnu'nda bu saray yerine Topkapı Sarayı yapılmıştır. Topkapı Sarayı zamanında beş avlu ve çevresindeki alanlardan meydana gelirken günümüzde sarayı dört kısımda incelemek mümkündür. Sarayın Topkapı ismini alması, İstanbul'a gelen gemilerin sarayı top atışlarıyla selamlamaları sebebiyledir. Bu ismini almadan önce II. Mehmet zamanında Yeni Saray olarak adlandırılmıştır. Topkapı Sarayı (Yeni Saray) hükümdarın ailesine özel dairelerden meydana gelen Hârem, Enderun ve Birun kısımlarından oluşmaktadır. Sarayın dış kapılarına göre ifade edilmiş üç yeri vardır. Birinci yer, sarayın bab-ı hümayun olarak ifade edilen Ayasofya Camii tarafından girilen dış kapısı ile içerideki orta kapısı arasındaki yerdir. İkinci yer, orta kapı ile babü'ssaade (akağalar kapısı, saadet kapısı) arasındaki yerdir ve alay meydanı olarak da geçer. Babü'ssaadeden içeride kalan Enderun ve Hârem ise üçüncü yeri meydana getirir. Alay meydanının sol tarafında Divan-ı Hümayun'un toplandığı kubbealtı olarak isimlendirilen yer ile hazine, maliye kayıtlarının korunduğu yerler bulunmaktadır (Uzunçarşılı 1988, Aktaran: Halaçoğlu 1991: 37).

Topkapı Sarayı'nda Babü'ssaade'den itibaren Enderun kısmı başlar. Enderun bir avlu etrafında koğuşlardan meydana gelmiş bir yapıdır. Enderun avlusunun alanı dokuz dönüm civarındadır ve bir kale içinde gizli bir iç kale gibidir. Kargir yapılarla çevrili olan Enderun avlusunun babü'ssaade, araba ve kuşhane kapıları kapatıldığı zaman avluya girilmesi imkânsız hale gelir. Günümüzde saray içerisindeki kiler koğuşu ile silahtar koğuşu arasında bulunan geçitler o dönemlerde yapılmış değildir. Saray işlevini yitirdikten sonra, kullanılmadığı dönemde yapılmıştır. Enderun avlusuna tarih boyunca

sadece II. Osman ve III. Selim'in şehit edilmesi olaylarında girilmiş olması, bu avlunun güvenliğini kanıtlamaktadır (Ortaylı 2014: 85).

Enderun avlusunun ortasında arz odası bulunur. Bu yapı hükümdarın; elçileri, vezirleri, vezir-i azamı huzuruna kabul ettiği yerdir. Arz odasının arkasına düşen yerde kütüphane vardır. Avlunun sağ yanında Enderun, meşkhane, seferli koğuşu, köşk ve hamam kalıntısı bulunurken avlunun sol yanında ise silahdar hazinesi, kiler koğuşu, Hırka-i Saadet Dairesi, Ağalar Camii, akağalar koğuşu ve kuşhane bulunmaktadır (Ortaylı, 2014: 83-85).

Arz odasının içerisinde maruzat kapısı, pişkeş kapısı ve hükümdarın kapısı olmak üzere ikisi babü'ssaadeye, biri de Enderun avlusuna açılan üç kapı vardır. Hükümdara arz edecek bir durumu olan kişiler maruzat kapısı'ndan girerler. İki kapı arasında büyük bir pencere vardır. Yabancı elçiler tarafından getirilen hediyeler bu kapı önüne bırakılır, sonrasında bu hediyeler pişkeş kapısından içeriye alınır. Kapıya ismi verilen pişkeş, hediye anlamına gelmektedir. Babü'ssaade sarayın en yüksek yeridir. Bu tepeden sonra aşağıya doğru iniş başlar. Babü'ssaadeden arz odasına doğrudan girildiği halde arka kapısından Enderun avlusuna bir çift merdivenle iniliyor olması bu bilgiyi desteklemektedir (Ortaylı 2014: 87).

Enderun avlusunun ortasında, arz odasının ise arkasında III. Ahmet kütüphanesi bulunmaktadır. Enderunluların kaldığı avlu içerisinde bulunan kütüphaneye Enderun Kütüphanesi de denilmektedir. Okumayı seven bir hükümdar olan III. Ahmet, avluda bulunan havuz köşkünün yerine 1718'de bu kütüphaneyi inşa ettirmiştir. Hükümdarın bu yapıyı inşa ettirmesinin sebebi, Enderun'daki ağaların kendi kütüphanesindeki kitaplardan faydalanmalarını istemesidir. Ayrıca Enderun saray okulunda, sabah namazlarında Enderun öğrencilerini namaza kaldırmak için bu kütüphanenin merdivenleri kullanılır. Enderun'un nöbetçi müezzini merdivenlerden koğuşlara doğru yüksek sesle ezan okur, ezandan sonra ise tüm Enderun halkı Ağalar Camii'nde sabah namazını kılar (Ortaylı 2014: 91-93). III. Ahmet'in yaptırdığı bu kütüphanenin haricinde vakit geçirdiği yerlerden bir diğeri de Mustafa Paşa Köşkü'dür. Bu köşkü çok seven

hükümdar burada kimi zaman yemeklerini yemiş, helva sohbetleri yaptırmış ve bahçede tomak yarışmaları yapan Enderun öğrencilerini seyretmiştir (Ortaylı 2014:138).

Enderun kurumunun çok daha fazla gelişmesiyle birlikte saray içerisindeki her bir Enderun odası için bir bina ayrılmıştır. Bu binalar hem öğrencilerin yattığı hem de eğitim alıp bu eğitimi uygulama fırsatı bulduğu yerlerdir. Okulun planı günümüzdeki sarayda da görülmektedir. Birinci bahçenin kuzey batısında üçüncü bahçeyle birleşen Has Oda'ya, revan köşkünün altında bulunan küçük bir kapı yardımıyla ulaşılmaktadır. Bu kapı, I. Süleyman tarafından kapı girişinde de yazdığı üzere yazılı bir emirle kapatılmıştır (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 30).

Has odanın yakınında ve günümüzde Topkapı Sarayı Kütüphanesi olan bina Enderun Ağalar Camii'dir. Saray içerisindeki en büyük ve en eski bu camiyi II. Mehmet yaptırmıştır. Hükümdarlar ve şehzadeler Enderun halkıyla birlikte bazı vakit namazlarını bu camide kılmışlardır. Bir zamanlar Hünkâr Camii olarak da ifade edilen bu camiyi Enderun ağaları geldikleri için Ağalar Camii denilmiştir. Giriş kapısının üzerinde Kelime-i Tevhit yazılı olan cami kibleye göre yapıldığı için Enderun avlusunda çapraz bir görünüme sahiptir (Ortaylı 2014: 95).

Enderun'a kurumsal kimliğini kazandıran II. Mehmet'in Topkapı Sarayı'ndaki idari ve protokol etkisi göz önüne alındığında kuruma akademik bir işlev yüklediği de görülür. Enderun'daki kurum yöneticileri olan ak ağaların protokoldeki yerleri üzerinden saray içerisindeki yeri ve önemini anlamak mümkündür (Akkutay 1984: 33). Geleneksellik ve kurumsallık bir devlet protokolünü meydana getirmiştir.

Osmanlı sarayının bir kültür merkezi haline gelmesinin temelinde Nizamiye medreselerinin etkisini görmek mümkündür. Selçuklu Devleti zamanında hayata geçirilen bu medreselerin önemini kaybetmesinden yarım asır sonraya kadar doğuda benzer bir kültür merkezi meydana getirilmemiştir. Osmanlı devleti zamanında ise Enderun bu görevi üstlenmiştir. Miller'e göre Enderun saray okulunda yöneticilik, pozitif bilimler ve askeri konulara yer verilmesinde Nizamiye medreselerinin payı vardır. Böylece Enderun, sarayı adeta bir kültür merkezi haline getirmiştir. Bu konuyu

Miller şöyle ifade etmektedir: “II. Mehmet’in babası olan II. Murat’ın hükümdarlığının Osmanlı İmparatorluğu’nun sonraki yıllarında siyasi ve kültürel tarihinde son derece önemli bir yer teşkil ettiği tahmin edilmektedir. Çevresinde mistik geleneklerin çok kuvvetli oluşunu Emir Buhari’nin yaptığı tesirden görmek mümkündür. Sarayına gelen diğer ilim ve irfan sahibi kişiler İran ve Mezapotamya’dandır. Bütün bunlar ileriki yüzyıllarda Osmanlı klasik edebiyatına yön verecek önemli faktörlerdir. Sarayı şairler, edebi şahsiyetler ve Müslüman ilim adamlarıyla dolup taşan ilk Osmanlı Hükümdarı II. Murat’tır. II. Murat’ın sarayı gayrimüslim ziyaretçiler için de bir kültür merkezidir.” (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 29).

Enderun öğrencilerinin başka yerde görülmeyecek kendine özgü sembolleri vardır. Enderun’un has odalıları Ağalar Camii’nin çini panolarla kaplı kısmında hükümdarla birlikte vakit namazlarını kılarlar. Caminin düz badanalı kısmında ise diğer koğuş ağaları namaz kılar. Rütbenin ibadet alanına kadar yansması kıyafet ve hitabet hariç tutulursa dünya üzerinde belki de sadece bu camide görülmüştür (Ortaylı 2014: 96).

Sarayda geleneğe dair izler görmek mümkündür. Bu izler törenlerde, bayramlarda, fetih sonrası şölenlerde karşımıza çıkmaktadır. Yeni hükümdarın tahta çıkışı sırasında yapılan törene cülus töreni denilmektedir. Cülus töreninden sonra hükümdar kendinden önce devleti yöneten hükümdarın cenaze namazını kılar ve ardından Enderun’a döner. Vefat eden hükümdarın cenaze töreni ile tahta geçecek olan hükümdarın cülus töreni aynı gün yapılmış olur. Böylece Osmanlı hükümdarının ömrünü Devlet’e ve İslam’a hizmet içinde geçirmesi gerektiği belirtilmiş, aynı zamanda monarşi yönetiminde hiçbir boşluk bırakılmamıştır. Aynı gün yapılan iki törenin ardından kapıkulu askerlerine bahşiş dağıtılır. Bu bahşişler ilk zamanlarda hükümdarın bir iyiliği olarak dağıtılsa da sonraki dönemlerde devlet geleneği haline gelmiş ve cülus bahşişi almak için hükümdar değiştirmek isteyen bir asker sınıfının ortaya çıktığı görülmüştür. Savaş zamanına denk gelen taht değişikliklerinde hükümdarlar cülus bahşişi vermemiştir. I. Abdülhamit ve III. Selim bu sebeple cülus dağıtmamıştır. Hükümdarlar bu törenlerde bahşişin miktarını belirler ve çok cömert davranırlar. Bu cömert bahşişlere III. Murat’ın cülusu örnek verilebilir. III. Murat’ın cülusunda Enderun

hazinesinden yetmiş beş büyük kese altın çıkarılmıştır. Bu büyük keselerde on bin altın olmakla birlikte keselerin yetmişi yeniçerelere dağıtılmıştır (Ortaylı 2014: 76).

Sarayda yaşanan bayram günleri devletin ihtişamını gözler önüne seren manzaralardır. Babü'ssaade bayram günlerine şahit olur, bayram hazırlıkları arefe gününden başlar. Çavuşbaşı tarafından bayram protokolüne katılacak devlet adamlarına divan tezkireleri gönderilir. Arefe günü öğle namazı sonrası taht babü'ssaade önüne çıkartılır ve saray görevlileri tahtın sağına ve soluna geçer. Tahtın arka tarafına ise Enderun ağaları sıralanır. Has ahırdan çıkarılan ve Raht Hazinesi'nden gösterişli takımlar takılan atlar avluya getirilir (Ortaylı 2014: 79).

Enderun'un saray içerisindeki yeri ve önemi göz önünde bulundurulduğunda başlı başına bir kurum olduğu görülmektedir (Ortaylı 2014: 100). Sarayda düzensiz, kuralsız, geleneksiz hiçbir şey yoktur. Resmi günlerde ve bayramlarda devlet büyüklerinin belirli bir makam sırasına göre kabul edilmesine ve bütün törenlerde belirli kuralların uygulanmasına özellikle dikkat edilmiştir (Ali Seydi Bey 1921, Aktaran: Akkutay 1984: 27-28). Sarayda gelenek haline gelen bu törenlerin sonucunda bir "Saray Medeniyeti" doğmuştur. Aslında bu medeniyetin kökleri Enderun'a dayandığı için "Enderun Kültürü" olarak da ifade edilebilir. Enderun kültüründe görülen gelenek ve disiplin kısa sürede Osmanlı Devleti'nde saray protokolünü meydana getirmiştir (Ortaylı 2012, Aktaran: Günay 2016: 64). Enderun ve Hârem çıkmalarının evlilikleri, saray içerisinde filizlenen bu kültür ve protokolün sarayın dışında tanıtılmasını sağlamış, merkezde ve taşrada bu kültürün temsilcisi olmuşlardır. Orhan Türkdoğan'a göre, Enderun kültürü zamanla istimalet politikasını kemirmeye başlamış ve hanedan sistemine geçmiştir. Enderun kültürü bu sistem içerisinde etkili olmuş ve hanedanı kendi şartlarıyla şekillendirmiştir. Böyle olmasına karşılık bu kültürün kaynağını devletin kendi medeniyet dinamikleri meydana getirmiştir (Türkdoğan 1996, Aktaran: Kömür 2010: 87).

III. BÖLÜM

3. ENDERUN TEŞKİLATININ YAPILANMASI

Enderun teşkilatı hem dış saraylarda hem de merkez sarayda teşkilatlanmış, birbirini tamamlayan bir eğitim şeklini ortaya çıkarmıştır. Önce dış sarayda eğitimini başarıyla tamamlamış iç oğlanları daha sonra iç saray olan Topkapı Sarayı'na alınarak Enderun eğitimine başlamışlardır. Enderun eğitiminde hazırlık sınıfları olarak ifade edilen büyük ve küçük odada ilk eğitimlerini aldıktan sonra meslek odalarına çıkarılmışlardır. Meslek odalarında başarılı olanlar has odaya kadar yükselmişlerdir.

3.1. Enderun Teşkilatının Dış Saraylardaki Yapılanması

Enderun'da eğitim ve öğretim faaliyetleri çeşitli aşamalarda devam ettirilirken hazırlık sarayları ve meslek odaları şeklinde teşkilatlanmıştır (Ergin 1977, Aktaran: Güçin ve Oruç 2015: 113-135). Osmanlı Devleti, II. Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra hızla gelişmiş ve devlet teşkilatını genişletmiştir. Türk devleti, fethedilmiş bölgelerdeki ırk, dil, din ve gelenek bakımından farklılıklar taşıyan halk üzerinde mutlak otoritesini hissettirmek istemiştir. Bunun için de devletin türlü görevlerini yapabilecek bilgili ve yetenekli yöneticilere ihtiyaç duymuştur. Ayrıca saray halkının tüm işlerini idare edebilecek kişilere de gerek olmuştur. Bu ihtiyaçları karşılamak adına saray okulları kurulmuştur. Bu kurumlara hazırlık sarayları da denilmiştir. Bu saray okullarından devletin tüm kadrolarına adam yetiştirilmiştir. Devletin sivil memurları, devletin ileri gelenleri, askeri görevlileri, vezir-i azamı, beylerbeyleri, valileri, defterdarı, kubbe veziri, yeniçeri ağası, divan şairleri, tarihçileri, hattatları bu yetiştirilen kadrolar içerisinde yer almaktadır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 70).

Hazırlık sarayları, Enderun'un alt kademesi olarak görev yapmıştır. Burada görülen eğitim medresedeki eğitim programından farklıdır. Medrese'ye göre uygulamaya daha dönük ve daha laik bir eğitim sistemi görülmektedir (Taşdan 2003: 10). Bu kurumların asıl amacı, hükümdarın özel hizmetlerini yerine getirecek kişilerin eğitim alması ve yetişmesidir. Çünkü herkes bu hizmetleri yerine getiremez ve herkese bu görevlerde güvenilemez (Osman 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 70). Hazırlık sarayları tarihi sırasıyla şu şekildedir: Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı (At Meydanı Sarayı), İskender Çelebi Sarayı (Akkutay 1984: 70-71). Bu sıralamanın içerisinde yer almayan Bursa Sarayı'nın da bir dönem kullanıldığı, acemi oğlanı istihdam edildiği mevcut olsa da Ankara Savaşı sonrasında bu sarayın teşkilatı bozulmuştur. Bu sebepten ötürü saray hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır (Kömür 2010: 64).

Osmanlı Devleti'nin kültür merkezi olan Enderun'a; ülkenin ileri gelen ailelerinden eğitime açık gençler ile saray hizmetlerinde bulunmak üzere yeniçerilik için toplanan devşirmelerin içerisinde hükümdarın beğendiği iç oğlanlar alınmıştır. Devşirme sınıfını meydana getiren gençlerden zeki, güçlü ve yetenekli olanları Enderun için ayrılmış ve alt kademe okulları olan hazırlık saraylarına gönderilmiştir (Öztürk 2002: 7).

Devşirmeler devlet merkezine getirildikten sonra önce iptidai'ye (ilkokul) gönderilir, oradan Divan-ı Hümayun'a sevk edilir. Hükümdar, getirilen devşirmeleri arz odasında tek tek görür, sonrasında kapağası, hükümdarın seçtiği devşirmeleri hazırlık eğitimi için hazırlık saraylarına yerleştirir. Diğer devşirmeleri de acemi ocağına yerleştirmeleri için yeniçeri ağasına gönderir. Bu saraylara alınacak çocukların güzel yüzlü ve düzgün fiziki yapıya sahip olmaları ön şarttır. Hazırlık saraylarına alınan bu çocukların dışında Bosna'dan devşirilmiş Potur oğlanları olarak ifade edilen Müslüman Boşnak çocukları da saray hizmetleri için alınmıştır (Uzunçarşılı 1945: 301).

Saray okullarında hizmet ve terbiye çizgisinde yetiştirilen devşirmelerden devletin birçok makamına aday olarak yetiştirilen çocuklara iç oğlanı denilir. Devşirme sisteminin I. Bayezid döneminde başladığı aktarılmaktadır. İç oğlanları saray

okullarında eğitim görür ve kademe kademe yükselir. Eğitim hayatlarının yanında beden terbiyesine de özen gösterilir. Ok atmak, cirit oynamak, mızrak kullanmak, tomak oynamak, at binmek gibi başlıca beden eğitimleri mevcuttur. Bundan ötürü, sağlam, dayanıklı, çevik bir vücut yapısına sahiptirler. Kimi zaman odalar arası yarışmalar bile yapmışlardır. Ayrıca iç oğlanlarına odalarında çeşitli işlere yönelik hizmet ve sanat öğretilmiştir. Bunlar arasında çamaşır yıkamak, sarık sarmak, elbise katlamak, müzik öğrenmek gibi uğraşlar bulunmaktadır. Saray okullarındaki iç oğlanlarının oda olarak da ifade edilen koğuşları derli toplu olmakla birlikte yiyecekleri de kendilerine yeterli gelmiştir. Odadaki iç oğlanlarının isim, künye ve yevmiyelerinin yazıldığı maaş defterleri mevcuttur. İç oğlanlarının maaşları diğer ulufelerde olduğu gibi üç ayda bir verilmiştir. Maaşın yanında elbise, ayakkabı, çamaşır ve benzeri temel ihtiyaçları hep saray tarafından karşılanmıştır. Sıkı bir denetim altında tutulan iç oğlanları tam itaat anlayışına ve saray terbiyesine sahiptirler (Uzunçarşılı 1945: 300).

Dış saraylar olarak da bilinen bu hazırlık saraylarındaki iç oğlanlar ile küçük ve büyük odalarda kalan iç oğlanları eğitim, beslenme, giyim-kuşam bakımından aynıdır. Aralarındaki tek fark, büyük odalarda kalan iç oğlanlarına daha yumuşak davranılır, devletin yüksek konumlarına getirilme ihtimali daha fazladır (Ali Ufki Bey 2013: 26-27). Dış saraylardan sipahi bölüklerine ya da iç saray denilebilecek Enderun'a geçilirken bazı kurallara uyulmuştur. Bu kuralların başında çıkma kanunu gelmektedir. Bu kanundaki uygulama ile iç oğlanları bir anlamda Enderun okulundan mezun olurlar. Ayrıca hükümdar tahta çıkınca da mezunlar (çıkmalılar) olmuştur. Bu saraylarda hizmet edip başarılı olanlar çıkmalarda Topkapı Sarayı hizmetine, diğer iç oğlanları da buldukları derecelere göre sipahi bölüklerine verilmiştir (Uzunçarşılı 1945: 301).

Hazırlık saraylarındaki eğitim genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Bütün saray okullarında bilgi, iş ve memuriyet birlikte yürütülmüştür. Hepsinde Türkçe ve din derslerine çok önem verilmiştir. Saray okullarındaki sınıf geçme süresi değişkendir. Eğitim süresi üç yıl olarak öngörülse de iç oğlanlarından altı, sekiz, on, on iki yıl eğitim görenler olmuştur. Saray okullarının genelinde takip edilen bir eğitim siyaseti mevcuttur. Bütün eğitim ve öğretim işlerini kapsayan bu eğitim siyaseti kişileri

tamamen Türkleştirme ve Müslümanlaştırma amacı taşır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Keskin 2009: 32).

3.1.1. Edirne Sarayı

Edirne Sarayı, Eski Saray ve Yeni Saray olmak üzere iki saraydır. Hükümdarın oturdukları yer Yeni Saray, devşirmelerin yerleştirildikleri yer ise Eski Saray olarak ifade edilmiştir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 71). Edirne Sarayı'nda Enderun'a dönük ilk çalışmalar 1365'te I. Murat tarafından gerçekleştirilmiştir. I. Murat, Edirne Sarayı'nda birtakım daire ve koğuşlar yaptırmıştır. Askeri teşkilat içerisinde de düzenlemeler yapmış olan I. Murat yedi yaşından küçük olmamak şartıyla gönüllü Hristiyan çocukları bu teşkilat içerisinde toplamıştır. Toplanan çocuklardan elverişli ve düzgün vücut yapısına sahip olanlar diğerlerinden ayrılmıştır. I. Murat seçilmiş olan bu çocukları Daire-i Hümayun'a aldirtmiş ve orada okuma, yazma ve savaş eğitimi verilmesini istemiştir. Bu eğitimde gerekli olan terbiyeyi almalarına özen göstermiştir (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay: 71).

II. Murat, 1450'de Edirne'nin Tunca nehri kenarında yeni bir saray inşasına başlamıştır fakat bu saray tamamlanmadan II. Murat vefat etmiştir. II. Mehmet babasının bitiremediği bu sarayı 1452'de başlattığı çalışmalarla tamamlamış ve bu sarayın kurucusu olarak anılmıştır (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 71). Bu saray II. Mehmet döneminde Yeni Saray ismini aldığından şehirdeki diğer saraya da Eski Saray denilmiştir (Akkutay 1984: 71).

II. Mehmet zamanında Yeni Saray'ın yapımında bab-ı hümayun, alay meydanı ve bu meydandaki fırınlar, kiler, matbahlar, babü'ssaade, arz odası, cihannüma, kum kasrı, Enderun ve Hârem'in bir bölümü ortaya çıkmıştır. II. Mehmet Saray-ı Hümayun'u kurmuş ve bunun yanında teşkilatın içyapısıyla ilgili ocaklar, camiler ve okullar yaptırmıştır. Bu ocaklara binlerce kişi yerleştirilmiştir. II. Mehmet'in ömrü yetmediğinden bu binlerce kişiyi yetiştirme ve görevli alanlara yerleştirme işlerini II. Bayezit yapmıştır (Osman 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 72).

Edirne uzun bir süre Osmanlı devletine başkentlik yapmıştır. Daha sonra İstanbul'un fethedilmesiyle devletin başkenti İstanbul olmuştur. Edirne fetihten sonra devlet merkezi olmaktan çıkmış olsa da hükümdarlar tarafından kimi zaman ziyaret edilmiş ve Edirne Sarayı içerisinde yeni saray kısmında hükümdarlar kalmıştır. Bu dönem içerisinde Edirne'de bulunan eski saray teşkilatı ve Bostancı Ocağı burada devam ettirilmiştir. Devşirmeler içerisinde ayrılan bazı öğrenciler buraya gönderilmiştir. Bu öğrenciler, Divan tarafından yazılan hüküm sonrası Yeniçeri Ağası tarafından bu hüküm yerine getirilir ve ayrılan öğrenciler Edirne Sarayı'na gönderilir. Buradaki öğrencilerin genel bakımıyla Edirne saray ağası ilgilenir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 72).

Edirne Sarayı'nın eski saray kısmına alınan acemi öğrenciler saray hocalarından eğitim alır ve içlerinden kabiliyetli olanlarına silah eğitimi ve binicilik öğretilir (Uzunçarşılı 1945: 302). Saray hocaları başına mavi kavuk, içine mintan, arkasına mavi kürk, beline kuşak, kırmızı renkli şalvar ve sarı renkli yemeni giyer (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 73). Bu saray acemilerinden eski olanları ihtiyaca göre iki, üç ya da son süre olarak yedi yılda bir yapılan çıkmalarda veya hükümdarın cülusuyla yapılan büyük çıkmalarda saraydan ayrılırlar. Sarayda gerçekleşen çıkmalarda iç oğlanlarından bir kısmı süvari ocağının alt bölüklerine çıkarılmıştır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 302). Diğer bir kısmı da ötekilerden daha yetenekli olduklarından Topkapı Sarayı'nın büyük ve küçük odalarına çıkarılmıştır. Çıkmalarda çıkacak olan öğrencilerin kendi ağaları bu durumu saray kapı ağasına bildirir, kapı ağası da durumu hükümdara iletir (Uzunçarşılı 1945: 302).

Enderun çıkmalarından kimisi devlet bürokrasisi içerisinde en üst kademeye kadar ulaşmıştır. Mahmut Paşa, bu kişilerin ilkidir. Enderun'dan yetişen ilk vezir-i azam Mahmut Paşa, hazırlık eğitimini Edirne Sarayı'nda almıştır. Sırp asıllı bir devşirme olan bu paşa ilk zamanlarında II. Mehmet'in izniyle ocak ağalığına yükselmiştir. İstanbul'un kuşatılması sırasında Bizans İmparatoru ile devletlerarası görüşmelerde elçilik yapmıştır. İstanbul'un fethinden sonra hükümdar tarafından vezir-i azam yapılmıştır (Tektaş 2002, Aktaran Karakuş 2014: 68).

Edirne Sarayı sadece iç oğlanların yetiştirildiği yer değildir. Ava meraklı olan hükümdarların bu sarayda av teşkilatı vardır. Topkapı Sarayı yapıldıktan sonra da av geleneği uzun bir zaman devam etmiştir. Sarayda bu teşkilatla ilgilenen birçok görevli de bulunmaktadır. Edirne Sarayı tüfekçi başısı, hükümdarın tüfeklerini koruyan güvenilir ve saygın bir ağadır. Bu ağadan başka sarayda kapı ağası, çakır ağası, musahip ağası (tatlı konuşmalarıyla hükümdarların güzel zaman geçirmelerini sağlamakla görevli ağa), saray çavuş ağası, saray nöbetçi başısı, saray kasapbaşısı, saray çuhadarı gibi görevli ağalar da vardır (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 73).

Eski Edirne Sarayı sonraki dönemlerde I. Süleyman, II. Selim, IV. Mehmet, II. Ahmet ve II. Mustafa tarafından yenilenmiş ve değişiklikler yapılmıştır. I. Süleyman hükümdarlığı zamanında divanhane, has oda, büyük ve küçük odalar, hazine, kiler, seferli ve doğancı koğuşları yaptırmıştır. Divanhane, altı bin iç oğlanın (gılman-ı hassa) hizmetlerine ve kendilerine ayrılmış alandır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 72).

Edirne Saray Okulu ve Edirne şehri IV. Mehmet zamanında bilimsel ve ekonomik gelişmeler yaşamıştır. Edirne sarayında sünnet düğünleri, ok atma yarışmaları, tüfek atışı yarışmaları, güreşler, cirit oyunları, resmigeçitler, ziyafetler ve at yarışları düzenlenmiştir (Akkutay 1984: 73). Enderun iç oğlanlarından Mehmet Halife'ye göre, hünerli gençler IV. Mehmet zamanında I. Süleyman zamanına göre daha üstün niteliklere sahiptir. Bilim adamları bu hükümdar zamanında Edirne Sarayı'nda toplanmıştır (Osman 1957, Aktaran: Akkutay 1984: 73).

IV. Mehmet kızı Hatice Sultan'ı, Musahip Mustafa Paşa ile evlendirdikten sonra Edirne Sarayı, epey bir zaman Hatice Sultan Sarayı olarak anılmıştır. 1870 yılında askeri idadi binasının yanması sebebiyle saray idareye verilmiş ve Edirne Sarayı uzun bir zaman askeri okul olarak kullanılmıştır (Cezar 1957, Aktaran: Akkutay 1984:74).

3.1.2. Galata Sarayı

İstanbul Galata'da, II. Bayezit tarafından kurulan Galata Sarayı, saraya ve devlete hizmet edecek kişileri yetiştirmek için kurulmuştur. Galata Sarayı, Gül Baba

namıyla bilinen önemli bir kişinin II. Bayezid'e tavsiyesiyle 1481'de yaptırılmıştır. Gül Baba bu sarayın yapımı için bir arazi göstermiş, daha sonra bu arazinin etrafına duvar çevrilmiştir. Bu arazi içerisine bir cami ve üç koğuş inşa edilmiştir. Her koğuş iki yüzer kişiyi alabilecek genişliktedir. Koğuşlara hamam, mutfak ve zabıt dairesi de eklenmiştir. Bu üç koğuş, saraydaki öğrencilerin sınıflarıdır (Tayyazade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 74). Mutfak bölümüne sonraki zamanlarda çamaşırhane ve bulaşıkhaneye de ilave edilmiştir. İhtiyaç üzerine aynı arazi üzerine bir de fırın yapılmıştır. Eski Galata Sarayı'nda, bunlardan başka kiler, ambar, ekmekçiler ve ahçılar ocakları için de ayrı binalar yaptırılmıştır. Ayrıca Baltacılar için sarayda bir daire, hademeler ile baltacılar için bir hastane, hafta içinde öğrenciyi ziyarete gelen veliler için bir buluşma yeri ve ağa dairesi vardır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 74). Saray okulunda başağa olan Galata Saray ağası, Topkapı Sarayı'nda hizmet eden saray kethüdası ya da köşebaşı emektarları arasından seçilir. Galata Saray okulunun her koğuşunda oda kethüdası, odabaşı, başeski, kuşçubaşı ve hamamcıbaşı vardır. Topkapı Sarayı hizmetine aday olan acemiler burada eğitim alırlar (Tayyazade 1876, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 303).

Galata Sarayı'nı diğerlerinden bağımsız bir okul olarak yaptıran II. Bayezid, bu saray okulunu teşkilat yapısı, binaları ve arazisi bakımından diğer saray okullarından daha üstün konuma getirmek istemiştir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 74). Sonraki zamanlarda Galata Sarayı öğrencilerinin iyi yetişmesi için I. Ahmet, III. Ahmet ve I. Mahmut zamanında birçok kitap bağışlanmıştır. I. Mahmut aynı zamanda Galata Saray Okulu için kütüphane yaptırmıştır. Galata Sarayı içindeki üç koğuşun hocalarından en eski olanı kütüphane hocalığı görevine getirilmiştir (Tayyazade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 75).

İstanbul'un ileri gelen aileleri, çocuklarının iyi bir eğitim alabilmesi için onların Galata Saray Okuluna kabul edilmelerini istemişlerdir. Ama bu kabul işlemi pek kolay olmamıştır. Galata Sarayı'nda yetişen öğrencilerin Topkapı Sarayı'na alınma ihtimali yüksektir. Aileler de bu sebeple çocuklarının bu okula girmelerini özellikle istemiştir. Bunun haricinde fakir olan öğrencilerin bu saray okuluna girmeleri için gerekli olan kitapları ve ders araç-gereçleri yoktur. Bu yüzden bu öğrenciler okuma yazmada sıkıntı

yaşamışlardır. I. Mahmut bu kütüphaneyi fakir öğrencilerin okul ihtiyaçlarını karşılamak, eksik kitaplarını temin etmek amacıyla yaptırmıştır. Böylece eğitim ve öğretimde tüm öğrencilere destek verilerek, hepsine fırsat eşitliği sağlanmıştır (Ahmet Vasıf Efendi 1830, Aktaran: Akkutay 1984: 75-76).

I. Mahmut, Galata Saray Okulu içerisindeki faaliyetlere karşı da ilgilidir. Kimi zaman saray okuluna gitmiş, orada köşkte oturmuş, spor oyunlarını seyretmiş veya çalgı çalanları dinlemiştir. IV. Mehmet de kendi döneminde yine bu saray okulundaki öğrencilerle ilgilenmiş, onlarla sıkça vakit geçirmiştir. Galata Sarayı kıdemlilerinden altı öğrenciyi Enderun'a kabul ederek ödüllendirmiştir (Hızır İlyas 1860, Aktaran: Akkutay 1984: 77). Galata Saray Okulu'nda beden terbiyesine verilen önem kadar ruh terbiyesine de önem verilmiştir. Çüp ve top, tomak, cirit oyunu, güreş, kemankeşlik ve benzeri sporlar epeyce gelişmiştir. Burada sert bir eğitim göze çarpmaktadır. Bu sporlardaki asıl amaç öğrencilerin savaş öncesi beceri kazanmalarını sağlamaktır (Enderunlu Vasıf 1999: 27).

Beden terbiyesine özen gösterilen Galata Sarayı'nda II. Bayezit döneminde hükümdarın teşvikiyle ilk sporcular yetişmiştir. Saray okulundan mezun olduktan sonra bu sporcuları sarayına almış ve devlet merkezi konumunda olan sarayında sporun gelişmesine yardım etmiştir. Düğünlerde ve bayramlarda özellikle sporcuların sergiledikleri oyunları seyretmek, başarılı olanlara ödül vermek ve kurban kesmek suretiyle o dönemin sporlarına bir ilgi uyandırmıştır. Şehzadelerin sünnetleri ve sultanların düğünlerinde program içeriğinde spora da yer verilmesi bir gelenek haline gelmiştir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 78).

1552 tarihli Galata Sarayı'nın eski saray kısmına ait bir muhasebe belgesinde, Galata Sarayı'nda bir saray ağası, yirmi bir ağa, dört Enderun öğrencisi, dört hastane oğlanı, beş hoca, birer kâtip, imam, doktor, çamaşırcı, saka, tellak, şerbetçi, et hammalı, kapıcılar, baltacılar, kilerciler, ekmekçi, ekmekçi kalfası gibi saray görevlileri mevcuttur (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 303). Galata Sarayı'nda sert bir eğitim şekli olduğundan sarayın sadece dış hizmetlerinde görev alan kişiler görülür, onlardan başka

hiç kimse dışarıdakiler tarafından görülmez (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 77).

Galata Saray Okulu'nun geniş teşkilatından başka yönetici olarak da Galata Sarayı Ağası görevlendirilmiştir. Yönetici kadrosuna destek olmak üzere bazı kişiler de memur olarak görevlendirilmiştir. Saray okulunun o zamanki ders programı ve sınıf teşkilatına göre ilk toplanan altı yüz kişi, iki yüzer kişilik üç koğuşa dağıtılmıştır. Bu koşullarda öğrencilerin ders çalışacakları ve yatacakları odalar ayrılmıştır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 80).

Galata Sarayı öğrencileri hizmet alanlarına göre bazı sınıflara ayrılmıştır. Bu hizmetin dışında öğrenciler kendileri için kararlaştırılan hocalardan dersler görmüştür. Galata Sarayı'nda 16. yüzyılda beş görevli hoca vardır. Buradaki hocalar terfi ederse Topkapı Sarayı'ndaki koğuş hocalığına geçirilir. Boşalan hocalık görevine ise dışarıdan ya da ulemadan biri atanır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 82). II. Bayezid Galata Saray Okulu'na atanacak olan hocaların kesinlikle bilgili ve ehliyetli kişilerden seçilmesine dikkat etmiştir. Hükümdar bu okulun hocalarına değer vermiş, hocaların terfilerini görevde geçirdikleri süreye ve görevi yapabilme yeteneğine, yetkisine dayanan bir usule bağlamıştır. Ayrıca hükümdar saray okulu öğrencilerinin okuryazar bir sınıf olmasını, giyecekleri elbiselerin bir düzen içerisinde olmasını sağlamıştır. Böylece öğrencilerin giyimleriyle halkın içindeki alt sınıflardan ayrılması istenmiştir. II. Bayezid'in eğitime olan düşkünlüğünü gösteren en büyük kanıt, çok geniş teşkilata sahip Galata Sarayı gibi bir yatılı okulu kurmuş olmasıdır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 78).

Galata Sarayı sınıf geçme sisteminde üç tür oda vardır. Sarayın birinci sınıfında bulunan küçük oda öğrencileri iki-üç sene kadar çeşitli dersler ve sanatlar öğrendikten sonra bilgilerini ispat ederek ikinci sınıfa geçmişlerdir. İkinci sınıf olan orta oda da ise yine iki-üç yıl okuyup daha üstün bilgiler kazandıktan sonra üçüncü sınıfa geçmişlerdir. Bu sınıfa karşılık gelen son oda olan büyük odadır. Buraya alınacak öğrenciler öncesinde dersleri anlayacak kapasiteye sahip olduklarını ispat etmek zorundadırlar. Bu

sınıf geçme sistemi diğler saray okulları için de geçerlidir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Oğuz 2008: 44).

Galata Sarayında yetiştirilen kabiliyetli öğrencilerden bir kısmı Topkapı Sarayı'na alınır ve orada st düzey bir okul olan Enderun'da eğitimlerine devam ettirilir. Bu ğrenciler aynı zamanda sarayın eitli hizmetlerini de görürler. Bundan dolayı Galata Sarayı'ndaki i oğlanların Türk adetlerine ve Saray adabına göre terbiye edilmesine çok önem verilmiştir. Bunun yanında Galata Saray okulunun yöneticisi olacak kişiler için gerekli şartların başında mutlaka saray usul ve terbiyesini iyi bilmesi gelmiştir. Sarayın herhangi bir memurunun saraya yönetici olarak atanması mümkün değildir. Bu görev diğler saray okullarında olduğu gibi ak ağalara verilmiştir. Ak ağalar hadım oldukları için aile hayatları yoktur ve bunun için zamanın çoğunu saray hizmetlerine ve öğrencilere ayırmışlardır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 80).

I. Selim, Galata Sarayı'nın bilim ve manevi tarafıyla ilgilenmiştir. Kılık kıyafetle ilgili düzenlemeler yapmış ve talimatname çıkartmıştır. Saray okulu yöneticilerinin yetkilerini ve nüfuz alanını arttırmıştır. Kurumun idaresinin dışında başka önemli hizmetlerde de görev verilmiştir. Beyoğlu ile Galata'nın bütün emniyet ve asayişleri bu kurumun yöneticilerine bırakılmıştır. Bu işlerin hepsini saray okulu yöneticisi tek başına yapmakta yetersiz kalacağından baltacılar ocağı kurulmuştur. Galata Sarayı baltacılar ocağı da devşirme çocuklardan oluşmuştur. Ayrıca okulun ders veren hocaları ölüm ya da nakil sebebiyle görevinden ayrılmış ve boşluklar oluşmuştur. I. Selim bu boş kalan derslere girilmesinde alanında yeterli ve yetkili hocaların atanmasını çok önemsemiştir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 81).

Galata Saray Okulu'nun en verimli zamanı I. Süleyman zamanındadır. Okulu yeni baştan her tarafıyla düzeltmiş ve ciddi kurallar koyarak işleyişini de düzenlemiştir. Saray okulunun kıyafet düzeni I. Süleyman döneminde gelişmiştir. Yöneticilerden memurlara, hademelerden öğrencilere kadar bu kıyafet düzeni uygulanmıştır. Yöneticilerin yaz ve kış mevsiminde üstüne giyeceği elbiseler ile başlarına geçireceği kavuklar bellidir. Okulun diğler yöneticileri ve hocaları rütbelerine göre kılık-kıyafetle

sarayda gezmelidirler. Saray öğrencilerinin giyecekleri elbise ve külahlar diğerleri gibi bellidir. Galata Sarayı öğrencileri arkalarına kaftan giyerler. Öğrencilerin saçları tamamıyla traş edilmez, başlarının tepesinde biraz saç kalır. Öğrencilerin giyim kuşamındaki bu titizlik onlara medeni alışkanlıklar kazandırmak amacıyla yapılır. Buradan iyi yetişen öğrenciler Saray-ı Hümayun'a (Topkapı Sarayı) alınır. Bunun için Galata Sarayı öğrencileri okula kabul edildiği ilk günden itibaren saray adabına, saray hayatının genel düzenine, terbiye, görgü ve nezaket kurallarına uymaları için alıştırlır (İsfendiyoğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 81).

Enderun'da mevsim sebebiyle usul gözetilerek elbise değiştirilir. Şiddetli kışta, tamamen koyu renkli kıyafetler tercih edilir. Özellikle ilkbahar günlerinden sonra kış soğuğu çekilir ve havanın açıklığı sürekli olarak ortaya çıkar. Bundan sonra bahar mevsimi geldiğinden ve gece gündüz eşitliği yaşandığından kış elbiselerinin bu mevsimde giyilmesi uygun olmaz. İpek kumaş giysilerin zamanı bile bu mevsim için geçmiş sayılır. Enderun'da kışlık giysiler olan yün kumaşa kaplı samur kürkleri, sofa kaplı samurlarla değiştirilir (Hızır İlyas 1860: 336).

Edirne Sarayı gibi Galata Sarayı da Topkapı Sarayı'na alınacak veya kapıkulu süvariliğine çıkarılacak iç oğlanları için bir çıkış yeridir. Çıkma zamanlarında hükümdarın sarayına alınmayanlar süvari bölüklerine dağıtılır. Galata Sarayı diğer saray okullarından daha saygın bir yere sahip olduğundan buradaki iç oğlanlarının birçoğu Topkapı Sarayı memurluklarını doldurmak için çıkarılmıştır. Bu çıkmalarda sarayda kimi zaman en aşağı derece olan büyük ve küçük odalara kimi zaman ise olağanüstü bir şekilde doğrudan seferli, kiler, hazine ve has odaya alınmışlardır. Tüm bu çıkma işlemleri hükümdara sunulur ve onun izniyle yapılır. Bu usul bir kanun haline gelmiştir. Hükümdarlar, Galata Sarayı'nı iki üç yılda bir ziyaret eder ve iç oğlanlarından on ikisini seçer. Bu iç oğlanlar saraya hükümdarı takip ederek gider ve saraydaki üç koğuştan birine verilir (Uzunçarşılı 1945: 303-305). Bu yolla Topkapı Sarayı'na girebilmek Galata Saray Okulu'ndan mezun olmaya bağlı ise de kimi zaman hükümdar iyi aile çocuklarından, emektar kişilerin evlatlarından ya da fakir, öksüz olanlardan uygun gördüklerini bu üç odaya aldırılmıştır (D'Ohsson 2001, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 305).

Genellikle Galata Sarayı'na alınanlar devşirme çocuklarıdır. I. Süleyman döneminde ise Türk ve Müslüman çocuklar da hazırlık saraylarına kabul edilmeye başlanmıştır. Bunun dışında öğrencilerin kabul edilmesinden sonra Enderun'a alınmaları ya da sipahi ocağına gönderilmeleri gibi çıkma usulleri bu hükümdar döneminde düzenlenmiştir. Böylece Galata Saray Okulu'nun tüm işleri belli usul ve kurallara bağlanmıştır. I.Süleyman zamanında Galata Sarayı için konulan diğer bir kural ise okulun öğrenci sayısının aynı kalmasıdır, sayıca arttırılmamasıdır. Öğrenci sayısından çok öğrencilerin nitelikli yetişmesine önem verilmiştir. İbrahim Paşa Sarayı, İskender Çelebi Sarayı bu amaçla kurulmuştur. Aynı zamanda bu gelişmeler hükümdarın bilime, eğitime verdiği önemi göstermektedir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 81-83).

17. yüzyılda hükümdarın cülus törenleriyle birlikte yapılan çıkmalar esnasında yeniçeri ve sipahilerin kalkışmaları hükümdarı zor duruma sokmuştur. Bu durum sonrası hükümdar 1675'te dış saraylardaki (Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı) iç oğlanı teşkilatını kaldırmıştır. Bu saraylarla birlikte Galata Saray okulunu da kaldırmıştır. Bunların kaldırılması sırasında kabiliyetli olan öğrenciler Topkapı Sarayı'na diğer öğrencileri ise süvari bölüklerine verilmiştir. Bununla birlikte saray medreseye çevrilmiştir (Silahdar Mehmet Ağa 1928 ve Defterdar Mehmet Paşa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 304).

III. Murat Galata Sarayı'nı eski haline getirmiş, I. Ahmet ise tekrar medreseye dönüştürmüştür. II. Osman döneminde üçüncü kez saraya çevrilmiş, IV. Mehmet döneminde ise iç oğlanları küçük oda ve orduya dağıtılıp Galata Sarayı yeniden medrese haline getirilmiştir. Damat Şehit Ali Paşa sonraki zamanlarda sarayı düzenlemiş ve içerisine bir kasır yaptırarak sarayı geliştirmiştir. 1753'te I. Mahmut döneminde büyük tophane yangını çıkmış ve bu yangında yanan bu yapı tekrar yapılmıştır. 1840'da bu yapı Tıphane olarak kullanılmıştır. Abdülmecit döneminde tekrar yanan bina kargir olarak yapılmıştır. Abdülaziz döneminde biten bu bina Adliye kışlası olmuştur. 1862'de idari umumi (Genel İdare) adı altında harbiye, tıbbiye, bahriye, mühendishane öğrencilerine ait bir idadi mektebi (lise) olmuştur (Yücel 1938, Aktaran: Akkutay 1984: 83).

3.1.3. İbrahim Paşa Sarayı

İbrahim Paşa Sarayı, vezir sarayları içerisinde en büyük olanıdır. Günümüze kadar ulaşmış olan bu saray farklı dönemlerde çeşitli amaçlarla kullanılmıştır (Evliya Çelebi 1969, Aktaran: Akkutay: 1984: 83). İbrahim Paşa Sarayı 1584 tarihinden önce iç oğlanları için ayrılmıştır. İbrahim Paşa zamanındaki büyüklüğüne rağmen saray olarak kullanılmamıştır (Selaniki Mustafa Efendi 1999, Aktaran: Akkutay 1984: 84). Sultan Ahmet Camii karşısında bulunan Tapu Dairesi ile yeni Adliye Sarayı arasındaki İbrahim Paşa Sarayı'nın ilk yapılış tarihi olarak 16. yüzyıl olduğu söylenmekle birlikte kesin bir tarih tespit edilememiştir. I. Süleyman döneminde köklü değişiklikler ve ilaveler yapılarak saray kusursuz hale getirilmiştir (Çetintaş 1939, Aktaran: Akkutay 1984: 84).

İbrahim Paşa Sarayı aynı zamanda At Meydanı Sarayı olarak da bilinir. I. Süleyman'ın vezir-i azamı İbrahim Paşa'nın, hükümdarın kız kardeşi ile olan evliliği sebebiyle bu saray Paşa'ya ayrılmıştır. Paşanın katledilmesinden sonra bu saray, Topkapı Sarayı'na iç oğlanı yetiştirmek amacıyla saray okulu haline getirilmiştir. Acemi öğrenciler bu saray okulunda sıkı bir terbiye eğitiminden geçirilir, okuma yazma öğrenir ve zamanı gelince içlerinden yetenekli olanları Enderun'a alınırlar. Diğer kalanları ise kapıkulu süvari bölüklerine çıkarılırlar (Uzunçarşılı 1945: 306)

Enderun'a geçiş aşamasında küçük oda birinci idadi okul, Galata Sarayı ikinci idadi okuldur. İbrahim Paşa Sarayı da Galata Sarayı niteliğinde ikinci derece bir saray okuludur (Konyalı 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 85). Bu saray okulundaki birçok iç oğlanı devlet kademesinde görev verilmek üzere yetiştirilmiştir, başarılı olanlar Topkapı Sarayı'na alınmıştır. İbrahim Paşa Sarayı'nda iç oğlanlardan başka görevli olarak bulunan baltacı, aşçı, ekmekçi, çamaşırcı bölükleri zamanı gelince yeniçeri ocağına gönderilir. İbrahim Paşa Sarayı 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu amaçla kullanılmıştır (Sertoğlu 1958, Aktaran: Akkutay 1984: 84).

1567'de İbrahim Paşa Sarayı'ndaki mutfak tamir edilirken bu saray okulunda bulunan iç oğlanları geçici olarak Galata Sarayı'na gönderilmiştir. Saraydaki tamir bitince yerlerine geri gönderilmiştir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 85). IV.

Mehmet dönemine rastlayan 1675 yılında devşirme sisteminin nitelik olarak değerini yitirmesiyle Edirne Sarayı, Galata Sarayı gibi bu sarayın işleyişine de son verilmiştir. Bu saray okullarındaki iç oğlanlarından merkez saraydaki hizmetlere layık olanlar seçilip Topkapı Sarayı'na alınmıştır. Diğerleri de süvari bölüklerine ayrılmıştır. İbrahim Paşa Sarayı için de hoca ve bekçi görevlendirilmiştir (Silahdar Mehmet Ağa 1928 ve Defterdar Mehmet Paşa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 307).

3.1.4. İskender Çelebi Sarayı

I. Süleyman döneminde kurulan İskender Çelebi Sarayı o zamanın ileri gelen devlet adamlarından Defterdar İskender Çelebi'nin Küçükçekmece'de bulunan yerleşim yeridir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 85). Saray İskender Çelebi'nin ölümünden sonra kurulmuştur (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 41). Burada altı bin çocuk toplanmış ve eğitim görmüştür. Bu çocukların içerisinde altısı vezir olarak görev yapmıştır. Aralarından Sokullu Mehmet Paşa gibi bir vezir-i azam da çıkmıştır (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 86). Bu saray okulunda yüksek kabiliyet ve beceri gösterenler Topkapı Sarayı hizmetine ayrılmıştır. Diğerleri ise, kapıkulu süvari bölüklerine ayrılmıştır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 86). Enderun'a nitelikli öğrenci yetiştiren hazırlık saraylarından biri olan İskender Çelebi Sarayı'na dair yerli ve yabancı kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır (Akkutay 1984: 86).

3.2. Enderun Teşkilatının İç Saraydaki Yapılanması

Enderun, dünya genelinde ilk kamu yönetimi okuludur. Bu okul devletin ihtiyacı olan yöneticilerin yetiştirilmesi amacıyla açılmıştır. Enderun insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yöneticilerin yetiştirilmesi konusunda önemli bir okuldur. Topkapı Sarayı'nın Enderun kısmında hizmetler hiyerarşik olarak altı bölümlü bir teşkilat ile görülmüştür. Bu teşkilat yapılanması içerisinde Büyük ve Küçük Oda, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazine Koğuşu ve Has Oda yer almıştır. Burada hizmet

görecek kişilerin seçilmesi, yetiştirilmesi, görevde yükselmesi ve uzmanlaşması hedeflenmiştir (Eryılmaz 2013: 72).

II. Mehmet zamanında Topkapı Sarayı'nın inşa ettirilmesiyle birlikte Enderun saray okulu kurumsal kimliği kazanmasının yanında düzenli bir eğitim sistemine de kavuşmuştur. Buradaki eğitim süresi on dört senedir. Bu saray okulunun öğrencileri "ağa" olarak da ifade edilmiştir (Atuf 1930, Aktaran: Karakuş 2014: 64). Hazırlık saraylarında yetişmiş ve sonrasında devlet adamlığına aday olan öğrenciler Enderun'a alınırken kapı ağası ve kılık-kıyafet alanında bir uzman tarafından birlikte seçilmiştir. Yüzünde güzellik ve iyilik olan öğrenciler kabul edilmişken, yüzünde çirkinlik ve kötülük olanlar kabul edilmemiştir (Arı 2004, Aktaran: Tuncay 2015: 29).

Enderun hazırlayıcı ve mesleki odalardan oluşmuştur. Hazırlayıcı odalar; büyük ve küçük oda'dır. Büyük ve küçük odaya öğrenci hazırlayan ayrıca üç oda daha vardır. Mesleki eğitim veren odalar ise; seferli odası, kiler odası, hazine odası ve has odadır. Büyük ve küçük odalar, has oda dışında kalan diğer üç odaya öğrenci hazırladığından hazırlık odaları ismini almıştır. Bu üç odayı başarılı bir şekilde tamamlayan öğrenciler has odaya alınmıştır (Doğan 1997, Aktaran: Tuncay 2015: 32). Meslek odalarındaki öğrencilerin her birinin en üst dereceye çıkmaları şartı yoktur. Kabiliyetli olanlar çok kısa zamanda en üst derece olan has odaya çıkmış iken, diğer kısmı da uzun zaman en üst derece için beklemiştir. Bazısı ise hükümdar değişikliklerinde ya da kendileri istediklerinde rütbelere göre görevlere atanmışlardır (Özbilen 2003, Aktaran: Kılıç 2010: 46).

Enderun'da verilen eğitim öğrenciler için çok yönlü olarak programlanmıştır. Öğrenciler bir yandan saray işlerini saray içerisinde yaşayarak ve yaparak (uygulamalı eğitimle) öğrenirler, diğer yandan ise dini bilgileri ve fen bilimlerini öğrenirler. Bunun yanında beden ve sanat eğitimleri alarak kabiliyet ve becerilerine göre yetişirler (Doğan 1997, Aktaran: Tuncay 2015: 32). İlk derece eğitim olan büyük ve küçük odalarda genel bir eğitim verilmiştir. Meslek odalarında ise bireysel farklılıklar göz önünde tutularak farklı görevler ve farklı eğitimler verilmiştir. Kuşkusuz bu eğitimler verilirken kişinin yeteneği kurumun önceliği olmuştur. Yeteneği ölçüsünde eğitim alarak kendini

geliştirenler, çıkma zamanlarında kendilerinden yararlanmak için devlet işlerinde görevlendirilmiştir (Kılıç 2010: 49).

3.2.1. Büyük ve Küçük Oda

Topkapı Sarayı'nda babü'ssaadeden içeri girilince sağ tarafta büyük oda, sol tarafta ise küçük oda bulunur. Küçük oda, has oda ile kuşhane arasında yer alır. Kesin olmamakla birlikte büyük oda II. Mehmet, küçük oda ise I. Süleyman tarafından kurulmuş olmalıdır. Bu odalar arasındaki fark büyüklük farkıdır. 16. yüzyılda büyük odanın kapasitesi yüz-iki yüz arasında değişmiştir. 17. yüzyılda ise iki odada altı yüz öğrenci vardır. Bunun dört yüzü büyük oda içerisindedir. Kalan iki yüzü ise küçük odadadır (Miller 1931, Aktaran: Akkutay: 1984: 86).

Büyük ve küçük odalarda öğrencilere verilen dersler çok çeşitlidir. Bu dersler Kur'an-ı Kerim, ilmihal, tecvid, Arapça, Farsça, tezhîp, yazı, cilt, oymacılık, meşk, kıraat, resim ve müziktir (Ayverdi 1974, Aktaran: Akkutay 1984: 87). Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Saraylarından seçilmiş öğrenciler bu odalara alınır. Hazırlık saraylarından alınan bu kıdemli ve usta öğrenciler, birçok hocadan ders alırlar. Yaşları küçük olan bu öğrenciler Türk kültürü ve Müslüman inancıyla yetiştirilirler (Enderunlu Abdülatif 2013: 43). Odalarda fen, hüsn-i hat, inşa, hesap ve siyakat (devlet dairelerinde kullanılan yazı türü) öğretilir. Bu dersleri alanlar ilerleyen zamanlarda kâtiplik sınıfına geçebilirler. Tüm bu bedeni eğitimlerin ve akli ilimlerin öğretilmesinde sarayda bulunan hocalar ve saray dışından getirilen ulema ve danışmendler görevlendirilmiştir (İnalçık 1954 ve Baykal 1952, Aktaran: Enderunlu Abdülatif 2013: 43). 16. yüzyılda dört hoca, 17. yüzyılda ise yedi hoca büyük oda öğrencilerine Türkçe, Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Farsça öğretmiştir (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 87). Dil eğitimini tamamlayan bu öğrencilere daha sonra spor hareketlerinden olan güreş, koşu, atlama, ok çekme, meç, tomak öğretilmiştir. On dört yaş ve üstü olan öğrenciler spor öğrenmeye daha yatkındırlar (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 88).

Büyük ve küçük odalardaki öğrenciler sarayın en alt hizmetlerini yerine getirirler. Eğer bu öğrencilerden kabiliyet gösterenler olursa, diğer dört odaya geçirilir.

Öğrenciler buralarda en yüksek yerlere kadar çıkabilme imkânına sahiptirler (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 87). Odalardaki öğrencilerden kıdemli ve terfi imkânı elde etmiş bir öğrenci seferli koğuşuna çıkarılır. Eğer bir öğrenci seferli koğuşuna geçemez ve kaftanlı olamaz ise yine çıkma adı altında süvari bölüklerine sipahi ya da silahdar olarak gönderilir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 43). İki çıkma seçeneği de göz önüne alındığında, Enderun'da mesleki kariyer için tüm eğitim aşamalarında bütün öğrencilere fırsat verilmiştir.

Büyük ve küçük odalardaki öğrencilerin hükümdara ait hizmetleri yoktur. Sadece hükümdar öldüğünde Kur'an-ı Kerim okuma görevleri vardır. Ayrıca büyük odada kalan öğrenciler, diğer odalardaki öğrencilerden farklı olarak, bayramlarda hükümdarın elini öpmeye gitmezler. Büyük ve küçük oda öğrencileri okuryazardırlar. Hazırlık saraylarının Enderun'a hazırlık aşamasındaki işlevi gibi Enderun içinde de Enderun'a hazırlayan bu odaların işlevi önemlidir. Dolama denilen bir elbise giydikleri için bu öğrencilere "dolamalı" da denilmiştir. Sayıca diğer odadakilerden fazladır. İş konusunda kapı ağasının emri altındadırlar (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 87).

Büyük odanın yöneticisi, seferli koğuşuna da bakan saray kethüdasıdır. Ondan başka odabaşı, külhancıbaşı, imam gibi önde gelen saray görevlileri de vardır. Küçük odada ise oda kethüdası ismiyle bir yönetici ve onun yanında odabaşı, simitçi gibi görevliler vardır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 310). Büyük ve küçük odalar içerisinde öğrenciler arasında eski-yeni ayrımı olmaz. Bu odalarda halife olarak ifade edilen on iki kalfa vardır. Bunlar buldukları odaların itibarlı iç oğlanlarıdır. Bu halifeler başka hocalardan ders alırlar ve kendileri de odadaki öğrencilerden beşer onar kişiyi okuturlar (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 310).

Büyük odalı öğrencilerin terfi ve nakil işlemleriyle saray ağası ilgilenir (Uzunçarşılı 1945: 310). Gerektiğinde bu işlemlerle ilgili dilekçeler kapı ağasına ulaştırılır ve onun aracılığıyla hükümdara arz edilir. Hükümdar da dilekçenin üzerine kendi el yazısıyla "yoluyla verdim" yazarak dilekçeyi geri gönderir. Küçük odalı öğrencilerin terfi ve nakil işlemleriyle ilgili dilekçeleri ise oda kethüdası ve kapı ağası aracılığıyla arz edilir. Enderun'un hazine, kiler ve seferli odalarında boş yer olduğunda

kapı ağasının arz etmesinin ardından hükümdar “kaftan altına verdim” yazarak dilekçeleri geri gönderir. Böylelikle büyük ve küçük odadan terfi edenler dolamalı olmaktan çıkarılır, kaftanlı olurlar. Büyük ve küçük odada bulunan öğrencilerin her birine yılda birer kat elbise ve ikişer yüz akçe verilir. Bununla birlikte dolamalı ve kaftanlı olan bu öğrencilere birer çatma ve takke de verilir (Akkutay 1984: 88).

1675 yılına gelindiğinde büyük ve küçük odalar hazırlık saraylarının teşkilatıyla birlikte kaldırılmıştır (Silahdar Mehmet Ağa 1928 ve Defterdar Mehmet Paşa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 311). Babü’ssaadeden içeri girildiğinde sağ tarafta kalan büyük oda 1857’de yandığı için günümüze ulaşamamıştır. Bu yangın esnasında meşkhane ve nakışhane de yanmıştır. Günümüzde bu yapıların yerinde saray itfaiyesi ve hizmet binaları bulunmaktadır (Ortaylı 2014: 95).

3.2.2. Doğancı Koğuşu

Bütün Türk boylarında görüldüğü gibi Osmanlı Devleti’ni kuran kayı boyunda da av teşkilatına çok büyük önem verilmiştir. Hükümdarlar bu avlara çok ilgi göstermişler ve bu ilgi kimi hükümdarlarda avcı lakabına alacak kadar artmıştır (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 89). Doğancı koğuşuna Hane-i Bazyan da denilmiştir. Kırk kişiden oluşmuş bu grup Enderunluların kaftanlı koğuşlarından birini meydana getirmiştir (Halife 1999, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 311). Daha önceleri hükümdarın doğan, şahin gibi alıcı kuşlarına bakan ve Enderun avlusunda nöbet tutan doğancıların koğuşu seferlilere verilmiş, kendileri de odasız kalmışlardır (Ortaylı 2014: 122). Avcı olarak bilinen IV. Mehmet bu koğuşu kaldırmıştır. Bundan dolayı bazı kaynaklarda doğancılardan ayrı bir oda olarak bahsedilmemiştir. Fakat daha önceleri, Enderun’da doğancıbaşının sorumlu olduğu bir topluluk olduğu da bazı kaynaklarda yer almıştır (Uzunçarşılı 1945: 311).

Koğuşlardaki eğitim çok sıkı ve disiplinlidir. Burada verilen eğitim öğrencilerin yeteneklerini ortaya çıkartmaya yönelik bir eğitimidir. Bu eğitimlerle öğrencilerin zekâlarını kullanmaları ve sabırlı olmaları öğretilmiştir. Bu koğuşlarda Enderunlu iç oğlanlarının yanında henüz sancağa çıkmamış olan şehzadeler de eğitim görmüştür.

Saray içinden ders veren hocalar olduğu gibi saray dışından da ders vermek için gelen hocalar olmuştur. İslami ilimlerden olan Kur'an-ı Kerim, hadis, akaid (İman esasları), fıkıh (İslam hukuku), feraiz (miras hukuku), belagat (iyi konuşma becerisi) gibi dersler okutulmuştur. Belagat derslerinin içerisinde de meani (manâlı söyleme), beyan (açık söyleme), bedi (güzel söyleme), usul ve hikmet gibi alt dersler yer almıştır. Bunun dışında tarih, coğrafya, geometri, müzik, şiir, astronomi, felsefe gibi dersler de verilmiştir. Bu derslerin Enderun koşullarındaki öğrencilere öğretilmesi için Horasan, Bağdat, Şiraz gibi yerlerden hocalar getirilmiştir. Bu temel derslerin yanında öğrencilerin dil bilgisi ve beden eğitimi alanında da yetiştirilmesi için dersler konulmuştur. Türkçe, Arapça, Farsça gibi diller öğretilmiştir. Güreş ve kemankeşlik gibi sporlar yanında kılıç, tüfek, gülle, mızrak, cirit gibi savaş aletlerinin kullanılması öğretilerek askeri eğitimler de verilmiştir. Bu ilmi, askeri ve bedeni eğitimlerin haricinde mesleki eğitimlere de koşullarda yer verilmiştir. Yüzlerce şekilde sarık sarmak, deri üzerine şekiller işlemek, ok yapmak, eyer takımları yapmak gibi kişisel becerileri ortaya çıkaran eğitimler de verilmiştir. Ayrıca yırtıcı kuşları ve av köpeklerini eğitmeyi de öğretmişlerdir (Ortaylı 2014: 94).

Enderun'un diğer odalarında olduğu gibi doğancı koğuşunda da öğrencilerin bıçaklı eskileri vardır. En eski bıçaklı iç oğlanı doğancıbaşının yardımcısıdır. Diğer iç oğlanları doğancıbaşının neferleridir. Odanın düzeni ve kuralları diğer odalardaki gibidir. Bu koşutakilerin hizmetleri hükümdarın yırtıcı kuşlarını beslemek ve onları uçurmayı öğrenmektir. Hükümdar ava çıktığı zaman doğancıbaşı hükümdarın daha yakınında bulunur. Hükümdar avda olduğu sırada dış avcılar tarafından dış pazarlardan av hayvanı getiren kişilere bahşiş vermek ve onların getirdiklerini hükümdara sunmak da doğancıbaşının görevleri arasındadır. Doğancıbaşı saraydan çıkma yoluyla mirahur, çakırcıbaşı ve şahıncıbaşı olur. Doğancı koğuşundaki iç oğlanlarına ayrıca hazine odasını temizleme görevi de verilmiştir. Hazine odasına temizlik günü geldiğinde iç oğlanları sırasıyla gidip hazır bulunurlar. IV. Mehmet zamanında, hükümdarın yakınında bir görevli olan Yusuf Ağa bu nöbeti bu koşutakilerden kaldırmıştır. Hazine ağalarına adam başına yılda biner akçe bağlatmıştır. Doğancıbaşının maaşı kırk akçe diğer doğancı koğuşu iç oğlanlarının maaşı ise yirmi akçedir. Ayrıca bu koşutakilere ramazan ayında “yıllık-i padişahi” denilen bir para da verilir. Doğancılara yıllık olarak

altı ayda bir çatma kadife üst ve kuşak, bir de takke verilir. Genellikle kaftan denilen kumaştan elbiseleri vardır. Eskileri ferace şeklinde kaftan, yenileri ise düğmeli kaftan giyer (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 89-90).

3.2.3. Seferli Koğuşu

Enderun'da hazırlık odaları ve doğancı koğuşundan sonra seferli koğuşuna terfi edilir. Seferli koğuşu 17. yüzyılda hükümdar olan IV. Murat'ın ağaları sefere götürmesinden sonra ortaya çıkmıştır. IV. Murat bir savaşın zor şartları içinde kendisine hizmet eden bu kişileri savaş sonrasında Enderun'da koğuşa almıştır. Onun için adı seferli koğuşu olmuştur (Ortaylı 2014: 103). Koğuşa seferli denilmesinin sebebi koğuşakilerin savaşçılardan meydana gelmiş olmasıdır. Fakat bu koğuşa yeni bir yönetici görevlendirilmemiştir. Saray kâhyası büyük ve küçük odaların yanında seferli koğuşuna da yöneticilik yapmıştır (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 90). Ayrıca çamaşırcıbaşı, sazendebaşı ve hamamcıbaşı gibi eskilerle birlikte bu koğuşta on iki bıçaklı eski iç oğlanı da vardır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 91).

Seferli koğuşu derece olarak doğancı koğuşu ile kiler koğuşu arasındadır (Uzunçarşılı 1945: 312). Seferli koğuşu konum olarak ağalar odası ile hamamın arasında yer alır. Bu koğuşun sayısı yetmiştir. 17. yüzyılın sonlarında bu sayı yüzü geçmiştir (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 90). Koğuşun kapısında bir kitabe bulunur. Dönemin hükümdarı olan Mehmet Reşad bu koğuşu tamir ettirdiği için Sultan Reşat tuğrasına bu kitabede yer verilmiştir (Ortaylı 2014: 104).

Seferli koğuşundaki iç oğlanlarının eğitim seviyesi diğer koğuştaki iç oğlanlarından daha yüksektir. Seferli koğuşundaki iç oğlanları kemankeş, pehlivan, hamamcı, berber ve tellak gibi meslek alanlarında kendilerini geliştirmişlerdir (Enderunlu Abdüllatif 2013: 43-44). İlk kuruluş zamanlarında bu koğuşakiler Enderun halkının çamaşırlarının yıkanmasından, Enderun'un düzen ve temizliğinin sağlanmasından sorumlu olmuşlardır. Ayrıca hükümdarın çamaşırlarının yıkanması ve katlanması bu koğuşakilerin işleri arasındadır. Hükümdarın çamaşırları, hükümdarı soyan ve giydiren has odabaşı ile hükümdarın sarıklarını saran tülbent ağasından alınır

(Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 90). Bu görevlerinin yanında seferli koğuşunun ağası hükümdarın seccadesini namaz kılacağı camide yere serer ve hükümdardan önce seccade üzerine başını koyarak secde eder. Böylece hükümdarın zarar görmesi ihtimaline karşı tedbir alınmış olur. Saraydaki seccadelerden ve elbiselerden de bu koğuş halkı sorumlu tutulmuştur (Ergin 1977, Aktaran: Akkutay 1984: 90). Seferli koğuşunun eskilerinden olan başkullukçu ise haftada iki kez hükümdarın havlusunu yıkamayı görevlendirilmiştir (Ortaylı 2014: 105).

Hükümdar sefere çıktığı zaman kendisine üç saray görevlisi eşlik eder, kalanlar da sarayda nöbet bekler. Hükümdara eşlik edenlerin arasında kapı oğlanları da bulunur. Çeşitli koğuşlardan karışık seçilen otuz kişi saraydaki iç oğlanlarından iyi geçinmeyenlerin arasını düzeltmeye çalışırlar (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 90-91). Seferli koğuşundaki iç oğlanları ramazanın on beşinde hükümdara lahur suyu sunarlar. Karşılığında ise hükümdar kendilerine bahşiş verir (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 91). Seferli koğuşunun eskileri aynı zamanda doğrudan gardiyan olurlar ve saray kâhyasının emri altında gündelik kırk akçe ve yıllık salyane adı verilen bir paraya çalışırlar. Saraydan çıkmalarda ise bu koğuştakiler müteferrikalığa terfi ederler. Bu görevde kısa bir süre hizmet ettikten sonra ise zülüflü baltacı olarak görev yaparlar. Bu görevde de içlerinde hadım edilmiş saray ağaları bulunur (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 91).

Seferli koğuşu daha sonraki zamanlarda bir sanat okuluna dönüşmüştür. Müzikle uğraşanlar ve şarkı söyleyenler bu koğuştan yetişmiştir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 91). Her öğrencinin kabiliyeti bakımından Enderun'da iki tür eğitim vardır. Bir yandan bilim adamları ve sanat ustaları tarafından günlük eğitimler verilirken diğer yandan da subayların idaresinde askeri eğitim verilir. Enderun'da müzik eğitimi titiz bir şekilde yapılır, müziğe yatkın olan gençler diğerlerinden ayrılır, saz ve ses eğitimi alması için meşkhaneğe gönderilir. Sanatkârlarını yetiştiren kurum olan Enderun'da müzik eğitimi meşk yöntemiyle burada verilir (Öztürk 2005, Aktaran: Demirgen ve Sazak 2014: 27-46).

Müzikolog Cinuçen Tanrıkorur saraydaki müzik eğitime dair bir yazısında durumu şu şekilde ifade etmiştir: “ Gerek erkek, gerek kız çocuklarının müzik eğitimi için Enderun’da sadece saraydan değil, dışarıdan hocalar da görevlendirilir. 17. yüzyıldan sonra kız öğrenciler, öğrenimi zor ve uzun süre alacak sazlarla büyük formda sözlü eserlerin meşki için hocaların evlerine gönderilmeye başlanmıştır” (Tanrıkorur 2003, Aktaran: Karataş 2014: 875). Bu eğitim şekli içinde öğrencilerin sarayda görevli olmayan hocaların evlerine gönderilmesi gibi, saray dışındaki hocaların da eğitim vermek amacıyla, aylık maaş almaları karşılığında sarayda görevlendirilmişlerdir. Saray içerisinde olan ve sarayın dışından gelen hocaların hepsine Muallimin-i Enderun-i Hümayun denilmiştir (Uzunçarşılı 1977, Aktaran: Karataş 2014: 875). Seferli koğuşu müzik eğitimi ve müzik icrası alanında özel bir yer etmiş olsa da diğer koğuşlarda da bu eğitimler aynı ölçüde olmasa da verilmiştir. Başka koğuşlarda bulunan yetenekli iç oğlanlarından da yararlanılmıştır. Bu duruma örnek olarak kiler koğuşundaki Keçi Arif Ağa’nın diğer koğuşlarda icracılığıyla eğitim verdiği kaynaklar arasında geçmektedir (Hızır İlyas 1860, Aktaran: Karataş 2014: 875).

Hazine ve kiler koğuşlarındaki iç oğlanlarıyla birlikte seferli koğuşu iç oğlanları da bıçak taşıma yetkisine sahiptirler. Has odadan seferli koğuşuna verilen iç oğlanları bu koğuşun öğrencisi olurlar. Fakat has odaya ait büyük memurluklardan birine yükselen iç oğlanları tekrar has odaya alınmışlardır. Diğer yandan saraydaki dilsiz ve cüceler de seferli koğuşunda eğitilir (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 91). İlerleyen dönemlerde odasız kalan dilsiz ve cüceler sarayda soytarılar olarak bilinir. Cüceler ve dilsizlerin ayrı ayrı görevleri vardır. Cüceler fiziki olarak sevimli oldukları için hükümdarlara şirinlik yaparlar. Ayrıca hükümdarın kitaplıklarına baktığı için cücelere musahiplik unvanı verilir. Kimi zaman hükümdara kitap da okurlar (Ortaylı 2014: 122). Öte yandan koğuştaki cüceler hükümdarın verdiği emirleri, Hârem’deki kadınlara götürüp getirirler. Bunun yanında hükümdarın huzuruna çıkacak olan kişilerin usule uymalarını cüceler sağlamıştır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 45).

Dilsizler, Osmanlı Devleti’nden önceki devletlerde de hükümdar saraylarında yetiştirilmiştir. Hükümdar bu görevliler aracılığıyla, hanedan üyeleri ve devlet adamları

ile güvenlik endişesi duymadan devlet işlerini konuşabilmiştir. Konuşulanların gizli tutulma isteği dilsizlerin görevlendirilmesinde etkili olmuştur. Enderun iç oğlanlarında aranan en önemli nitelik terbiye ve nezaketten sonra sukûnettir. Bundan dolayı saraya alınan öğrencilere de dilsizlerdeki gibi işaret diliyle konuşma öğretilmiştir (Günay 2016: 65). 17. yüzyılda sarayda yetişmiş iç oğlanlarından olan Albertus Bobovius'un verdiği bilgilerden sarayda işaret dilinin çok yaygın olduğu anlaşılmıştır. Has odalı iç oğlanları özellikle işaretle anlaşmaya dikkat etmişlerdir. Çünkü hükümdarın huzurunda iken gürültü yapmak büyük ayıp olarak kabul edilmiştir (Ali Ufki Bey 2013, Aktaran: Kıran 2014: 278).

Dilsizler, gizli devlet konularının görüşüldüğü ortamlarda servis yapmışlardır. Bazen de askerleri isyana teşvik eden, devlete başkıldırın suçluların cezalarını infaz etmişlerdir (Ortaylı 2014: 122). Dilsizlerin zeki olmaları yapacakları iş açısından önemlidir. Diğer saray görevlilerinden oluşan gruplarda olduğu gibi dilsizlerin de kendilerine göre kıyafetleri vardır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 45). Dilsizler, gündüzleri büyük odalı iç oğlanlarının camileri önünde otururlar, geceleri küçük ve büyük odalarda uyurlar. Bu odalara saraydan serbest bırakılmış maaşlı dilsizler de gelir. Dilsizlere gelen bu kişilere el, parmak ve göz hareketleriyle dilsizlerin usulüne göre anlaşmayı sağlayan işaretler öğretirler. Hikâyeler anlatır, kutsal kitabı açıklar, Peygamberlerin isimlerini öğretir ve türlü konularda sıkıntılarını anlatabilmeleri için kusursuz bir beceri kazandırır. Dilsizlerin büyük yaşta olanlarından sekiz-dokuzu has odada yaşamışlar ve bunlara musahip denilmiştir (Ali Ufki Bey 2013: 21).

Tayyarzâde Ahmet Atâ Bey, dilsizlerin genellikle zeki olduklarından içlerinde okuma yazma bilenler olduğunu ifade etmektedir (Tayyarzade 1876, Aktaran: Günay 2016: 69). Dilsizler ve cücelerden bazıları boş zamanlarını saraydaki revakta geçirirler diğerleri ise gün boyu çalışırlar. Dilsizlerden kimisi sarık sarmayı öğrenmiş kimisi de traş etmeyi iyi derecede öğrenmişlerdir (Tavernier 2007, Aktaran: Günay 2016: 69). Dilsiz iç oğlanlarının başında bir baş dilsiz bulunur. Bu dilsiz hem eskilerin hem de koğu ve odalarda bulunan dilsizlerin amiridir. Baş dilsiz rütbesinin görev süresi belli değildir, kendi isteğiyle taşraya çıkarılır. Dilsiz iç oğlanları Enderun'da cülüsiye,

mevlüdiyye, destimal, ulufe, takke, büyük ve küçük şalvar akçeleri gibi gelirlere sahiptir ve bunlardan başka bayramlarda kendilerine kaftanlar, kumaşlar ve sarıklar dağıtılır (Kıran 2014: 285). Cüce iç oğlanlarının başında ise seferli baş cücesi bulunur. Diğer odalarda bulunan kiler-i hassa cüceleri, hazine cüceleri, Hârem-i Hümayun cüceleri olmak üzere bütün cücelerin amiridir (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 92). Seferli koğuşundaki cücelerin okuryazarları Enderun'da hafız, kabiliyetlileri de Enderun'da pars kethüdalığına (muhasibeci) atanırlar. Bu işin gerektirdiği hesaplamaları yapabilmesi için matematik bilenlere öncelik verilir. Cüceler, başlarına koğuş ağaları gibi kavuk takar ve sırtlarına kıvrık yenli kaftan giyerler (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 93).

17. yüzyılın sonlarına doğru seferli koğuşunda sadece bir dilsiz iç oğlanı kalmıştır. Benzer sayı eksilmesi doğancı koğuşunda da görülmüştür. Yaşanan bu eksilmenin sebebi Enderun'un kurumsallaşmasına ya da ekonomik önlemlerin alınmasına bağlanmıştır (Kıran 2014: 285). Saraydaki dilsiz ve cücelerden devlet işlerine karışmaya yeltenenler hemen görevinden uzaklaştırılmış, saraydan çıkartılmıştır. Kusuru daha büyük olanlar başka memleketlere sürgüne gönderilmiştir (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 93).

Seferli koğuşu iç oğlanları diğer koğuşlar gibi senede bir kıyafet veya bunun yerine akçe alırlar. Ayrıca bu iç oğlanlarına kuşak, takke ve düğme akçesi de verilir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 94). Bu koğuştaki iç oğlanları saraydaki görev sürelerine göre çıkmalarda sipahi bölüklerine verilmiştir. En aşağı yirmi akçe alanlar olduğu gibi kıdemlilerden kırk akçe kadar ücret ile sipahi bölüğüne geçenler de olmuştur (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 312). İçinde çeşitli grupların olduğu seferli koğuşu, 1831'den sonra bu oda sakinlerinin hazine ve kiler koğuşlarına gönderilmesiyle birlikte Enderun'daki önemini kaybetmiştir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 45).

3.2.4. Kiler Koğuşu

Kiler koğuşunun derecesi seferli koğuşunun üstünde, hazine koğuşunun ise altındadır. II. Mehmet zamanında kurulan koğuşun bulunduğu yer, konumu itibarıyla iç

hazine ile hazine koğuşu arasındadır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 313). Kiler koğuşunun yapısı ahşaptandır. Yapının alt katında iç oğlanlarının yattığı yerler, üst katında ise hükümdar sofrasında kullanılan altın ve gümüş tepsiler, yemek takımları, şuruplar, şerbetler ve yemişler bulunur. Saray için özel olarak üretilmiş olan mumlar da bu koğuşta saklanır (Ortaylı 2014: 106).

Kiler koğuşunda otuz kadar iç oğlanı vardır. Bunlar yüksek derecede eğitim görürler ve hizmet ederler. Ayrıca üç ayda bir maaş alırlar. Bunun yanında ek ücretleri de vardır (Ortaylı 2014:106). Kiler koğuşunda bulunan öğrencilerin okuma-yazma, ilim ve fen öğrenmenin yanında başka görevleri de vardır (Enderunlu Abdülatif 2013: 45). Bu görevler, hükümdarın ve Hârem'in yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılamak, sofrta hizmetlerini yerine getirmektir (Ünal 2010: 41). Kiler koğuşu hem hükümdara hem kilere hizmet etme görevi olan bir koğuştur. Burada hükümdara çok yakın saray görevlileri vardır. Kiler koğuşunun en önemli görevi ise hükümdarın sofrasını hazırlamaktır. Hükümdarın yemeğini pişirmek, sofrta kurmak, servis yapmak, sofrayı toplamak ve bulaşıkları yıkamak onların görevleri arasındadır. Kiler koğuşu iç oğlanları şerbet, şurup ve macun hazırlar. Ayrıca saray odalarının, mescitlerin ve Hırka-i Saadet Dairesi'nin mumlarını yakarlar ve mumlar bittiğinde değiştirirler (Ortaylı 2014: 105).

Kiler koğuşundaki iç oğlanları yaralara sarılması için muşambalar yaparlar ve bu muşambadan kestikleri parçaları yaralı fakirlere ücretsiz olarak verirler. Bu yolla hükümdar için halktan dua alırlar (D'Ohhson 1824, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 314). Bunun dışında, kiler koğuşundakiler nisan yağmurlarını biriktirirler ve hükümdara takdim ederler. Hükümdar da bu hizmetlerinin karşılığında onlara bahşış verir (Ortaylı 2014: 106).

Kiler koğuşundaki işler belli bir düzen içerisinde ve sorumluluk alarak yerine getirilir. Kilercibaşı, sarayda görev yapan birkaç yüz kişinin başıdır. Kilercibaşının bu görevine Birun denilen dış avludaki matbah-ı amire (saray mutfakları) halkını yönetmek de dâhil edilmiştir (Ortaylı 2014: 106). Saray kilerindeki acemilerin amiri olan kilercibaşı, sabah ve akşam hükümdara verilecek olan yemeğin pişmesi, hükümdarın sofrasına getirilmesi ve yemek sofrasının hazırlanması işlerinden

sorumludur. Ayrıca saraydaki şerbet ve reçellerin hazır edilmesi de kilercibaşının işleri arasındadır. Kilercibaşının emri altında sırasıyla kiler kâhyası ve kiler hizmetçileri bulunur. Bunların dışında kilercibaşı, mutfağa ait dışarıdaki işleri yerine getiren aşçı, buzcı, tavukçu, sütçü gibi on iki bölük halkını denetler. Kilercibaşı sarayda yükselirse hazinedarbaşı olur, taşraya çıkarsa da beylerbeyi olur (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 94).

Kilercibaşının haricinde peşkirbaşı denilen saray görevlisi, hükümdar için gelen ekmeği saklar ve bu görevliden sonra gelen mumbaşı ise hükümdarın suyunu saklar. Peşkir şagirdi, hükümdar yemek yedikten sonra altın tepsiyi, kaşıkları ve sofrayı temizler. Turşucu, turşu ve yoğurtları, yemişçi de hükümdar için ayrılmış yemişleri saklar (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 314). II. Bayezid zamanında başkullukçuluk adı verilen yeni bir hizmet ortaya çıkmıştır. Başkullukçu kilercibaşının emri altında yemeklerin uygunluğuna bakar ve hükümdar için şerbetlerin, ilaçların hazırlanmasından sorumludur. Ayrıca kiler koğuşunda yiyecek ve içecekleri hazırlarken abdestli olmak şartı vardır (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 95-96).

Kiler koğuşunda nöbetçibaşı olan kişi elindeki mühürlü defter gereğince kendisine emanet edilen altın, gümüş kaplarını ve madenlerden yapılmış yemek takımlarını başkullukçaya vermek ve sonra onları işi bitince geri almakla görevlidir. Kilerci koğuşu kapısının dışında eczane olarak da ifade edilen hekimbaşı odası vardır. Burada koğuşta hastalanan iç oğlanları için ilaçlar yapılır (Ortaylı 2014: 106). Bu eczanede çay, papatya, ıhlamur, ebegümece, menekşe, hatmi, yasemin, lokman ruhu, afyon ruhu, İngiliz tuzu ve bazı doğal yağlar bulunur. Bu çiçekler yara, kırık ve çıkığa iyi geldiği için bulundurulur. Kiler koğuşundaki bu gelişmelerin kökleri II. Mehmet zamanına dayanır (Tayyazade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 96).

Kaftanlılar arasında olan kiler koğuşu iç oğlanlarına yılda dört kez elbise, kuşak, takke ve düğme parası verilir (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 315). Kilerci koğuşu iç oğlanlarının günlükleri yirmi ile otuz beş akçe arasındadır (Sertoğlu 1958, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 45). Hazinedarbaşının saraydaki yardımcılarının ücretini ödediği gibi, kilercibaşı da kendi emri altında çalışanların ücretini öder

(Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 94). Kilercibaşılık halifeliğın kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Saltanatın kaldırılması ile önemini kaybetmiştir (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 97). 1856 yangınında zarar gören kiler koğuşu yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde burası müze müdürlüğü olarak kullanılmaktadır (Ortaylı 2014: 106).

3.2.5. Hazine Koğuşu

Hazine koğuşu, II. Mehmet zamanında kiler koğuşu ile has oda arasında bir dereceye sahip olacak şekilde kurulmuştur (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 315). Hazine odasındakilerin belirli görevleri vardır. Bu koğuştakiler yeni hükümdar tahta oturunca cülus bahşisi dağıtırlar. Dağıttıkları bahşilerin paylaşımını bu koğuştaki iç oğlanları yaparlar. Hazinedar ağa askerlere, devlet memurlarına ve ulemaya cülus bahşisi dağıtır ve hükümdara gelen hediyeleri korur. Ayrıca sarayın kıymetli eşyalarını, mücevherlerini de bu koğuştakiler korur. Hazine koğuşundaki iç oğlanlarının sır saklamayı bilmesi, güvenilir olması yönünden önemlidir. Çünkü bu kişiler büyük bir servetin korunmasından sorumludurlar. Barış ve savaş zamanlarında ele geçirilen kıymetli madenlerin teslim alınmasında hükümdarın ve diğer devlet adamlarının yanında bulunurlar. Bu koğuşun öğrencileri yüz elli kişi kadar vardır (Enderunlu Abdüllatif 2013: 47-48).

Muallim Cevdet yazmalarında hazine odası iç oğlanlarıyla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: “Hazine odasındaki iç oğlanlarının edeple hareket etmesi emredildiğinden etrafına bakınmaları ve ellerini ceplerine sokmaları kesinlikle yasaktır. Elini cebine sokmak için gerekli bir durum hissederlerse yanında bulunan zata bilgi verip, dışarı çıkarlar” (Anonim, Aktaran: Akkutay 1984: 100-101).

Hazine odasının üst yöneticileri hiyerarşi olarak hazinedarbaşı, hazine kethüdası, güğümcübaşı, anahtar oğlanı, hazinedar kâtibi, bülbülcübaşı, tutucubaşı (papağan bekçisi) şeklinde sıralanır (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 101). Hazine odasının üst yöneticileri hazinedarbaşı ve hazine kethüdasıdır. II. Murat döneminde kapı ağalığı, kilerci başılık, saray ağalığı ve hazinedarbaşılık kurulmuştur (Tayyarzade 1876,

Aktaran: Akkutay 1984: 98). Müverrih Ali ve Koçi Bey'in eserlerindeki bilgilere göre saraya iş yapan ve sayısı iki bin civarında olan ehli hiref (hünerli kişiler) teşkilatından terzi, kuyumcu, nakkaş, sorguççu, kürkçü gibi sanatkârlar hazinedarbaşının emri altındadır. Hazinedarbaşı Enderun hazinesi ve hil'at hazinesi (taşra hazinesi)'nin, hazine kethüdası ise iç hazinenin amiri konumundadır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 316).

Hazinedarbaşı, resmi günlerde başına som sırma takke veya fes giyer, iki tarafından zülûf sarkıtır. Hazinedarbaşı takkesi kırmızı çuha üstüne sırma ile işlenmiş özel bir takkedir. Sırt tarafında ise önü kapalı, dar kollu sarı çuhadan Enderun cübbesi giyer, bunun üzerine de kahverengi püsküllü kemer takar. Kemerinin arasında da divit taşır. Hazinedarbaşı cübbenin içerisine çiçekli entari, altına ise kırmızı şalvar giyer. Ayrıca sarı yemenisiyle de kendini belli eder (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 99). Hazinedarbaşı bu görkemli kıyafetiyle cumaları hükümdara eşlik eder ve hep yanında olur. Aylık ücretini hükümdarın ödediği hazinedarbaşı saray görevlilerinin de yöneticisidir (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 99). Hazinedarbaşı daha çok ak ağalardan seçilmiştir. Daha sonra hadım olmayan ağalar da bu göreve getirilmiştir. 16. yüzyılın ortalarına kadar bu görevi yapan ak ağalardan sonra Habeşli Tavaşi Mehmet Ağa'ya bu görevin verilmesiyle alışılmış usulün dışına çıkmıştır. Böylece zenci ağalara bu görev tekrar verilmiştir (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 99-100).

Hazine kethüdası ise hazine odasının ikinci sırada gelen yöneticisi olma sıfatıyla iç hazinenin kâhyası olarak görev yapmıştır. Ayrıca bulunduğu odanın da başkanıdır. Hazine kethüdası sarayın ekonomik işleriyle ilgilenir. Her ayın sonunda harcamaların durumu hakkında bilgi verir (Akkutay 1984: 100). Harcamaları da "makbul-u hümayunumdur" dedikten sonra onaylar. Bu görev I.Selim zamanında Mısır seferinden döndükten sonra kurulmuştur (D'Ohhson 1824, Aktaran: Akkutay 1984: 100). Hazine kethüdasının elinde hükümdar mührü bulunur. I. Selim kırmızı akikten olan bu mührüyle, hazine kapısının mühürlenmesini vasiyet etmiş ve bu mühür o günden sonra hep hazine kethüdası olan kişilerde durmuştur (Uzunçarşılı 1945: 317). Hazine-i hümayundaki eşyanın korunmasından hazine kethüdası sorumludur. Ayrıca saraydaki eski eşyalar hazine kethüdası aracılığıyla satılır (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay

1984: 100). I. Selim iç hazineyle ilgili “Benim altınla doldurduğum hazineyi (iç hazine) bundan sonra gelenlerden her kim mangır ile doldurursa hazine onun mührüyle mühürlensin ve illa benim mührümle mühürlenmekte devam olunsun” dediğinden devletin son dönemlerine kadar hükümdarın vasiyetine uyulmuştur. Bu mührün ortasına “Sultan Selim Şah” ibaresi yazılmıştır (D’Ohson 1824, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 319-320).

İç hazinenin açılması özel törenle olmuştur. Hazine kethüdası anahtarı kendisi getirip, hazine kapısındaki I. Selim’in özel mührü kontrol edildikten sonra kilit açılmıştır. Bu sırada hazine ve seferli koğuşlarındaki iç oğlanları kapının iki tarafına karşılıklı olarak dizilirler ve hazineye yirmi otuz kişi kadar sırasıyla girerler (Baykal 1953, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 320). Hazine kethüdası, kırmızı çuha şalvar, sarı pabuç ve yemeni giyer, sırtına da içi canfesli çuha cübbe alır. Beline de geniş kuşak sarar ve arasına da hançerini koyar. Hazine kethüdası, tayin olduğunda ise samur kürk verilir (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 101). Hazine kethüdası vezirlikle saraydan çıkarılırsa önce hükümdarın sonra da vezir-i azamın huzurunda kürk giyer. Bu kişiler vezir unvanıyla saraydan çıktıktan sonra usul olarak kaptan paşada ya da defterdarda misafir edilir. Üç gün misafir edildikten sonra kaptan paşanın misafiri ise kaptan paşa kethüdası, diğerlerine misafir olduysa kapıcılar kethüdası ve ağaları, yeni paşayı alıp hazırlanan konağına götürürler (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 319).

Hazine odasında yetişen iç oğlanlarından kıdemli olup derece verilenlere “Hazine-i Hümayun Eskileri” denilir. Odanın en kıdemlileri güğümbaşı ve kürkçübaşı olur. Güğümbaşı olan kişi has odaya terfi eder, oradan da dışarı çıkma yoluyla müteferrika olur. Kıdemli bu iki görevli de dâhil olmak üzere eskilerden on iki kişiye bıçaklı denilir. Bunlar hazine odasının sıkı düzeninden sorumludur. Hazine koğuşu iç oğlanları çıkmalarda müteferrikalığın yanında çaşnigirliğe veya bölükbaşılığa çıkarılır. Bu çıkmalara uygun görülmeyenler ise kapıkulu süvari bölüklerinde sipahi bölüğüne çıkarılır (Koçi Bey 2008, Aktaran: Akkutay 1984: 317).

Devlet hazinesi, özel hazineden ayrıdır. Devlet hazinesi divan salonunda bulunur. Her gün başvezirin taşıdığı devlet mührü ile mühürlenir ve yine başvezirin

kontrolünde açılır, kapanır. Devlet hazinesinin güvenliğini sağlayan iki görevli olur. Bu görevliler; vezir-i azam ve defterdardır. İkisinde de anahtar bulunur. Hükümdarın özel hazinesinin anahtarları ise hazinedarbaşında ve anahtar oğlanında bulunur. Bunlar ileriki zamanlarda kapı ağası olurlar. Fakat bu kişiler terfi etseler bile hazine kâtibi olmadan özel hazine odasına hiçbir zaman giremezler. Hazine kâtibi herkesten önceliklidir. Hazine odasındakiler bu odaya gitmek için yanlarında izin belgesi taşırlar ama kimi zaman da oradan para almak için hazinedarbaşıyla birlikte giderler (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 103).

Enderun hazinesi hükümdarın iradesine has bir hazinedir. Bu hazinede bulunan altın ve gümüş; saray idaresinde bayındırlık, imar ve hayır işlerinde kullanılır. Mısır'ın vergileri hükümdarın kendisine özel cep harçlığı olarak kabul edilir. Hükümdarların yaptırdıkları cami, çeşme, medrese gibi binaların giderleri bu hazineden karşılanır. Hükümdar ayrıca savaş hali gibi devlet maliyesinin zorlandığı durumlarda Enderun hazinesinden devlet hazinesine usul olarak borç verir fakat bu parayı hiçbir zaman geri almaz (Ortaylı 2014: 98). Kimi zaman hazinesinden borç para veren hükümdar, hazinesini de denetlemek ister. Bunun için sıklıkla eğlenceler düzenletir. Bu eğlenceler için hazinedeki değerli olan her şey kusursuz bir şekilde süslenerek etrafa konular, yerleştirilir ve duvarlara asılır (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 102).

Riko ile Grassi, hükümdarların hazine odasına dair bazı bilgiler verirler. Enderun hazinesinde hükümdarların kendine özel bir hazine odası olduğunu ve bu odanın kapısının üzerinde dönemin hükümdarı kim ise o hükümdarın hazinesi buradadır diye yazılı olduğunu beyan ederler. Grassi şu ifadelerle bu durumu anlatır: “Sarayın bir yeri vardır ki oraya hazine odası derler ve her hükümdarın vefatında terk ettiği servet orada muhafaza edilir; bu durum II. Mehmet döneminde başlamış ve sonrasında da devam etmiştir.” (Grassi 1864, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 321-322).

Uzunçarşılı, hükümdarların hazinelerine dair şu bilgilere yer vermiştir: “Türkler müteveffa hükümdarların hazinelerine mukaddes nazarıyla bakarlardı; bu hazinelerin muhteviyatı ancak son derece sıkışıldığı zaman sarfedilirdi; lakin şimdiye kadar hiçbir

hükümdar o hazinelere el sürmeğe cesaret edememiştir; bu hazinelere müracaat etmeğe mecbur olacak hükümdarın vay haline” (Uzunçarşılı 1945: 322)

Hazine odasında hizmet eden iç oğlanlarına hazineli denilir. Hazinelilerin yapacağı başlıca iş hazine odası içindeki elbise ve silahları zaman zaman temizlemektir. Hazinenin sahip olacağı başlıca gelir de üç yılda bir sarayda yapılan bir açık arttırmadan sağlanır. Burada hükümdarın gereksiz elbiseleri ve mobilyaları satılır. Satılanlar arasında kimi zaman kılıç da olur. Hazine kâtibi satılacak eşyaların bir listesini bağırıp ilan etmeleri için altı hazineliye verir ve kalan hazineliler de bu eşyaların kapıda sergilenmesiyle görevlidirler. Bu eşyaları almak için saray oğlanları açık arttırma yaparlar. Fakat tellallık yapan hazineliler bunları daha sonrasında şehirde daha iyi fiyata satmak için öncesinden ucuz fiyata alırlar (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 104).

Enderun hazinesi kubbeli, dört geniş salondan oluşmuştur ve hazinenin içinde çeşitli nakit ile altın, gümüş, cevahir, elmas vardır. Ayrıca bu değerli madenlerin haricinde kürkler, şallar, halılar, kıymetli elbiselik kumaşlar, eğer takımları ve yüzükler de vardır. Bu eşyalar uzun yıllardan beri birikmiştir ve bu süreçte hazineyi dolduran hükümdarlara ait bir resim bir de elbiseleri burada korunur olmuştur.(D’Ohhson 1824, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 318)

Hazine odalılarını yılda iki kez bahşiş alırlar. Biri Mısır hazinesi geldiği zaman diğeri ise kışın hükümdara el yağı sundukları zamandır. Her iki zamanda da bu odanın iç oğlanlarına biner akçe bahşiş verilir, yılda dört kez de elbise parası verilir. Ayrıca kaftanlılar her üç ayda bir kaftan akçesi alır. Bundan başka kaftanlılara da kuşak, takke ve düğme almaları için akçe verilir (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 315).

Hazine koğuşu binası sol tarafındaki kiler koğuşu ve sağ tarafındaki silahdar koğuşuyla bitişik iken 19. yüzyılın ilk yarısında bu koğuş yıktırılmış ve ara geçitler konulmuş şekliyle yeniden yaptırılmıştır. 1856 yangınından sonra hükümdar Abdülmecit zamanında restore edilmiştir. Hazine koğuşu günümüzde Türk-İslam kitap

sanatları, hükümdar portreleri koleksiyonunun sergilendiği bir salon olarak kullanılmaktadır (Ortaylı, 2014: 106).

3.2.6. Has Oda

Has oda, hükümdarların Enderun avlusunda kendilerine ayırdığı özel dairesidir. Fatih Köşkü ve Çinili Köşk gibi Has Oda da bir saray köşkü olarak inşa edilmiştir. İlk olarak II. Mehmet zamanında yapılan Has Oda, III. Ahmet zamanında ciddi onarımdan geçmiştir. Bu eserler günümüze kadar ulaşmıştır. Has odanın giriş kapısı üzerinde hattat olan III. Ahmet'in yazdığı Kelime-i Tevhit bulunmaktadır. İki katlı olan bu binanın her katında üçer oda ve bir sofa vardır. Has Oda, II. Mehmet ve II. Bayezid zamanlarında çalışma odası olarak kullanılmışsa da I. Selim zamanında mukaddes emanetlerin buraya getirilmesiyle has oda iç oğlanları yeni bir görev üstlenmiştir. Bu odanın ismi de Hırka-i Saadet Dairesi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu odada saklanan kıymetli eşyalar şunlardır: Sancak-ı Şerif, Hırka-i Şerif, Peygamberimiz'in kılıcı, Peygamberimiz'in kemeri, Hz. Ebubekir'in halısı ve kılıcı, Hz. Ömer'in kılıcı, Hz. Osman'ın kılıcı (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 121).

Has odada şadırvanlı sofanın sol tarafında “Ya müfettiha'l ebvâb! İftah lenâ hayra'l bâb (Ey kapalı kapıları açan! Bizlere hayırlı kapılar aç.)” şeklinde celi sülüs hatla yazılmış bir dua metni bulunur. Bu kapıdan destimal odası denilen eskiden yemekhane olup sonraları has odalılarının koğuşu olarak uzun süre kullanılan odaya geçilir (Ortaylı 2014: 119). Has oda hücre şeklinde birçok odacıklardan meydana gelir. Has odada bundan başka kırk oda hizmetlisinin yatıp uyuduğu büyük bir koğuş ve hükümdarın uyuduğu oda vardır (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 121).

Has oda Enderun saray okulu içerisindeki en yüksek eğitim kademesini ve son terfi edilecek odayı ifade etmektedir. Odanın önemi sebebiyle buraya kadar terfi edenler en yüksek derecede eğitilmiş kişilerdir (Menavino 2011, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 48). Has oda koğuşunu II. Mehmet oluşturduğu için hükümdarın kendi adıyla bilinen kanunnamesinde has odadan bahsedilmektedir (Enderunlu Abdüllatif 2013: 48). Has odayı yaptıran II. Mehmet has odanın hizmetine otuz iki iç oğlanı koymuştur

(Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 322). Yavuz, tahtani (alt kat) has odayı yaptırdığında buranın hizmetine kiler, hazine koğuşundakilerin ve has odadaki tecrübeli çuhadarların naklini emretmiş ve has odadaki iç oğlanların sayısını kırka çıkarmıştır (Enderunlu Abdülatif 2013: 48).

Hükümdarın özel yaşamının geçtiği has odadaki iç oğlanlarına has odalı denilmektedir. Bu odanın amiri ise has odabaşısıdır. Has odabaşısının görevi hükümdarın soyunup giyinmesine yardım etmektir. Has oda içerisindeki ağalardan sadece has odabaşısının hükümdarın huzuruna çıkma izni vardır. Has oda iç oğlanlarından ilk dördüne hükümdarın yakın hizmetinde bulduklarından arz ağaları denilir. Has odalılar saç ve zülüf bırakmada serbesttirler. Bundan dolayı onlara zülüflü ağalar da denilir (Ortaylı 2014: 120). Fatih Kanunnamesi'nde yalnızca has odabaşı arz ağası olarak geçmektedir. Çuhadar, rikabdar ve silahdarın arz ağalıkları daha sonra verilmiştir. Has odabaşı 18. yüzyılın sonuna kadar çuhadar, rikabdar, silahdar, miftah gulamı, tülbent gulamı hariç olmak üzere tüm has odalıları cezalandırma yetkisine sahiptir. Gerek görürse hükümdara yaşanan önemli durumları arz eder. Ama bu beş arz ağası için bu yetkilere sahip değildir, onlar hakkında böyle bir işlem yapamaz (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 323).

Has odanın zülüflü ağaları hükümdara hizmet etmektedir. Gerektiğinde ona arkadaşlık ve sırdaşlık yapmaktadırlar. Hükümdarın şiiirle meşgul olmasından hattatlıkla uğraşmasına, hasbahçedeki ağaçları budamasından, kitap okumasına, giyinip kuşanmasından yiyip içmesine, arz odasına gitmesinden saray bahçelerinde dolaşmasına kadar zülüflü ağaların kendi aralarında belirli görev ve sorumlulukları vardır. Has odalıların ramazanda görevleri artar. Zülüflü ağalardan güzel sesli olanlar ramazan ayında sarayda çifte ezan okurlar. Teravih namazlarının aralarında ilahiler bazen de mevlüt okurlar. Has odalıların düzenledikleri bu tür dini programlara hükümdarlar da katılmıştır (Ortaylı 2014: 120-121).

Has odada Hırka-i Şerif ziyaretinin çok önemli bir yeri vardır. Has odalıları seçkin konumlarından dolayı çinilerle kaplı bölümlerde, mukaddes emanetler olarak ifade edilen Peygamberimiz'in ve halifelerin emanetlerini korur, bu alanda yirmi dört

saat Kur'an-ı Kerim okurlar. Devletin muzaffer olması, Osmanlı hükümdarlarının dünya ve ahiret selameti için dua ederler (Ortaylı 2014: 121). Has odadaki mukaddes emanetlerin korunması birinci koğuş ağalarına aittir, yirmi dört saatte bir nöbete girerler. Birinci koğuş ağalarının odaları buraya yakındır (D'Ohhson 1824, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 325). Hırka-i Şerif'in sarayda korunmasından has odanın zülüflü ağaları sorumlu iken bakımından ise tülbent ağası sorumludur. Son dönemlerde Hırka-i Şerif'in bakımından hazine kethüdası sorumlu olmuştur. Hırka-i Şerif'in dışı siyah içi krem reginde yündür (Ortaylı 2014: 115).

Has odalılarının görevleri arasında başka işler de vardır. Hırka-i Şerif dairesinin temiz tutulması, bu dairedeki eşyaların bakımının yapılması, kandil günlerinde dairenin aydınlatılması, binaya gül suyu dökülmesi ve kendilerine emanet edilen mukaddes emanetleri korumaları önemli işlerindedir. Has oda iç oğlanları dört yıl kadar bu odada eğitildikten sonra daha yüksek bir makama terfi ederler. Şayet bu odada terfi edemeyen, başarılı olamayan iç oğlanları olursa bunlar için kademelerine göre başka görevler verilir (İpşirli 1998, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 49).

Has oda iç oğlanlarının altısını ağalar, on ikisini eskiler, yirmi ikisini de gilmanlar (genç hizmetçiler) meydana getirir (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 105). Has odanın 16. yüzyıl başlarından 17. yüzyıl sonlarına kadar olan amirleri derece itibarıyla şu sırayı takip eder: Has odabaşı, silahdar, çuhadar, rikabdar, tülbent gulamı ve miftah gulamı (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 106). Görevleri hükümdarın şahsi hizmetlerini görmek ve sarayda iken hükümdarı korumaktır. Has odabaşından ayrı olarak hükümdarın silahını taşıyan silahdar, hükümdarın dış elbiselerine bakan çuhadar, ayakkabı ve çizmelerinden sorumlu rikabdar, iç çamaşırlarına bakan tülbent oğlanı da bu odanın görevli ağalarındandır. Bu ağalar has odanın en üst rütbeli iç oğlanlarıdır. Bu ağalardan dördü arz ağaları olarak ifade edilir ve görevleri bazı şikâyetleri olan kişilerin hükümdara sunmak istedikleri dilekçeleri iletmektir. Silahdar ağa yüz akçe, çuhadar ağa seksen akçe, rikabdar ağa yüz kırk akçe, tülbent oğlanı elli akçe gündelik alır. Hükümdar her nereye giderse bu dört arz ağası hükümdarla birlikte gider ve gerekli hizmetiyle ilgilenirler. Birinci hizmetkâr, kırmızıyla kaplı kının içerisinde bir kılıç, ikincisi kırmızı bir bohçaya sarılı çeşitli üst

giysiler taşır. Üçüncü hizmetkâr hükümdar ata bineceği zaman ya da attan ineceği zaman üzeni tutar. Dördüncü hizmetkâr mücevveze denilen farklı tipte bir sarık taşır. Geri kalan has odalılar ise kırk akçe gündelik alırlar. Bunların arasında bıçaklı eskiler denilen iç oğlanların kuşaklarında altın kın içerisinde hançer bulunur ve böylece diğerlerinden yaş olarak daha büyük oldukları belli olur. Hasodada bulunan diğer iç oğlanlarının da ayrı ayrı görevleri vardır. Anahtar oğlanının, odaların tüm kapılarını kilitleyen ve kendisine verilen anahtarlara sahip olan kişi olması gibi her iç oğlanın farklı görevleri vardır (Ali Ufki Bey 2013: 55).

Enderun ağalarından çuhadar, rikabdar, silahdar, tülbent gulamı, peşkir gulamı, miftah gulamı ile sır kâtibi, baş müezzin, sarıkçıbaşı, baş çuhadar, kahvecibaşı, berberbaşı, tüfenkçıbaşı Hârem'e bitişik mabeyin denilen dairede hükümdara hizmet ettiklerinden ötürü kendilerine mabeyinci denilmiştir (D'Ohhson 1824, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 327). Ağalardan başka has odaya hazine yazıcılar, başkullukçu ve çantacı; kiler koğuşundan şerbetçi ve başkullukçu; seferliden ise sadece başkullukçu, ikinci çuhadar, başçavuş, baş çakırsalan ve silahdar ağa kaftancısı ve sıratibi yamağı da alındığı olmuştur (Baykal 1953, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 324).

Has odanın eskilerinden peşkir gulamı (peşkir ağası), yemek ve peşkirlerin (havluların) korunmasından sorumlu olup miftah ağası onun yardımcısıdır. İbrikdar, leğen ibrik hizmetine bakıp hükümdarın eline su döker ve hükümdar su içeceği zaman ona su verir. Ayrıca bir yere gidişlerinde abdest ve su kaplarını taşır. İbrikdardan sonra odanın düzeninden sorumlu görevli köşebaşılar has oda teşkilatında yer alan diğer görevlilerdir (D'Ohhson 1824, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 326).

Has oda teşkilatı önemini asırlarca korumuştur. Öncelikle en büyük ağa, has odabaşı iken sonraları silahdar en büyük ağa olmuştur. Bu değişiklik 18. yüzyıl başlarında Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığı sırasında meydana gelmiştir. Böylelikle silahdar ağa bütün Enderun'un sorumlusu olmuş iken tülbent ağası ise has odanın düzeninden sorumlu ağa olarak görev almıştır (Uzunçarşılı 1945: 323).

Has odada arz ağalığı yapan kimseler ihtiyaca göre taşrada sancak beyliklerine gönderilir. Bu sırada has odalıkların yaşları kırk civarında olduğu için onların gerek uç sancaklarında savaş tekniklerini gerekse merkezde devlet idare sanatını öğrenmiş olduklarından şüphe yoktur. Has odadan ayrılan bu beylerin en yetenekli olanları sonraları beylerbeyi ve vezir olmaları yolundaki bütün engelleri kaldırırılar. Vezir rütbesini alanlar, divan-ı hümayun üyesi olurlar. Enderun'da yetişen bu kişilerin terfi edebileceği en son makam ise vezir-i azamlıktır. Vezir-i azamlar, Osmanlı Devleti'nde hükümdarın mutlak vekili oldukları için devletin ve ordunun idaresinde söz sahibi olurlar (Enderunlu Abdüllatif 2013: 49-50). Has oda, Enderun odaları içerisinde en yüksek kademeyi temsil ettiği gibi eğitim ve öğretimin de son kademesi olmuştur. Bu odadaki eğitimin asıl amacı, iç oğlanlarını idarecilik yönünden yetiştirmekle sınırlanmıştır. Has oda üzerine aldığı bu eğitimi kuramdan çok uygulamaya dönük olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır (Akkutay 1984: 104).

Has odalıklar, Enderun'un elit kısmıdır. Birçok kez seçimden geçerler ve genç olmalarına rağmen sistemde büyük bir yere sahip olurlar. Valide Sultan'ın yönettiği Hârem'de de gerek zenci hadım ağaların gerekse cariyelerin arasındaki terfi ve görevlerde de Enderun sistemine benzer uygulamalar görülür. Osmanlı, Enderun ve Hârem'de kan asaletine bağlı bir elit sınıfı yerine liyakat ve kabiliyet sahibi kişilerden oluşan saraylı, yönetici bir zümre meydana getirmiştir (Ortaylı 2014: 120). Has odalı iç oğlanlarına yılda iki defa olmak üzere mevlüt ayında ve bayramda bahşiş verilir (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 328). Has odalıkların yevmiyeleri yirmişer akçedir. Altı ayda bir defa kaftan, yılda bir defa bir çatma kadife üst elbisesi, birer kuşak ve birer tülbent verildiği yazılmıştır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 329).

IV. BÖLÜM

4. ENDERUN EĞİTİM MODELİ

Enderun kurulmadan önce Enderun'a benzer bir idareci yetiştiren kurumun varlığı bilinmemektedir. Selçuklularda ve Avrupa'da hanedan üyelerinin özel olarak öğrenim gördükleri kurumlar olmuşsa da Enderun eğitim sistemi bunlardan daha farklı bir kurum olmuştur (Akkutay 1984: 25). II. Mehmet kazandığı büyük zaferler sonrasında devletin kurumlarını sağlam temeller üzerine oturtmayı istemiştir. Bunun için hukuki düzenlemeler kadar, idari sahada çalıştırılacak kişilerin seçilmesi, onların eğitimi ve istihdamı ile de yakından ilgilenmesi devletin geleceği için önemlidir. Bunun için II. Mehmet öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nin idari yapısını güçlendirecek kanun metinlerine işlerlik kazandırmıştır. Diğer yandan hükümdarın bilim adamlarını korumak kadar halkın dini bilgilerini geliştirecek yaygın eğitim kuruluşlarının sayısını çoğaltmak da sorumluluğunda olan görevlerdendir. Bunun için akli ve nakli bilimleri ileriye götüreceği olan Fatih Medreselerini kurmuştur (Enderunlu Abdüllatif 2013: 19).

Osmanlı Devleti'nde medreselerden başka Enderun adında bir başka eğitim kurumu daha vardır. Enderun eğitim kurumu için de meşhur bilim adamlarından hocalar saraya getirilmiştir. Birçok bilim ve fennin öğretilmesi için II. Mehmet birçok bilim adamını sarayında toplamıştır (Anonim, Aktaran: Akkutay 1984: 27). Enderun, sistemli örgün eğitim kurumundan daha çok usta-çırak ilişkisine dayalı bir eğitim kurumu olmuştur. Bu eğitim kurumu aynı zamanda saraya bağlı bir okuldur. Buradan yetişen öğrenciler başta saray hizmetlerini ve sonrasında devletin askeri alandaki ihtiyacını karşılamıştır. Bu kurumda eğitim görenler şüphesiz son derece nitelikli, ölçülü ve seviyeli kimselerdir. Bir üst sınıfa geçme aşamasında ince bir elemenden geçirilir ve başarısız olanlar içlerinden ayırt edilir ve orduya niteliksiz bir asker olarak gönderilir (Akkutay 1984 ve Ergin 1977, Aktaran: Er 2013: 211-215).

Enderun'un kendisine özgü bir çalışma sistemi, programı ve işleyişi mevcuttur. Bu yönüyle Enderun bir okuldan çok çeşitli hünelerinin, sanatların, siyasi ve idari bilgilerin uygulamalı öğretildiği yerdir. Kabiliyetlerin farkedildiği bir kurs ve staj yeri manasına gelebilecek bir saray okuludur. Burada işleyişler ile takip edilen ve tavizsiz bir şekilde uygulanan kurallar bulunur (Aydüz 2008: 141). Bütün eğitim programı esnasında el becerilerine, sanat eğitimine öncelik verilir ve her kademede karakter ile mizaç eğitime ağırlık verilir. Bu saray okulunun öne çıkan olumlu yönlerinden biridir. Giyim, deri işlemeciliği, kuyumculuk ve çeşitli ilaç yapımı gibi mesleki eğitim olarak adlandırılan konular da burada gösterilen diğer eğitim alanlarıdır (Kılıç 2010: 55). 20. yüzyılın tanınmış psikologlarından Amerikalı Terman, Enderun okullarına kabul edilmiş olan öğrencilerle ilgili olarak: "Zekâ ölçmek, test usulünü kullanmak ilk olarak Osmanlılar'da Enderun'a seçilen öğrencilerde başladı" diyerek Osmanlı Devleti'nin eğitimde uygulanacak yöntem konusunda diğer milletlere öncü olduğunu itiraf etmiştir (Eker 1993, Aktaran: Oğuz 2008: 79).

4.1. Enderun'da Öğretimin Aşamaları

Enderun saray okulunda verilen eğitim ve öğretim devşirme sistemi de içinde olmak üzere bir bütünlük gösterir. Bu sebeple eğitim ve öğretimin her kademesi bir diğerine sıkı sıkıya bağlı bulunur. Bu kademelerden birinde görülen bir eksiklik ya da aksaklık sistemi olumsuz etkiler ve sonraki kademeleri de zorlaştıracak bir durumu meydana getirir (Akkutay 1984: 69). Enderun eğitiminin başarısında, geniş bir aday kitlesinden ihtiyaç duyulan ve gerekli becerilere sahip olan yetenekli kişilerin çeşitli sınamalarla seçilmesi ve Enderun'a alınan öğrencilere verilen eğitimin niteliği ile sürekliliği önemli bir yer tutar (Kılıç 2010: 40).

Devşirme sistemiyle ergenlik döneminde ailelerinden alınan gençler, önce Anadolu'da çiftçilikle uğraşan belirli Türk ailelerine verilir, birkaç yılda Türk kültürünü öğrendikten sonra da İstanbul ve Edirne'deki çeşitli hazırlık saraylarına yerleştirilir. Bu sarayların eğitime ayrılmış odalarında altı ile sekiz yıl arasında eğitim görürler. Sarayda eğitim görenler arasında en yetenekli olanları (yaklaşık yüzde otuz kadarı) daha iyi bir

eğitim almaya hak kazanır ve Enderun'a kabul edilir. Buradaki son eğitim kademesinde ise bu gençlere en az yedi yıl eğitim verilir ve mezun olanlar alanlarına ve kabiliyetlerine göre iş pozisyonlarına yerleştirilir (Kazıcı 1999, Kılıç 1997 ve Uzunçarşılı 1988, Aktaran: Gözetten 2016: 33).

4.1.1. Kul Sistemi

Özgür doğup sonradan askere alınmış olan kişilerden ayırt etmek için toplanan devşirmelere 'kapıkulu' denilmiştir. Hükümdara bağlılığı sebebiyle böyle ifade edilmişlerdir. Kapıkullarının hükümdara bağlılığı, hukuki olmaktan çok siyasideir. Mülkiyet, evlilik ve kişisel statüleri itibariyle diğer özgür kişilerden farkları yoktur ama siyasi olarak hükümdarın malı sayılmışlardır (Eryılmaz 2013: 73).

Kul (Gulam) sistemi Osmanlı Devleti'nin temel idari kurumlarından biridir. Sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi Osmanlılara, Ortadaoğu'da kurulmuş olan İslam devletlerinden geçen eski bir gelenektir (Uzunçarşılı 1941 ve Köprülü 2002, Aktaran: İnalçık 2003: 83). Köleleri özel bir eğitimle yetiştirip devlet ve ordu yönetiminde kullanma şekline kul sistemi denilir. Kölelerin eğitilip devlet adamı olarak kullanılma usulü Sasani, Bizans, Roma ve Abbasiler gibi Akdeniz havzasında kurulmuş birçok devlette görülür. Fakat Osmanlı Devleti kul sistemini Anadolu Selçuklu Devleti'nden almıştır. Osmanlı ve Selçuklu saray teşkilatının birbirine benzerliği bu bilginin kanıtıdır. Anadolu Selçuklularında Şerafettin Ghulam, Khass Balaban ve Karatay Kardeşler gibi kul sisteminden yetişmiş başarılı komutanlar olmuştur. Hükümdarın kulları yalnız askeri hizmetlerde kullanılmıştır. II. Keykavus, büyük emirlikleri kölelere verince Türk aslından emirler, bu hükümdara karşı gelmişlerdir (Yazıcıoğlu 2009, Aktaran: İnalçık 2003: 83). Osmanlı Devleti, Selçuklulardan kendilerine miras olarak kalan bu sistemi daha da geliştirmişler ve etkili bir şekilde kullanmayı başarmışlardır. Kul sisteminin amacı merkeziyetçi devlet yapısını koruyacak ve daha güçlü hale getirecek, hükümdara sadık, nitelikli ve iyi eğitim görmüş devlet adamları yetiştirmektir (Ünal 2010: 39).

I. Murat döneminde merkezi teşkilat ile ordudan başka bir de taşra teşkilatında kul sistemine geçildiği görülür. Bu dönemde tımarlardaki Türk kökenli yöneticilerin vârislerine topraklarını bırakma usulüne son verilmiş, onun yerine devşirme kökenli kişilere tımarlar dağıtılmıştır. Türk devlet kültüründeki verâset sisteminin getirmiş olduğu sakıncalardan ötürü Osmanlı Devleti iktidarını sağlamlaştırmak ve iktidara ortak olabilecek kişilere engel olmak için kul sistemini uygulamıştır. Bu sistemin devlet zirvesindeki örneklerini yetiştiren kurum da Enderun saray okulu olmuştur (Kömür 2010: 53).

Aşıkpaşazade tarihinde Osmanlı Devleti'ndeki kul sisteminin doğuşunu şu olayla anlatılır: “Bir gün Karaman ilinden Kara Rüstem adında bir bilge kişi geldi. Kazasker olan Çandarlı Halil'e dedi ki: “Efendi! Bunca hanlık malını niçin zıyan edersiniz?” Kazasker ise: “O dediğin mal hangi maldır?” diye sordu. Bilge kişi: “İşte bu esirlerdir ki gaziler alırlar, Tanrı buyruğunda bunların beşte biri hanındır. Niçin almazsınız?” dedi. Kazasker bunu bana arz etti. Han: “Tanrı buyruğu ne ise yap.” dedi. Kendi Gelibolu'da oturdu, her esirden yirmi beş akçe aldı. Bu yeni iş iki bilgenin tedbiridir. Biri Çandarlı Halil, diğeri Karamanlı Kara Rüstem. Gazi Evrenus'a emir verdiler ve akınından elde edilen esirlerin beşte birini al, dediler. Beş esiri olmayanın her esirinden yirmi beş akçe al dediler. Bu tertip üzerine Evrenus da bir kadı tayin etti. Hayli oğlanlar toplandı. Murat Han'a getirdiler. Çandarlı Kara Halil dedi ki: “Bunları Türklere verelim. Türkçe öğrensiner. Diğelerini de çeri yapalım. Günden güne çoğaldılar. Müslüman oluncaya kadar Türkler nice yıllar bunları hizmette kullandılar. Sonra devlet kapısına getirdiler. Ak börk giydirdiler. Adları eskiden beri çeri iken yeniçeri koydular. Yeniçeri bunun zamanında ortaya çıktı” (Atsız, 1970: 59). Bu yaşanan olay sonrasında acemi oğlanlar ocağı ulemadan Çandarlı Kara Halil Paşa tarafından I. Murat zamanında kurulmuştur (Keskin 2009: 24). Acemi oğlanlar ocağı, I. Murat zamanında kurulmuş olsa da kul sistemine asıl şeklini veren II. Mehmet olmuştur. Kul sistemini başarılı bir şekilde uygulamış ve geliştirmiştir. Ayrıca kul sistemi I. Süleyman, IV. Murat ve III. Ahmet zamanlarında da köklü değişiklikler geçirmiştir (İnalçık 2004, Aktaran: Ünal 2010: 43).

Osmanlı kul sistemini; savaş esirleri, para ile satın alınan devşirme çocuklar, voyvoda, han ve beylerden rehin alınan çocuklardan devşirme gençler meydana getirmiştir. Savaş esirleri de savaştan sonra toplanan ganimetin beşte biri gibi hükümdara bırakılmıştır (Ortaylı 2008: 241). Hükümdar da otoritesini devşirmelerden kurulu düzenli ve sürekli kapıkulu askerleriyle pekiştirmiş, devşirme kişilerle işlerini yürütmüştür. Bunların haricinde kimseyi devlet işlerine karıştırmamıştır. Zaman içerisinde ulemalar dışında kalan bütün askeri sınıf kul olarak ifade edilmiştir. Kullar sadece hükümdara karşı sorumlu olduklarından dolayı devlet işlerini rahatlıkla görmüşlerdir. Hristiyan halkın devlet otoritesine yakınlaşmasında da kul sistemi önemli bir unsur olmuştur (Üçok 1976, Aktaran: Karakuş 2014: 7). İlk zamanlar devşirme kökenli olanlar için kullanılan kul ifadesi, sonraları tüm Osmanlı tebaası (halkı) için kullanılmıştır. Osmanlı'da devlet mekanizmasını oluşturan eyaletler ve ordunun idaresi doğrudan hükümdarın şahsına bağlı olarak teşkilatlanmıştır ve bu mekanizmada siyasi otoriteyi temsil eden görevli kişiler doğrudan hükümdara bağlı kullar içerisinden seçilmiştir (Türkyılmaz 2009, Aktaran: Karakuş 2014: 9). Bu yöntemin yararı, en yetenekli kişilerin yükselme imkânının daha fazla olmasıdır. Kul sistemiyle, üst düzey yönetici makamlarına yükselmeye aristokratik bir eğilim görülmemiş, bürokraside kayırmacılığa sebep olacak öznel unsurların etkili olmadığı görülmüştür. Bu yönüyle 'patrimonyal bürokrasi' ifadesine uygun olduğu düşünülen Osmanlı bürokratik yapısının bir güvencesi olduğu kabul edilir (Tortop vd. 2012: 440).

Kul sistemi hükümdarın sarayında olduğu gibi üst düzey devlet adamlarının saraylarında da uygulama alanı bulmuştur. Hatta bu tımarlı sipahilerde bile uygulanmıştır. Birçok tımarlı sipahinin kendisine verilen toprak üzerinde hizmet eden kulları vardır. Paşa ve bey konaklarında da Enderun ve Hârem'in izdüşümü şeklinde olan teşkilatlar mevcuttur. Devlet, buralarda yetişen kulları da tımar gibi görevlere atamayı kanunla kabul etmiştir. Öte yandan katledilen devlet adamlarının mallarına el koyulduğu (müsadere) gibi, bu kişilerin hizmetinde olan kulları da hükümdar sarayına alınmışlardır (Ünal 2010: 43).

Osmanlı hükümdarları ilerleyen zamanlarda kendi icra gücünü, yalnız kendi yakınında yetişen kullarına emanet etmeyi bir prensip haline getirmiştir. 15. yüzyılda

Osmanlılar tarafından fethedilen bölgelerde yüksek sınıftan olan beyzadeler saraya alınmışlardır. Sarayda ayrıcalıklı muamele görmüş ve sarayda önemli görevlere bey unvanıyla çıkarılmıştır. Bu şekilde Osmanlı öncesinde Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut aristokrat asilzadeleri, bu devirde Osmanlı beyleri ve vezirleri olarak devlete hizmet etme fırsatı bulmuşlardır. Fakat Anadolu Selçuklularında olduğu gibi, kul sisteminden gelenlere sadece askeri makamlar verilmiş, maliye ve yazı işlerindeki şef ve memurluklara Türkler getirilmiştir. Bu durum kul aslından olanları küçümseme şeklinde algılanmıştır (Dukas 1956 ve Hüsameddin 1927, Aktaran: İncelik 2003: 84). Mutlak merkezî devlet anlayışını güçlendiren II. Mehmet, kul sistemini geliştirerek vezir-i azamlık da dâhil olmak üzere bürokrasi sınıfını kulların eline vermiştir. Bu devirde ulema vezirliği, sadece hükümdar kullarına özgü bir makam olarak sayılmıştır (Numaniyye 1852, Aktaran: İncelik 2003: 84).

II. Mehmet'in kul sistemiyle devletin önemli askeri makamlarına devşirmeleri getirmesinin ardında siyasi sebepler de vardır. Osmanlı devleti kendi bekası için kul sistemine bel bağlamıştır. Türkmen ayaklanmaları, Türk beylerinin kendilerini Selçuklu Devleti'nin vârisi olarak görmeleri, Müslüman Türklerden kul olamayacağı anlayışı, Rumeli'de sınır boylarında görevli Türk akıncılarının kimi zaman devlete başkaldırmaları, Osmanlıları bu sistemi canlı tutmaya ve geliştirmeye mecbur etmiştir. Orhan Türkdoğan, Osmanlıların bu sistemi devletten ziyade kendi hanedanlığının devamı için benimsediklerini iddia etmiştir (Türkdoğan 2002: 97).

Kul sistemine dayalı klasik Osmanlı idare sistemi, 16. yüzyılın ikinci yarısında son derece genişlemiştir ve kapıkullarının sayısı seksen binlere ulaşmıştır. Bu dönemde, hükümdarın otoritesi zayıfladığı için sarayda, merkez ve taşra teşkilatının idaresinde mutlak hâkimiyet elde etmişlerdir. Kimi zaman dirlikleri ve toplumun diğer gelir kaynaklarına el koymaya çalışmışlardır. Kapıkulu askerleri, hükümdarları tahttan indirmeye, tahta çıkarmaya kimi zaman ise hükümdarları katletmeye varacak zorbalıklara yönelmişlerdir. Saray kulları kimi zaman onlarla işbirliği yapmış olsa da çoğunlukla hükümdarın otoritesini savunan tarafta yer almışlardır. Bu amaçla yeniçerilerle süvariler karşı karşıya getirilmek istenmiştir. Bu dönemi inceleyen çağdaş Osmanlı tarihçileri ve layiha (herhangi bir görüşü bildiren düşünce, tasarı) yazarları

Osmanlı Devleti'nde anarşinin çıkışını başlıca kul sisteminin bozulmasına bağlamışlardır (İnalçık 2003: 91).

Kulların hükümdara ve devlet büyüklerine karşı kimi zaman gerçekleştirdikleri hâkimiyet mücadelesi Abaza Mehmet Paşa isyanı ile Anadolu'da meydana gelen direnç ve tepkiyle daha geniş bir alana yayılmıştır. Bu isyandan sonra sarayın ve devletin kapıkulu askerlerinin sayısını azaltmasına ve askerlerin disiplin altına sokulmasına karar verilmiş fakat bu girişim sonuç vermemiştir. Ancak Köprülü Mehmet Paşa'nın vezir-i azamlığı zamanında yetkileri eline almasıyla kapıkulu askerlerinin zorbalığı bir dereceye kadar azaltılmıştır. Kapıkulları arasında yaşanan bu disiplinsiz durum Enderun'a kadar yayılmıştır. IV. Mehmet'in tahta çıkma töreninin gecikmesi sonrasında saraydaki iç oğlanları ayaklanmıştır. Sonunda 1675'te Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, büyük ve küçük oda gibi hazırlık okullarından meydana gelen Enderun öncesi teşkilat ortadan kaldırılmıştır. 1683-1699 yılları arasında yaşanan savaşların sonrasında ise kul sistemi devlet içindeki eski önemini kaybetmiştir (İnalçık 2003: 91-92).

4.1.2. Aileye Verme

Enderun'un kaynağını meydana getiren kul sisteminde dikkat çeken unsur ırkçı değil, kültürel bir yaklaşımla Türkleştirme politikasıdır. Acemi oğlanın ilk işi köyden alınarak, köylü olan Türk aileye verilmesidir. Bu uygulamaya "Türk'e vermek" denilir. Bu en kolay Türkleştirme yöntemidir (Ortaylı 2004, Aktaran: Keskin 2009: 31). Türkleştirmek için devşirilen çocukların güzel olanları saraya alınır, sağlam vücutlu olanları ise bostancı ocağına verilir. Geri kalan devşirmeler de Anadolu ve Rumeli'deki Türklere geçici olarak satılır. Anadolu'ya dağıtılan çocukların yönetiminden Anadolu Ağası, Rumeli'ye dağıtılan çocukların yönetiminden ise Rumeli Ağası sorumludur. Bu çocukların yetiştirilmesinde ihtiyaç olan para çiftçilerden alınır, sorumlu ağa ile kâtipleri arasında paylaşılır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 69).

Acemi oğlanlar, ilk zamanlarda Anadolu'da bulunan Türk ailelerin yanlarına asker ocağından görevlendirilen özel rehberlerle kısım kısım gönderilmişlerdir. Bu

ailelerin yanında geçirdikleri zaman çocukların yeteneklerine göre değişmekle birlikte genellikle üç ile yedi yıl arasında olmuştur. Anadolu’da bulunan bu ailelerin yanında Türk kültürü ve İslam terbiyesi ile büyütülen çocuklar zihnen, bedenen ve ruhen gelişimlerini burada tamamlamışlardır (Enderunlu Abdüllatif 2013: 36).

Türk kültürünü tanıyan, terbiye gören bu çocuklar Anadolu halkı içerisinde çiftçilik gibi işleri de öğrenme fırsatı bulmuşlardır. İlerleyen zamanlarda ”Türk üzerinde” uzun süre hizmet etmiş olan acemi oğlanlar, birer akçe ulufe verilerek Acemi ocağına ya da diğer hizmetlere alınmıştır. Bu geçiş işlemleri esnasında daha önceden beri tutulan defterlere bakılarak acemi oğlanlar takip edilmiş, tekrar incelenmiştir. Yeniden inceleme sonrasında kıdem sırasına bağlı kalarak en eski oğlanlardan başlanılarak ocaklara kaydedilmişlerdir. Yeniçeri ağası tarafından mühürlü tezkere verilerek ve künyelerine işaret konularak gösterilen yerlere gönderilmişlerdir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 69)

Acemi oğlanlar Türk ailelerin yanında kaldıkları zaman Türkçe’yi öğrenmişler ve öğrendikleri dil ve aldıkları terbiyeyle yeni bir kültür hayatına uyum sağlamakta zorlanmamışlardır. Burada bir eğitim yöntemini görmek mümkündür. Yeni gelen acemi oğlanları bir halkın konuştuğu dili ve değer yargılarını toplumun içerisinde görerek öğrenmiş ve kabullenmişlerdir. Çünkü bu kültürleştirme sisteminin ilk basamaklarından biri olan aile toplumun en temel kurumunu meydana getirmiştir. Acemi oğlanlar Osmanlı ruhunu ve kimliğini bu kurumlarda tanımış, bu kimliği kendi içlerinde hissetmiş, zaman içerisinde bu hissiyat yerini aidiyete bırakmıştır. Buradaki eğitimlerini tamamlayan acemi oğlanlar devlete aidiyet duygularını pekiştirdikten sonra hazırlık saraylarına alınmışlardır (Oğuz 2008: 41).

4.1.3. Devşirmeler

Kul sisteminin zeminini devşirme uygulaması hazırlamıştır. Devşirme sistemi, Osmanlı Devleti’nde çeşitli hizmetleri yerine getirmek için Osmanlı halkından olan bazı Hristiyan çocukların bir kanunla toplanma uygulaması olarak tanımlanmıştır (Özcan 1994, Aktaran: Tuncay 2015: 25). Devşirme sistemi, Selçuklu gulam uygulamasının

etkisiyle Osmanlı askeri sisteminde ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde Enderun'un üst düzey adam yetiştirme amacına hizmet etmiş ve personel ihtiyacını karşılamıştır (Gündüz 2016: 13).

B. Miller'e göre esir sistemi doğudan gelmektedir. Bu sistemin örneğini Mısır'da kurulmuş olan Memlûk Hanedanı'nda bulmak mümkündür. Bizans'ın da esir sistemini kısmen kullandığı bilinmektedir. Bu durum, Osmanlı ile Bizans arasında doğrudan doğruya bir irtibat olduğunu göstermektedir. Moğollarda olduğu gibi, Türklerde de devşirme usulüyle siyasi ve askeri kuruluşların başına, savaşçı devlet adamlarının getirilmesi ve bu amaçla acemi oğlanların devşirilmesi adet haline gelmiştir. Önasya'ya geldikten sonra, devlet adamlarının tek sahip oldukları, az miktarda kendilerine verilen tımar olmuştur. Böylece hükümdarlar savaşçıların yetkilerini hem korumuşlar hem de arttırmışlardır. Bunu da sadece askeri üstünlükleriyle değil, fethettikleri bölgelerdeki başka ırklardan olan esirleri yönetici kademesine getirerek yapmışlardır. Türkler güçlendikçe saflarına başka kişileri de katarak orduyu ve idareyi güçlendirmişlerdir. Böylece zamanında esir olarak alınan kişiler hükümdarın kulları olarak görev yapmışlardır (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 37-38).

I. Murat savaş esirlerinin beşte birini devlete asker olarak almayı kanun haline getirmiştir. Bu kanun "pençik kanunu" olarak adlandırılmıştır. Pençik Farsça bir kavram olmakla birlikte penç ve yek kelimelerinin (beş ve bir) bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Osmanlı Devleti, Kur'an-ı Kerim'de geçen humus adı altındaki beşte birlik payı, halkın dilinde aldığı şekliyle pençik payını beytülmalâ (devlet hazinesi) ayırmış ve esirlerin beşte birini devlete hizmet eden bir grup haline getirmiştir. Diğer beşte dördlük pay ise gazilerin kendilerine ayrılmış, kendilerine dilediğince kullanma yetkisi verilmiştir (Akgündüz 2007, Aktaran: Kömür 2010: 59). Savaş esirlerinin beşte birlik kısmını meydana getiren bu pençik oğlanları da devşirmeler gibi Anadolu'da Türk ailelerin yanına yerleştirilmiş ve belirli bir süre kendilerine Türk kültürü öğretilmiştir. Bu şekilde I. Murat yabancı çocuklardan faydalanmanın öncülüğünü bu kanunla yapmıştır. Pençik sisteminin tam olarak karşılığının devşirme sistemi olduğunu söylemek ise farklı olmaları sebebiyle mümkün değildir (Köprülü 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 36).

Devşirme sistemi, I. Bayezid (14. yüzyıl) zamanından beri uygulandığı bilinen bir sistemdir. Ancak II. Murat zamanında kesinlikle uygulandığı açıktır (Ortaylı 2008: 241-242). Bu sistemde hükümdar belli aralıklarla özel bir kurul görevlendirerek Rumeli'deki köy ve kasabalardan belli sayıda Hristiyan çocuklarını toplatmıştır (Ünal 2010: 39-40). Fuat Köprülü'ye göre, Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli illerinde hâkimiyetini güçlendirdikten sonra devşirme kanununa başvurmuştur. Bu da II. Murat zamanına rastlamaktadır (Köprülü 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 36). Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatının bel kemiği olan yeniçerilerin kuruluşunda Bizans etkisini görmek de mümkündür. Scala, bu tespiti özellikle belirtmiş, Cl. Haurt da bu düşüncenin muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Fakat Haurt, Scala'dan farklı olarak devşirme kanunuyla Hristiyan çocuklarından asker alınması kuralının tarihte ilk kez Osmanlılar tarafından gerçekleştirildiğine işaret etmiştir. Seignobos ise, yeniçeri teşkilatının Mısır'da bulunan Memlük teşkilatından esinlenilmiş olduğu düşüncesindedir. Fuat Köprülü ise bu görüşün aksine Memlükler'den önce kurulan Türk- İslam devletlerinde de bu sistemin var olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Memlüklerde bazı savaşlarda ele geçirilen esirlere Türkçe öğretilmiş, İslam terbiyesi verilmiş, askerlik eğitimi sonucunda içlerinden büyük emirler çıkmıştır (Köprülü 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 37). Bu görüşlerin üzerine devşirmeliğin doğu kaynaklı bir sistem olduğunu düşünmek daha muhtemeldir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin, Selçuklu Devleti'nden sonra kurulmuş olması ve devlet teşkilatında Selçuklu teşkilatını örnek alması devşirme sisteminin Türk medeniyetine özgü bir sistem olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Devşirme sistemi kapıkulu ocağı için kaynak olmuştur. Bunun için özellikle devşirme bölgelerine devşirme emini başkanlığında ulema (âlimler) ve ümera (amirler) içerisinden güvenilir kimselerden bir araya gelmiş komisyonlar görevlendirilmiştir. Arnavutluk, Çerkezistan ve Bosna'da yaşayan fakir köylülerin çocukları, ailelerinin isteğiyle devşirilmiştir. Kural olarak içlerinden Hristiyan çocuklar özellikle seçilirken, Bosna ve Arnavutluk'tan Müslüman olanlar da seçilmiştir. Devşirilecek çocuklarda dikkat edilecek belli başlı ölçütler vardır. Devşirme olarak alınacak çocuklar bulunduğu yörede bilinen, ileri gelen ya da zengin ailelerden seçilmemiştir. Yaşları sekiz ile on sekiz aralığında olmalıdır. Bu çocuklara gulam (köle olan erkek çocuk) ya da gulamçe (köle olan kız çocuk) denilmiştir. Bunların dışında becce (yavru) ve şirhor (süt çocuğu)

olarak ifade edilen çocukların yaşları küçük olduğu için devşirilmesi yasaktır. Şehirde doğanlar, manastır öğrencisi olanlar ve bir zanaatda çalışanlar da devşirilmemiştir. 16. yüzyılda toplanan gençlerin sayısı üç-beş bin civarında hesaplanmıştır (İnalcık 1965, Aktaran: Ortaylı 2008: 241). Devşirme olarak seçilen çocuklar uzun bir yolculuk sonrasında Edirne, Galatasaray ve Topkapı'da hazırlık saraylarına getirilir ve Enderun için seçilir, en kabiliyetli olanları bu saraylar için ayrıldıktan sonra kalanları Anadolu ve Rumeli'nin yakın köylerine gönderilir. Burada çocuklar hem çalışır hem de Türk ailelerin yanında halkın hayat şekline ve adetlerine alışır. İslami terbiye alıp, Türkçe öğrenen bu çocuklar, kendilerinin kayıtlarını tutan Anadolu ve Rumeli ağaları tarafından acemi oğlanlar ocağına gönderilir. Acemi oğlanlar ocağında gösterecekleri sabır ve kabiliyetlerine göre yeniçeri kışlarına alınır. Ordu içinde yükselmelerinde liyakata bakılır ve belli yaştan önce evlenmelerine izin verilmez. Bosna, Arnavutluk, Kafkasya ve Mora'nın köylerinden yetişmiş hükümdardan başka bir dayanakları olmayan büyük vezir ve kumandanların birçoğu bu yetişme şekliyle devlet hayatında yer etmiş, başarılı yöneticiler olmuştur. Sokullu Mehmet Paşa, Enderun'daki devşirmeler arasından çıkmış yöneticilerden birisidir. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kapıkulu askerleri Anadolu ve Rumeli'nin yerli halkı içinden, özellikle Türkler arasından çıkmıştır. Yeniçeri ocağının bozulması devşirme geleneğinin ortadan kalkmasından sonraya rastladığından yeniçeri ocağının tarih içerisindeki başarısı ve yozlaşması Türk olmak ya da olmamak sebeplerine bağlanamaz. Bu sebeple devşirme sistemi yayılmacı bir devletin özgün ve başarılı bir kurumudur (Ortaylı 2008: 241-242).

Devşirme uygulaması, Osmanlı Devleti'ndeki ihtiyaca göre üç, beş ya da yedi yılda bir yapılmıştır. Erken dönemden beri devşirmelerin seçilmesinde bölgede yetkili beylerbeyleri, sancakbeyleri ve kadılar karar verirken daha sonraları II. Mehmet'in yaptığı düzenlemelerle bu uygulamayla ilgili kesin kurallar ortaya konulmuştur (Özcan 1994, Aktaran: Enderunlu Abdülatif 2013: 33). Osmanlı devrinde çıkarılan devşirme kanununa göre birtakım kurallara özen gösterilmiştir. İki kardeşten birinin alınması, evin tek erkek çocuğunun alınmaması, devşirilecek olan çocukların evlenmemiş olması dikkat edilen şartlardır. Bunların yanında kendisi ya da ailesi sığırtmaç (sığır çobanı) olanlar, dilsiz, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, çok kısa veya çok uzun olanlar, sanatkârlar, Türkçe bilenler, İstanbul'u daha önce görmüş olanlar devşirme olarak

alınmamıştır. Burada devletin amacı devşirme olarak alacağı çocuklardan eğitime, gelişime ve değişime müsait olan, devletin kendi sisteminde gözü açılacak çocukları tercih etmesi olarak anlaşılabilir (Kömür 2010: 59). Diğer yandan ticaretle uğraşmaları sebebiyle Yahudilerin çocukları, terbiyeden yoksun olacakları için yetim çocukları, zevk ve eğlenceye düşkün olduklarından dolayı da köy kethüdasının (köy kâhyası) çocukları devşirme adayı olarak uygun görülmemiştir (Uzunçarşılı 1943 ve Baykal 1953, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif: 2013: 34). Devşirme işleminin yapılmayacağı yerler ise İstanbul, Kadıköy ve Kartal olarak sıralanmıştır. Çünkü buralarda yaşayan halk saraya ait çayırları biçmek ve atlarla ilgilenmek için istihdam edilmiştir. Biga’da bulunan Hristiyan halk ise o yöredeki donanmaya kürek temin ettiklerinden bu bölge insanından da kimse devşirilmemiştir (Uyaroğlu 1989, Aktaran: Oğuz 2008: 36).

Koçi Bey; Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar ve Ermenilerden kişilerin devşirme olarak alındığını eserinde ifade etmiştir (Koçi Bey 2008, Aktaran: Oğuz 2008: 36). Devşirme Kanunu ile Hristiyan çocuklarının en çok alındığı yerler Üsküp, İştıp, Köstendil, Prizren, Samokov, Gorice, Prepol, Taşlıca, Pirlepe, Yanya, İskenderiye, İpek, Ohri, Kırçova, Dukakin, Foça, Manastır, Novesin, İmoçka, Mostar, Böğürdelen, İzvornik, Göli, Kesniye, Horpişte, Niğbolu, Selanik, Azak, Akçakale, Bihlişte ve Horpişte’dir (Rycaut 1936: Aktaran: Akkutay 1984: 42-43).

II. Mehmet zamanından sonra sadece Bosna halkı içinden Müslüman olanlar devşirme olarak alınmıştır. Bu durum istisna olarak kendilerine tanınmış bir ayrıcalıktır. Bosna’nın fethi sırasında kendi istekleriyle toplu bir şekilde Müslüman olmalarından dolayı bu ayrıcalık Bosna halkına verilmiştir. Bu halktan kabul edilen devşirmelere “Potur Oğulları” denilmiştir. Bu ifade Slav dilinde Türk olmuş, Türkleşmiş anlamlarına gelen poturçen kelimesinden kısaltmadır (Cezar 1957: Aktaran: Akkutay 1984: 42).

Osmanlı Devleti ilerleyen dönemlerde, Trabzon, İstanbul, Kayseri, Bursa, Erzurum, Karaman bölgelerinden de devşirme toplamıştır. Kayseri’den devşirme gerçekleşmesi I. Selim zamanında olmuş, Mimar Sinan ilk devşirilen çocuklardan olmuştur (Uzunçarşılı 1945: Aktaran: Akkutay 1984: 43). Devşirilen bütün çocukların içerisinden kimisi hükümdar için saray hizmetlerinde istihdam edilmiş, kimisi de acemi

oğlanlar ocağında istihdam edilmiştir (Koçu 1972, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 34).

Devşirilen çocuklar sürü olarak ifade edilir ve payitahta (Osmanlı Devleti'nin başkenti, İstanbul) ulaştıktan sonra burada birkaç gün dinlendirilir. Daha sonra öğrencilere bilinmesi gereken konular tek tek anlatılır. Bu arada öğrenciler sağ ellerini kaldırarak şehadet getirir, Müslüman olur ve gerekli dini bilgileri öğrenmeye başlarlar. Gelen devşirmeler önce acemi ocağı ağası tarafından kontrol edilir, sonra eşkâl defterlerine kaydedilir. Devşirmelerin kayıtlarının tutulduğu defterlerde babalarının isimleri yazılmaz. Çocukların baba isimleri kısmına genellikle Allah'ın kulu anlamına gelen isimler yazılır (Abdullah, Abdülcebbar, Abdülmennan vb.) . Devşirmelerin gerçek manada yüzlerini, kimliklerini ve adreslerini belirten defterler yalnızca Yeniçeri Ağasında olur ve başkasının görmesine izin verilmez (Uzunçarşılı 1943, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 34-35). Bundan sonra devşirmelerin sünnet işlemlerine geçilir ve bu işlem sonrasında Müslüman ismi alırlar (Enderunlu Abdüllatif 2013: 35).

Devşirme sistemiyle devlet gençlere bir hayat şekli sunmuştur. Bu gençler öncelikle Türkçe'yi ve İslam'ı öğrenirler. İleriki eğitim aşamalarını geçtikten sonra medrese bilgisi ve dindarlığı yerine Enderun'da bu gençlere halkın kullandığı Türkçe ve halkın dini adetleri öğretilir. Böylece Türk kültürünü özümseyen gençler, âdetlerini bilir, bu niteliği kazanmalarına çok önem verilir (Ortaylı, 2014: 101). Devşirmelere, Türkçe, Farsça, Arapça, tarih, matematik, edebiyat, güzel sanatlar ve müzik dersleri verilmiştir. Ayrıca hepsine uygulamada çabukluk sağlayan bir el sanatı öğretilir. Bununla birlikte ok atmayı, cirit oynamayı, kılıç kullanmayı, ata binmeyi, güreşmeyi öğrenirler. Herkes yeteneği ölçüsünde bu bedeni ve savaş sporlarında kendisini geliştirmiş ve bu alanlarda kendilerine uygun bir programa dâhil edilmişlerdir. Devşirmelerin kaldığı odalarda kütüphane de vardır (Ünal 2010: 40).

Devşirme çocukları Yenisaray'a (Enderun) alınmadan önce büyük bir titizlikle yetiştirilir, sitemli bir eğitimden geçirilir ve zamanı gelen öğrenci liyakat ve kabiliyetine göre saray dışındaki çeşitli devlet görevlerine tayin edilir. Bu sebepten dolayı Osmanlı sarayı aynı zamanda eğitimi ve iyi ahlâk sahibi devlet adamlarını yetiştiren bir kurum

olmuştur. Enderun'da bulunan koğuşların mevcuduna dair detferler bulunur ve lala diye ifade edilen koğuşlardaki düzeni ve terbiyeyi sağlayan kıdemliler vardır. Sıkı bir düzene bağlı kalmak zorunda olan gençlere küçük kusurları sebebiyle bile hoşgörülü davranılmamıştır (Uzunçarşılı 1945: 298-299).

Busbeque devşirmeliğin yeterliliği önemseyen bir sistem olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Doğuştan soylu olmaya hiçbir değer verilmemektedir. Ancak kişinin görevlendirildiği işle ilgili üstün nitelikleri ve yeterlilikleri önem taşımaktadır. Büyük insanların çoğu mütevazı, köylü ailelerin çocuklarıdır. Bundan da gurur duymaktadırlar. Onlar yeteneği Tanrı'nın verdiği, eğitimin bunu işleyip geliştirdiğine, gayret ve çabayla da bunun ürünü olan başarının sağlandığına inanmaktadırlar.” (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 44).

Venedikli Marcantonio Barbara ise 16. yüzyılda sistemin işlevini şöyle açıklamaktadır: “Tüm askeri ve idari güç, hristiyan doğumlu Müslüman kölelerin üzerindeydi”. Baron Wenceslas Wratislaw ise İstanbul'u ziyareti sırasında devşirme sistemi için “İstanbul'da veya bütün Osmanlı coğrafyasında herhangi bir Paşa'nın devşirilen kimselerin dışında olduğunu duymadım.” yorumunda bulunmuştur (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 44).

Devşirme sisteminin amacı, Hristiyan halkın İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi değildir. Ulaşılmak istenen asıl amaç toplumsal dengenin korunmasıdır. Askeri kadrolara ve sivil bürokrasi kadrolarına gerekli insan gücünü yetiştirmek üzere kurulan Enderun'un, Osmanlılık olgusunun kurgulandığı bir öğretim kurumu olması bu amacın en temel sebebidir (Aydüz 2008, Aktaran: Kurban 2016: 6).

Osmanlı sarayında devşirme sistemi terkedildikten sonra, saraya sınırlı sayıda alınan esir çocukları ayrı tutulursa, bütün saray hizmetlerinin Türklere bırakıldığı görülür. Zamanla buradaki Türk gençlerin sayısı daha da arttırılmıştır. Enderun'un bu son döneminde gençlerin fikri gelişimleri daha fazla artmış, içlerinden değerli müzisyenler, şairler, yazarlar ve hattatlar çıkmıştır (Uzunçarşılı 1945: 299).

Devşirme sistemi son dönemdeki gelişmelerden sonra bozulmaya başlamıştır. Bu bozulma ana çizgilerle şu şekilde gerçekleşmiştir: 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Hristiyan çocuklarının gelişigüzel, muayene etmeden veya rüşvetle devşirme olarak alınmasıyla devşirme sistemi yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. Devşirmelere ait bilgilere yer verilen eşkâl defterine de gereken önem verilmemiştir. Ocağa halkın her sınıfından ve Müslüman olanlardan da kişiler girmeye başlamıştır. Bazıları da ağa çırağı ismiyle ve yeniçeri ağalarının korumalarıyla ocağa alınmış, böylece devşirme sistemindeki görevin kötüye kullanılması, adam kayırmalarla daha da genişlemiştir. Böylece devşirme sisteminin düzeni ve devşirme kanunu bozulmuş, bu sisteme olan ihtiyaç da zamanla azalmıştır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 46). 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise devşirme sistemi tamamen son bulmuştur. Bundan sonra kul sistemine rastgele adam alınmış, sistemin ilk zamanlarında görülen sıkı eğitim-öğretim programı ortadan kalkmıştır (Ünal 2010: 43).

4.1.4. Acemi Oğlanları

Kul sistemine ilk ocak ruhunu kazandıran acemi oğlanlar ocağıdır. Aceminin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Yabancı milletlerden esir alınan veya yabancı unsurlardan devşirilen kimseler; din, milliyet ve meslek itibarıyla Türk- İslam unsuruna ve milletine yabancı oldukları için bunlara bu bakımdan acemi denilmiştir.” (Ergin 1977, Aktaran: Akkutay 1984: 49). Osmanlı’nın temel kurumları ulemadan yetişmiş vezir-i azamların döneminde ortaya çıkmıştır. Bu kurumların içerisinde acemi ocağı, yeniçeri ocağı ve devşirme sistemi vardır. İlk zamanlarda ulema kökenli olan bu vezir-i azamlar, İstanbul’un fethinden sonra Enderun’dan yetişen bürokrat kökenli vezir-i azamlara yerini bırakmıştır (Eryılmaz 2013: 73).

İlk acemiler, I. Murat zamanında Gelibolu’da kurulan acemi ocağındaki güçlü ve sağlam gençlerden seçilmiştir. Acemi oğlanların ilk görevi günlük bir akçe karşılığında Gelibolu ile Çardak arasında işleyen gemilerde hizmet etmektir. Burada beş-on yıl çalışıp, Türkçe’yi ve Türk adetlerini öğrendikten sonra, iki akçe gündelik verilmesi karşılığında yeniçeri ocağına alınmışlardır. İlk zamanlar bu ocağa acemi ocağı ağası atanmıştır. İstanbul’un fethinden sonra buraya baş ağa (Gelibolu Ağası) atanmıştır.

Yeniçeri ocağı acemileri Anadolu ve Rumeli arasında taşıma görevi yapan gemilerde hizmet etmişlerdir. Zamanı gelince ocağa çıkarılmışlar ve çıkarılan bu acemilerin yerlerine Türk üzerinde bulunan devşirmeler verilmiştir. Acemi ocağı otuz bir odadan meydana gelmiştir. On altı oda kethüda odası, kalan on beş oda ise çavuş odasıdır. Otuz birinci odanın çorbacısı, acemi ocağı kâtibi olmuştur. Diğer odaların da çorbacı ya da yayabaşı denilen amirleri vardır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 50).

17. yüzyılın başlarına gelene kadar acemiler, devletin yetkilileri denetiminde Anadolu ve Rumeli’de yaşayan Türk ailelerin yanına verilmiştir. Devşirmelerin Türkleştirilip, İslamlaştırılması amacıyla yapılan ve yaşlarına göre üç ile sekiz yıl kadar süren bu uygulama “Türk’e vermek” olarak ifade edilmiştir. Bu gençler Türkçe’yi, Türk adet ve geleneklerini bu aşamada öğrenmişlerdir (Unat 1964, Aktaran: Akkutay 1984: 51).

Enderun, Hıristiyan ailelerden devşirilen çocukların Müslüman Türk ailelerin yanında eğitim alması ve yetişmesine dayanan acemi oğlanları sisteminin bir üst basamağı olarak değerlendirilebilir. Çünkü acemi oğlanları içinden yetenekli olanlar Enderun’da bir üst eğitime alınarak, yöneticiliğe hazır hale getirilir (Altunok 2012: 179). Acemi oğlanları zihni, bedeni ve ruhi yönden güçlü kişiler haline geldikten sonra, Türkçe’yi öğrenmeleriyle birlikte İstanbul’a getirilir. Burada tekrar değerlendirilen acemi oğlanları yeni gruplar halinde dağıtılır. Bunlardan iki bin tanesi Gelibolu’da donanmada görev alır. Daha zeki olan diğer iki bin tanesi ise hükümdarın bostancıbaşısı olarak İstanbul, Edirne ve Bursa’da kalır (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 51).

Acemi ocağına yeni öğrenciler lazım olduğunda ihtiyaç durumu, divandan bir hükümlle yeniçeri ağasına bildirilir. Bu ihtiyaç üzerine Anadolu ve Rumeli acemilerinden en eskileri başta olmak üzere gerektiği kadar acemi oğlanı İstanbul’a gönderilir. Bunlar eşkâl defterine bakılıp inceledikten sonra acemi ocağının ana kütüğüne kaydedilir. İçlerinden vücutça sağlam olanlar bostancı ocağına ayrılır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 53). Ağa kethüdası acemi ocağına alınacaklarla ilgilenirken, Bostancı Başı bostancı ocağına alınacaklarla ilgilenir (Akkutay 1984: 53).

Acemi oğlanların isimleri okunarak ocağa kaydedilir. Yaş sırasına göre birbirlerinin kıyafetlerinden tutarak bir sıra oluştururlar. İsimleri yazılan acemi oğlanları odabaşının önünden geçerken odabaşı tarafından enselerine bir fiske vurulur. Bu uygulama ile çocukların itaate mecbur oldukları kendilerine hatırlatılır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 53).

Acemi oğlanların savaş kabiliyetlerini öğrenmelerinden yeniçeriler sorumludur. Yeterlilik gösterenler yeniçeri sınıfına dâhil edilir. Yeniçeri olacak kabiliyete sahip olmayanlar ise bostancı, nakliyecisi, topçu, at uşağı, ordu ve sivil yönetici olurlar. Bir kısmı donanmada görev yaparken, diğer kısmı yeniçeri olarak görev yapar. Ordudan ayrılma zamanı yirmi beş yıl olarak belirlenmiştir. Savaş durumunda üst hizmetlerde yaşanan aksamalardan dolayı acemi oğlanları görevlerinde daha hızlı yükselmişlerdir (Lyber 1913: Aktaran: Akkutay 1984: 53-54).

Alman tarihçi Renke'ye göre, acemi ocağında terbiye gören gençler ailelerini, gençliklerini ve vatanlarını unuturlar. Saraydan başka vatan, hükümdardan başka hâkim güç bilmezler. Sıkı kontrol, mutlak itaat ve savaştan başka meşgul oldukları bir şey yoktur. Acemi oğlanlarına göre; din için savaşmanın sağladığı şeyler dünyada ganimet, ahirette ise cennettir (Ergin 1977, Aktaran: Akkutay 1984: 55).

II. Bayezid zamanında acemi oğlanların içinde bulunan kötürüm, deli ve hastalıklı olanlar bir miktar para verilerek emekli edilmiştir. Bu kişilerin ocak içindeki sayısı çoğunlukla iki kişiyi geçmemiştir. Acemi oğlanların üzerinde mavi dolama vardır. Yürüyüşlerine engel olmaması için dolamanın iki ucunu bellerinden içeriye sokarlar. Dolama olarak ifade edilen cübbenin üst kısmı düğmeli, alt kısmı geniştir. Dolamanın kolları kıvrımlı ve geniş, bilek yerleri ise dardır. Bellerinde çizgili kumaştan kuşakları vardır. Belin ön kısmında bağlı olan hançerleri asılıdır. Başlarında sarı, sivri uçlu serpuş bulunur. Şalvarlarının alt kısmı dar ve kıvrımlı, ayakkabıları ise bağırsız ve arkasızdır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 55-59).

16. yüzyılın sonlarına gelindiği zaman acemi oğlanlar ocağında bozulmalar başlamıştır. 17. yüzyılın sonlarında ise ocağın teşkilatı değişmiştir. Bu tarihlerde kışla

ile okul birbirinden ayrılmıştır (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 51). Acemi ocağı, 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte son bulmuştur (Akkutay 1984: 59).

4.1.5. İç Oğlanları

Kul sisteminin son eğitim kademesi olan Enderun'a da acemi oğlanları alınmıştır. Bu oğlanlara saray acemi oğlanları denilmiştir. Saraya ulaşan bu gençlerin saray öncesinde geçirdikleri devşirme eğitimi süreci oldukça uzundur (Öz 2019, Aktaran: Enderunlu Abdülatif 2013: 37). Bu eğitim sürecinin sonunda ise hükümdarın bulunduğu yeni saraya iç oğlanı olarak alınmışlardır.

İç oğlanları kabiliyetlerini öne çıkarabilecek yaşlarda saraya getirilir, şefkat ve erdemle yetiştirilir. Öncelikle okuma-yazma öğretilir. Ardından İslamiyet'in esasları öğretilir. Sonrasında müderrislik ve kıraat ilmi öğretilir. Bazı zamanlarda ise şer'i ilimler ve dini bilgilerle meşgul olurlar. Savaş hünerlerini geliştirmek için kılıç ve mızrakla savaşılabilmeleri için işbilir ustalarla alıştırma yaparlar. Bunun yanında ok atma ve at koşturmada da becerikli ustalar tarafından iyice yetiştirilirler. Kabiliyet ve beceri basamaklarını geçip erdemli birer saraylı olduktan sonra hükümdarın huzuruna çıkarılırlar. İçlerinden hükümdar tarafından uygun görülenler yüksek makamlarda çeşitli bölgelere emirlik yaparlar ya da ordu içerisinde sipahilik göreviyle mükâfatlandırılırlar. Hizmet süreleri ve vefalı davranışları sebebiyle üst makamlara da terfi edebilirler (İdris-i Bitlisi 2013: 48).

Eğitimin amacı, iç oğlanlarının gerçek birer Müslüman olmaları ve bir eleme sonucunda hükümdarın kişisel hizmetlerine bakan üst makamlara terfi etmeleridir. Geri kalan iç oğlanları da kapıkulu süvari ve silahdar bölüklerine dağıtılır. Hükümdarın yakın hizmetine görevlendirilen iç oğlanları hükümdara mutlak bağlılık ve itaat duyguları sayesinde görevinde yükselir (İnalçık 2010, Aktaran: Ünal 2010: 39).

Miller'e göre; Türkler güçlü bir ruh ve keskin bir zihne, zayıf ve çarpık bir vücutta erişilemeyeceğine inanmışlardır. Vücut olarak kusuru ne kadar az olursa olsun o

genç hiçbir zaman saray hizmetlerine sokulmamıştır. Saray hizmetleri için ayrılanlar kendi içlerinde de iki sınıfa ayrılmışlardır. Yakışıklı ve zeki olanlar iç oğlanı olarak seçilirken, geriye kalanlar ise dış saray okullarına dağıtılmıştır. Belli sayıda iç oğlanı da bazı şehir merkezleri ve diğer eyaletlerde görevli üst düzey yöneticiler, memurlar için ayrılmıştır. Buralarda da saray okullarına benzer okullar iç oğlanlarını yetiştirmiştir (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 62-63). İç oğlanları genellikle güzel fiziğe sahip olan, gelecek vadeden kişilerdir. Hazırlık okullarında Bulgar, Macar, Bohemyalı, Alman, Yunan, Polonyalı, Rus, İtalyan, Slav acemi oğlanları vardır (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 62). 15. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan sıkıntılar, devletin geleceği için ülke içerisindeki güçlü ailelerin devlet mekanizmasından uzak tutulmasını gerekli kılmıştır (Enderunlu Abdülatif 2013: 51). Böylece Osmanlı Devleti başka ırktan olanlara Enderun'da yer vererek ve kendi halkının içerisindeki güçlü ailelerin yönetici kadrolarına gelmesine engel olarak devlet hâkimiyetini sağlamlaştırmak istemiştir.

Ali Ufki Bey de (Albertus Bobovius) Enderun'da yetişmiş biri olarak farklı uluslardan seçilmiş Enderunlulara dair bilgileri "Sarayı Enderun" adlı eserinde şöyle ifade etmiştir: "Enderun'da hangi ulustan olursa olsun herkes eşit tutulur. Sadece bilgi ve yetenek bakımından diğerlerinden üstün olanlara ayrıcalıklı davranılır. Burada asil bir aileden gelmekle övünmenin hiçbir değeri yoktur. Asalet kazanmak için ruhen asil olduğunu göstermek gerekir. Enderun'da yetiştirilmekte olanların çoğu basit ve yoksul ortamlardan gelmektedir ve söz gelimi dünyaya karşı nefret doludurlar. Arnavutlar, Macarlar, Boşnaklar, Ruslar, Abazalar, Bulgarlar, Çerkezler, Gürcüler ve Türkler bu bakımdan birbirlerinden farksızdırlar. Bunlar eğitime karşı dirençli, inatçı ve düzen altına alınmaya uygun olmayan bir tabiata sahiptirler. Kendilerine verilen öğütleri ve iyi eğitimi takdir ve kabul edecek yerde, eğitime karşı gelmeyi tercih ederler, inatlarında diretirler ve zaten alışık oldukları en ağır dayak cezasına katlanmayı yeğlerler. Bu kötü tabiatlarının dürtüsü ile güçleri ne kadar artarsa o oranda hak tanımaz, aksi, gaddar ve cimri olurlar. Elbette aralarında bazı istisnalar da vardır ama bunlara çok ender rastlanır. Onlar yasaları okuyup öğrendikleri için kötü tabiatlarının eğilimlerini dizginlemeyi bilirler. Ama doğuştan gelen kötü huyları ve insanın içine yerleşmiş kötü alışkanlıkları tamamen yok etmek mümkün değildir. Olsa olsa bunlar bir süre bastırılabilir ve gizlenebilir, ama doğası kötü ve şiddet dolu olandan iyi bir sonuç almak için hiçbir

gayret ve maharet yeterli değildir. Başka halklardan olanlar ve soylu ailelerden gelip daha yumuşak bir eğitim görenler, örneğin İtalyanlar, Fransızlar, İspanyollar, Almanlar, Portekizliler, Hollandalılar, İngilizler, Polonyalılar vb. bu koşullara dayanamazlar ve bu yüzden ya kısa sürede ölürlere ya da bir an önce sipahi unvanını alarak Enderun'dan çıkmak için büyük çaba harcarlar. Bununla beraber şunu da çok iyi bilirler: Türkler, kebablık kurbanlarını iyice yağlanmadan kolay kolay kesmezler. Çünkü kişinin nüfuzu ve serveti arttığı oranda kırıla boğdurulması, malına ve mülküne el konup hazineye aktarılması olasılığı da o oranda artar.” (Ali Ufki Bey 2013: 77-78).

Birçok kademedden başarıyla geçerek seçilmiş iç oğlanlarının zorlu eğitimleri sonrasında kabul edildikleri Enderun'da bir sınıflandırma söz konusudur. İç oğlanları kaftanlılar ve dolamalılar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kaftanlılar baştan sona ipekten yapılmış kıyafetler giyerken, dolamalılar ise sade kumaştan yapılmış kıyafetler giymiştir. İç oğlanlarına her yıl ramazan bayramından (büyük bayram) önce ihtiyacı olan kıyafetler dağıtılır (Ali Ufki Bey 2013: 20). Enderuna alınan iç oğlanlarına celeb (saray acemi oğlanları) denilirken, yeniçeri ocağına alınan acemi oğlanlarına ise bunlardan farklı olduğunu belirtmek amacıyla şadi denilmiştir (Sertoğlu 1958, Aktaran: Akkutay 1984: 60).

İç oğlanlarına verilen eğitimin başlangıcı olarak II. Murat dönemindeki şehzade okulu gösterilir. B. Miller, II. Murat zamanından önce iç oğlanların silah eğitimi dışında bir eğitim almadıklarını ifade etmiştir. I. Bayezid döneminde Varna Savaşı'nda esir olarak alınıp Bursa ve Edirne Saraylarında altı sene kadar saray acemi oğlanı olarak hizmet eden Alman asıllı Schildberger iç oğlanları eğitimindeki bu durumla ilgili hatıralarında şunları yazmıştır: “Sultan ne zaman giderse ben de diğerleri gibi koşmak mecburiyetindeydim. Bunun sebebi de asillerin her zaman hizmetlerine koşacak şahısları bulundurmasının bir gelenek haline gelmiş olmasıydı.” (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 60). II. Murat dönemi, devletin kendi içerisinde yaşadığı değişimlerle birlikte kültürel, askeri ve siyasi gelişmelerin yönünü belirleyen bir dönem olmuştur. Saray ise bilim merkezi olarak önemli bir yer edinmiştir (Enç 1973, Aktaran: Akkutay 1984: 60).

Osmanlı Devleti'nin hükümdarları Enderun'da yetişen iç oğlanların eğitimi için hiçbir şeyi esirgememişler, onların kendilerini geliştirmeleri için her imkânı seferber etmişlerdir. Alanında en iyi hocaları Enderun'da ders vermek için görevlendirmişlerdir. Bunlardan Molla Gürani, Ali Kuşçu, Ahmet Paşa, Katipzâde, Hocasâde, Molla Zeyrek ve Mirim Çelebi ders veren hocalardan sadece birkaçıdır. Bu hocalar tarafından yetiştirilen Enderunlular devletin merkezde ve taşrada yönetici ihtiyacını karşılamıştır. Burada yetişen iç oğlanları iyi eğitilmiş ve donanımlı birer yönetici olmuşlardır (Enderunlu Abdülatif 2013: 50).

Topkapı Sarayı'nda bütün öğrencilere eğitim verecek kadar yer yoktur. Burada sadece beş yüz-sekiz yüz kadar öğrenci eğitim alır. Hazırlayıcı saraylar olan Edirne Sarayı ve Galata Sarayı'nda ise üç yüz-dört yüz öğrenci bulunmaktadır. Buradaki öğrenciler, saraydaki öğrencilerden daha alt kademedeki yer alırlar. Bu öğrencilerden iyi gelişme gösterenler saraya alınırlar. Bu yönüyle dış saray okulları hazırlayıcı idadi okullarıdır. Dış saraylardaki öğrencilerin bilgileri saray içindekilere göre daha azdır. Bu hazırlık sarayındaki öğrenciler bazı zamanlar saraya alınmaksızın doğrudan memur da olabilirler (Penzer 2000, Aktaran: Akkutay 1984: 62). İbrahim Paşa'nın yaptırdığı ve I. Süleyman zamanında bu saray okullarına dâhil edilen en büyük hazırlık sarayı ise İbrahim Paşa Sarayı'dır. Bundan başka İskender Çelebi Sarayı da hazırlayıcı saraylardan bir diğeridir. III. Murat döneminde Topkapı Sarayı'ndaki iç oğlanların sayısı sekiz yüz-dokuz yüz civarlarına yükselmiştir. Bu artış III. Selim ıslahatlarına kadar devam etmiştir. Gianfrancesco Morosini 1585'te dört sarayda toplam altı bin iç oğlanı olduğunu iddia etmiş olmasına karşılık, 17. yüzyılda kendisi de bir Enderunlu olan Mehmet Halife bu sayının dört bin olduğunu ifade etmiştir (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 61). Hazırlık saraylarında kabiliyetli olanlar farkedilip Enderun'a alınır. Buraya alınan iç oğlanları saray içerisinde öncelikle küçük oda ve büyük odaya yerleştirilir, daha sonra da bu odalardan doğancı, seferli, kiler, hazine koğuşlarına dağıtılır ve son olarak da has odaya yükseltirler (Akkutay 1984: 63).

Enderun'da yaşayan iç oğlanlarının hayatında kusursuz bir düzen hâkimdir. İç oğlanları, sabah ezanıyla uyanır. Eğer ihtiyaç duyuluyorsa hamama gidilir fakat sabah namazı mutlaka cemaatle Ağalar Camii'nde kılınır. Namazdan sonra günlük hayata

başlanır. Sofrada dikkat ve usul çok önemli bir yer tutar. Dikkatsiz ve usulsüz davranışlarda bulunan iç oğlanlarının eline kepçeyle vurularak ikaz edilir. İç oğlanların birbirlerine saygısız seslenmeleri, edep dışı tavırlar sergilemeleri, başkaldırmaları, kılık-kıyafet kurallarının dışına çıkmaları şiddetli bir şekilde cezalandırılır. Bunun yanında Enderunluların kendi içlerinde taktıkları lakap uzun süre üzerlerinde kalır. Yeniçeri ocağında da benzer adet vardır. Tabanıyassı, semiz, boynueğri, öküz, kayaklıkoz ve yahnikapın gibi lakaplar taşıyan devlet adamları bilinir. Bu gelenek Enderun'dan sonra modern eğitim kurumları olan Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye'de de devam etmiştir (Ortaylı 2014: 103).

Ak ağaların kontrolünde olan Enderun ağaları, sarayda serbestçe gezemezler ve serbest giyinemezler. Enderun'da öğrencinin kılık kıyafetlerine nasıl şekil vereceğine kadar her şeyin en ayrıntısına kadar dikkat edilir. Saray içinde ve dışında temiz, düzgün kıyafetlerle dolaşmaları sürekli hatırlatılır. Sökük ve buruşuk kıyafetlerle dolaşanlar ikaz edilir. Her yerde edep ve vakar sahibi kişiler olmaları, birlik ve beraberliğe önem vermeleri öğütlenir (Baykal 1953, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 52).

Enderun'da günde iki öğün yemek yenir. Onar kişi olarak sofralara oturan iç oğlanları genelde yemek olarak söğüş (sulu olmayan et ve buğday çorbası), pirinç çorbası, mercimek çorbası, zerde (un, kuş üzümü ve safran karışımı), pirinç, bal ve ekşi aş verilir. Her öğünde sofrada iki kap yemek olur. Bunlardan biri her zaman söğüş olurken diğeri ise ismi sayılan çeşnili yemeklerden biridir. İç oğlanları yazın ve kışın suyun haricinde bir şey içmezler. Sadece yaz günlerinde suyu kar ya da buzla soğutarak içerler. Bazı iç oğlanları ise bal veya pekmez satın alır, suyla karıştırır ve şerbet yaparak içerler (Ali Ufki Bey 2013: 27-29).

Enderun'a yeni gelen iç oğlanlarının kaldığı saraylarda her hafta Salı günü çamaşır yıkanır. O gün iç oğlanları, genelde bakır leğenlerde ve kazanlarda hem kendi çamaşırlarını hem de amirlerinin çamaşırlarını sabunlar, durular, öğle vakti işlerini bitirip yıkanmış çamaşırları kurumaları için avludaki iplere sererler. Enderun'daki acemi iç oğlanlarının kaldığı saraylarda, kutsal gün olarak kabul edilen Cuma günleri

giysilerin dikilmesine ve yamalanmasına ayrılır, çünkü Enderun'da sadece iki bayramda tatil vardır (Ali Ufki Bey 2013: 44-45).

Dış saraydaki yöneticilerin başında hadım ağalar bulunur. Kapı ağası bu hadım ağaları Enderun'da görevli olan hadım ağaların içerisinde görevlendirir. İkinci sırada görevli olan ise iç oğlanı kâhyasıdır. Üçüncü sıradaki görevli odabaşısıdır. Her odada bir odabaşı olduğu gibi büyük ve küçük odalara özel bir odabaşı görevlendirilir. Bunların görevi yanlış davranışta bulunanları cezalandırmaktır. Her odada yoklama kaydı tutan defterciler vardır. Gece vakti, yatsı namazının ardından bütün iç oğlanları yerlerinde ayakta beklerler. Defterci her birinin ismini okuyarak yoklama alır. Orada bulunan iç oğlanları ise “lebbeyk” (buradayım) diyerek karşılık verir (Ali Ufki Bey 2013: 28-29).

Enderun, devlet hizmetlerini yürüten personele sadakat, itaat ve özveriyle çalışma gibi önemli vasıflar kazandıran bir kurum olmuştur. Enderun aslında bir okul olarak ifade edilmesinden ziyade devletin üst kademelerinde görev alacak kişileri yetiştiren bir kurumdur. Burada kişilere çeşitli beceriler, sanatlar, idari ve siyasi bilgiler uygulamalı olarak öğretilmiştir. Kişilerin yetenekleri etrafında onları yönlendiren ve zor durumlarda sorunları çözme kabiliyeti kazandıran bir kurumdur. Bu kurumdan yetenekli insanların donanımlı ve bilgi sahibi olarak çıkması kurumun ciddiyetini ortaya koymuştur. Bu ciddiyetin oluşması için de iç oğlanların kaldığı koşullarda mutlak bir disiplin olmak zorundadır. Yatma, kalkma, dinlenme ve yemek saatlerinin belli olması, kurum içinde serbestliğe ve saygısızlığa izin verilmemesi, Enderun'daki öğrencilere devlet adamı ciddiyetini kazandırmıştır. Öğrenciler istedikleri zaman konuşamazlar, dışarıya çıkamazlar ve aileleriyle görüşemezler. Eğer bir öğrenci düzene uygun düşmeyen bir davranışta bulunursa ona falaka, yemeği kesme, uykusuz bırakma gibi çeşitli cezalar verilir (Enderunlu Abdülatif 2013: 54-55). İç oğlanlarına bu cezaların verilmesinin yanında mutlak itaat, alçak gönüllü davranış, terbiyeli olmak ısrarla öğretilir. İç oğlanlarının içerisinde yirmi beş yaşına gelenler saraydan ayrılır. Bunlar müteferrikalığa ya da taşrada bir hizmete atanırlar (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 65).

Enderun'a, Pythagoras şekli bir okul denilebilir. Çünkü burada öğrencilere erdemli olmak öğretilir. Dilini tutmayı (itaati), Lakedemonya (Sparta) yöntemi doğrultusunda sertlikle ve ezerek öğretirler. Sparta'da olduğu gibi bilimsel eğitimin yanında ölçülü, terbiyeli ve dürüst öğrenciler yetiştirirler. İtaat etmenin de eğitimin bir parçası olduğu aşılır. Düzen içerisinde yönetilen ve iyi amaçlarla birçok meslek için öğrenci yetiştiren bu kurum sürekli desteklenerek kendini geliştirmiştir (Ali Ufki Bey 2013: 75-76).

Penzer Enderun hakkında şöyle demiştir: “İç oğlanı yetiştiren kurumlarda bir ocak ruhu vardır. Burada yetişenler arasındaki bağlılık çok kuvvetlidir. Saray okulunda terbiye şekli hem zor hem de uzundur. Bununla beraber hocalar, talebeleriyle yalnızca okulda değil, bütün hayatları boyunca ilgileniyordu. Saray okulundan hem sivil, hem bahriye, hem de askeri elamanlar yetiştiriliyordu”. Bunun yanında N. M. Penzer, Enderun saray okulunun son derece titiz bir program çerçevesinde hareket eden bir kurum olduğunu ve eğitim tarihi içerisinde başka bir örneğinin olmadığını ifade etmiştir (Penzer 2000, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 55).

Enderun'da en başta okutulan kitap olarak Kur'an-ı Kerim gelir. Kur'an-ı Kerim'den başka okutulan kitaplar Emsile, Bina, Maksud, İzzi, Merrah gibi dil bilgisi eserleridir. Avamil, Misbah, Ecrûmiyye, Cami ise sözdizimi hakkında bilgiler verir. Daha sonra da belli saatlerde Hz.Muhammed (s.a.v.)'in öğrettiği İslamiyet hakkındaki kuralları bildiren Türkçe yazılmış kitaplar okunur. Bu kitaplar; Şurutü's Salat, Mukaddime, Kuduri, Sadr-ü Şeria, Hidaye, Durer ve Gurer'dir. Öğrencilere bu kitaplar açıklanırken, henüz acemi ve yeteneksiz olanlar da dersi dinlemek ve ezberlemek zorundadırlar. Aralarından pek çoğu ise öğrenmesi daha kolay ve kulağa hoş gelen Farsça'yı öğrenmeye çalışırlar. Bu amaçla şu kitapları okurlar: Danisten, Şahidi, Pend-i Attar, Gülistan, Bostan, Nafir. Bunun dışında Türkçe yazılmış olan Mülemma adlı eseri ve içinde Arapça, Farsça da karıştırılarak yazılmış güzel şiirler, hikâyeler de okurlar. Bunlar; Kırk Vezir, Hümayünname, Kelile ve Dimne (Çılgınlıklar ve Masallar), Elf Leyal (Bin Gece), Seyyit Battal ve Kahramanname adlı eserlerdir. İç oğlanları içerisinde dünya bilgisi olarak ifade edilenler vardır. Çalışkan ve gayretli iç oğlanlarının bu unvanı alabilmeleri için Arapça'yı iyi bilmeleri gerekir. Çünkü tüm bilim kitapları

Arapça yazılmış olduğundan ve eğitim Arapça verildiğinden öğrencilerin Arapça'yı öğrenmeleri şarttır (Ali Ufki Bey 2013: 70-72).

İç oğlanlarının koğuşlarında muhteşem bir sessizlik ve sakinlik vardır. Bir heykel gibi ellerinde kitaplarıyla hareketsiz yerlerinde oturan iç oğlanları odada hiç kimse yokmuş gibi bir izlenim uyandırır. İç oğlanların terbiyeli ve nazik davranmaları, birbirlerine güzel sözlerle hitap etmeleri, kendi aralarında 'kardeş' ya da 'canım' gibi ifadelerle birbirlerine seslenmeleri çok önemsenmiştir. Birbirleri arasında çıkan anlaşmazlık ya da kavga sonucunda hem bu kişiler hem de yakınlarında olup da bu anlaşmazlığa engel olmayanlar cezalandırılmışlardır (Ali Ufki Bey 2013: 74).

Türk hükümdarlarının amacı devlete ileri hizmetlerde bulunacak kabiliyetli gençleri keşfetmek ve yetiştirmektir. Busbecq Osmanlı Devleti'nin iç oğlanlarına karşı görüşlerini şöyle açıklamaktadır: "Türkler istisnai vasıflara sahip bir insan buldukları zaman sanki paha biçilemeyecek değerde bir şey bulmuş gibi çok sevinirler, onu yetiştirmede hiçbir fedâkarlıktan sakınmazlar; şayet savaşmaya müsait vücut yapısı da varsa her şeyden üstün tutarlar. Bizim planımız çok farklıdır; zira şayet biz bir köpek, şahin veya at bulduğumuzda çok seviniriz ve onu neslinin en iyisi yapabilmek için elimizden gelen her şeyi yaparız. Ama bir adam üstün vasıflara sahipse onu mükemmelleştirmek için bir fedâkarlıkta bulunmayız; onun eğitimini bize düşen bir vazife olarak telakki etmeyiz. İyi eğittiğimiz at, köpek veya şahinden bu zahmetimizin karşılığında hizmet görürüz; fakat Türkler iyi eğitim görmüş bir insandan aynı nispette hizmet görürler. Zira bir insanın tabiatı diğer hayvanlara nazaran çok daha takdire şayan ve çok daha mükemmeldir." (Miller 1984, Aktaran: Akkutay 1984: 63).

Özenle seçilen ve iyi öğrenim gören iç oğlanları, savaş ve binicilik hünelerini de burada kazanmışlardır. Ok atmak, kılıç sallamak, mızrak kullanmak, ata binmek, tomak oynamak gibi çeşitli alanlarda sporlar yapmışlardır (Miller 1984, Aktaran: Akkutay 1984: 64). İlk talim olan okçuluktaki amaç, demiryay denilen en sert yayı gerip atış yapabilmek ve kemankeş unvanını kazanmaktır. Aslında söz konusu yay demirden değil büyük bir boynuzdan yapılmıştır. Enderuna yeni girmiş olan biri, bu sporda bütün gücünü kullansa da, yayı tam olarak geremez. İç oğlanları bu yayla birçok denemeler

yaparlar ve hatta bir at nalını bile okla delmeyi başarırlar. Aralarında öyle keskin nişancılar vardır ki, iki parmak arasında tutulan bir madeni paraya bile isabet ettirip onu yere düşürebilirler. İkinci spor, büyük odun kütüklerini ufacık tahta parçalarıymış gibi kaldırıp büyük bir ustalıkla çarçabuk ocağa yerleştirmektir. Üçüncü spor kiriş adı verilen ağır bir demiri kaldırmaktır. Dördüncü spor bir çeşit kılıç dövüşüdür ve buna mâtrak denir. Beşinci spor, güreştir. Bu alanda başarılı olanlara pehlivan denir. Güreşe başlamadan önce güreşçiler tamamen soyunup öküz derisinden yapılmış, iyice yağlanmış kışpet denilen donları giyerler ve baştan ayağa kadar tüm bedenlerini yağlarlar. Bunun nedeni birbirlerine el attıkları zaman elin cildin üzerinden kayarak rakibinin yakalanamamasını sağlamaktır. Rakibinin sırtını yere eğdirip onun göğsünün üstüne çıkabilen güreşçi kazanmış sayılır. Altıncı spor, mızrak atma becerisini kazanmaya yöneliktir. Yedinci spor şekli ise at eğitimidir. Atları eğitenlere cüdi denir. Aralarında öyle usta biniciler vardır ki, tek ayağı ile bir atın sırtına basarken öteki ayağı ile başka bir atın sırtına basıp dimdik durarak at koşturabilirler ve bir at nalına nişan alıp onu vurabilirler. Hatta sarayın en yüksek servi ağaçlarının tepelerine konmuş olan minicik kuşları bile vurabilirler. Sonra da sanki attan düşmüş gibi yaparak atın boynuna sarılıp ustaca yeniden atın sırtına çıkar ve eyerin üstüne yerleşirler. Bu sporları yapan iç oğlanlarının kolları çok güçlenir (Ali Ufki Bey 2013: 37-39).

İç oğlanları yataklarında yün bir battaniyenin yarısını altlarına sererler, diğer yarısını da üstlerine örterler. Yatakları, pamukla doldurulmuş bir şilte ve koyunyünüyle doldurulmuş bir arşın boyundaki baş yastığıdır. İç oğlanları, yazın güneşin doğuşundan yarım saat öncesine, kışın ise bir saat öncesine kadar uyurlar. Yaz mevsiminin gündüzleri uzun, geceleri kısa olduğundan, Enderun saray okulundaki iç oğlanları öğleden önceki ilk öğünden sonra öğlen saat on ikiye kadar, dış saraylardakiler ise öğle vaktinden ikindiye kadar, giyinik olarak battaniyelerini üzerlerine çekip uyumak zorundadırlar. Şunu da belirtmek gerekir ki, iç oğlanları gündüzleri nerede oturlarsa, geceleri uyuyacağı zaman yatağını da oraya sererler (Ali Ufki Bey 2013: 29-35).

Dans etmek üzere yetiştirilmiş olan iç oğlanlarına rakkas, güldürücü gösteriler yapanlara mukallit denir. Bunlar ikindiden akşama kadar alıştırma yaparlar. Rakkaslar, Türklerin çember, çağana veya çalpara diye ifade edilen küçük davulları çalarak ve

kastanyetleri kullanarak dans edebilecek şekilde eğitilirler. Öğleden sonra savaş çalgılarının ustaları gelir ve orada alıştırma yaparlar. Bunlar çalgıları olan zurna ve boruyu çalarken davulun vuruşlarına uyum sağlarlar, kudüm, dümbelek ve zil de bunlara eşlik eder. Mehteran olarak adlandırılan savaş çalgıcıları Enderun dışındaki odalarda otururlar. Görevleri güneş doğmadan bir saat önce hükümdara iyi bir gün dilemek ve güneş battıktan bir buçuk saat sonra hükümdara iyi geceler dileğinde bulunmaktadır (Ali Ufki Bey 2013: 51).

İç oğlanlarının çeşitli oyunlarla, eğlencelerle, sohbetlerle, şarkı söyleyerek ve çalgı çalarak hoşça vakit geçirmeleri ve eğlenmeleri sadece dini bayramlarda ve hükümdarın seferden zaferle dönmesi sebebiyle düzenlenen şenlikler sırasında mümkündür. Böyle günlerde şölenler verilir ve iç oğlanlarının odalarında istedikleri gibi dolaşmalarına izin verilir. Bazıları küçük çocuklar gibi ellerine bezler dolayarak birbirlerini itip kakarlar ve bu oyuna tura derler. Bazıları satranç oynarlar. Diğer bir grup atlanbaç, dama veya zarla oynanan tavla gibi oyunlar oynarlar. Dördüncü tür oyun da dokuztaşla oynanan dokurcundur. Türklere özgü bir başka oyunun adı da minkaledir ve on iki taşla oynanır. Bu oyunda amaç on iki taşın on iki delikten geçirilmesidir (Ali Ufki Bey 2013: 73).

Enderun'da müziğe ayrıca önem verilmiştir. Enderun'da en çok murabba, kâr, nakş ve sema'i gibi birbirinden farklı makamlarda müzik parçaları beğenilir. Yirmi dört farklı zaman ölçüsü vardır ve bunlar mısraların uzun veya kısa oluşuna göre değişir. Buna karşın Tesbih, İlahi ve Tevhit diye adlandırılan dini müzikte, diğer müzik parçalarındaki gibi bir zaman ölçüsü yoktur. Türklerin iddialı olmayan, alçak gönüllü şairleri tarafından üretilmiş olan sade şarkıları da vardır ki bunlara türkü denilir ve genellikle türküyü okuyanın belirlediği bir makamla söylenir. Konuları daha çok savaş, zafer, aşk, vatan özlemi ve acı olaylarla ilgilidir, çünkü genelde herkes bu konulardan hoşlanır. En çok kabul gören şarkılar ise; murabba şeklindeki Farsça şarkılardır (Ali Ufki Bey 2013: 49).

Saraya alınan iç oğlanlarından Hârem'e alınacak olanlar ilk olarak hadım ettirilir, sonra kendilerine ait elbise giydirilir. İç oğlanları başlarına çeşitli renklerde adi

kavuk giyerler, arkalarına üzeri çeşitli renklerde işlemeli kumaşlardan kaftan, bellerine kuşak sararak uçlarını aşağı sarkıtırlar. Bu çeşit kuşaklara “Fermayış” denilir. Ayrıca kırmızı şalvar ve lacivert yemeni giyerler (Cenkmen 1948, Aktaran: Akkutay 1984: 65).

İç oğlanlarının maaşları, giyecek ve yiyecekleri saray tarafından karşılanır. Her odada bulunan iç oğlanlarının isim ve künyesi ile aldıkları gündelikleri gösteren maaş defterleri vardır. Maaşları diğer ulufeler gibi üç ayda bir verilir (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 65). İç oğlanları sarayda uzun süre kalırlar. Bu süre içerisinde görevlerini tam olarak yapanlara toprak verilir ve bu toprağı işlemelerine izin verilir. Kendisini tanıtmaya kabiliyetine sahip olan iç oğlanları uygun mükâfatlar alırlar (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 137).

4.1.6. Arz Ağaları

Hükümdarın sarayında yetişen öğrencilerden has odaya yükselen Enderunlulara arz ağaları denir. Bu ağalara arz ağaları denilmesinin sebebi hükümdara arz sunabilme yetkisine sahip olmalarındandır (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 107). Has odaya geçecek olan ağaların sarayda uyması gereken kural ve izlenecek yola dair bilgiden Tayyarzade Ata kendi eseri Ata Tarihi’nde şu şekilde bahseder:

“Has odaya yeni nakil olunacak ağaların her birine; bir gün önce silahdar ağa çakır salanlar (çakırı avın üstüne salanlar) vasıtasıyla hayırlı haberi müjdeler ve her ağa hayırlı haberi getirene birer hediye verir. Müjdelendiğı günün akşamı, namazdan sonra, usulen üç koğuştan alınacak ise; koğuşların büyük zabiti olan hazine, kiler ve seferli kethüdarları bunları kabul edilen bir usul üzere has odaya ulaştırır. Şöyle ki ilk önce hazineden nakil olunan ağaları hazine kethüdası ile beraber alarak Hırka-i Saadet’ten girilecek tarafta olan şadırvan kapısı önüne ulaşarak has oda zabiti olan anahtar ağası; adı geçen kapıda karşılar. O halde has odaya nakil buyrulan ağa hazine kethüdasının damenini teslim ettikten sonra anahtar ağası has odaya götürür. Hazine kethüdası dönüp makamına ulaştıktan sonra kiler kethüdası; makamında hazır ve bu usulü yerine getirmeye gayret ve dikkat ederek ağayı, anahtar ağasına teslim ettikten sonra anahtar ağası has odaya götürür. Hazine kethüdası dönüp makamına ulaştıktan sonra kiler kethüdası, makamında hazır olup ve bu usulü yerine getirmeye dikkat ederek ağayı

anahtar ağasına teslim ettikten sonra koğuşa geri çekilir. Sırası gelen seferli kethüdası da bu usulü yerine getirir. Bu düstur ile has odalık şerefine erişen ağalar, o gece has oda da sabaha kadar uyumadan bir sonraki günün sabah namazından sonra anahtar ağası önce her odadan alınmış gedikli ve kıdemli ağalardan birer itibarlı ağaya yeni has odaya alınan ağaya bağlılıkla aşağı koğuştaki emirleri göstermek üzere yükseldiği koğuşlara gönderilir.

Has odaya nakil olacak ağalar aşağı odada iken yanlarındaki acemilerden, kullukçulardan ve kapı kullarından birisiyle kabul etme var ise hesabını görür. Eğer kendisi zengin, varlıklı kişilerden ise durumu iyi olmayanların birisinden alacağı olursa arkadaşlarından istenilen şeyi helal eder. Sabah ve akşam yemeklerini aşağı koğuşlarda yer, akşam kendisini getiren eski has odalı ağa ile beraber has odaya geri döner. Yeni ağanın geri döndüğü sırada acemisine, kullukçusuna veya dostlarından birine bıraktığı birkaç yüz kuruşluk para hazır edilir ve koğuşların önünde kapmaya hazır olan külahlılara ayakbastı ücreti olarak bu para serpilir ve onlar kaparlar. Ağaların önünde para düşse bile ağalar toplayamaz. Has odaya nakil olunan ağaların naklinden sonra hükümdarın eteğini öpmeden meydana çıkamazlar ve serbestçe gezemezler. Hükümdar ziyaret emrini verdikten sonra yeni nakil olanlar ziyaretlerini gerçekleştirip serbestçe gezerler” (Tayyazade 1876: 288-289)

Fatih Kanunnamesi’nde Enderun’daki arz ağaları hakkında şu ifadelere yer verilmiştir: “Bir has oda yapılmıştır; otuz iki adet has oda oğlanı ile içinde biri silahdar, biri çuhadar ve biri tülbent oğlanı ola. Oda oğlanının zabtı odabaşına müfevvazdır; silahdar dahi acemilere sille çalmağa memurdur ve anlar çıkmak lazım gelse silahdar ve rikabdar elli akça ile müteferrika olalar; riayet olunsa bölükbaşı ve çaşnigirbaşı ola...” (Fatih Kanunnamesi, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 343)

Arz ağaları içerisinde en üst rütbeli ağa has odabaşısıdır. Has odabaşısı derece olarak bir mareşale denktir. Sürekli hükümdarın yakınında bulunan has odabaşısı zamanının çoğunu hükümdarla birlikte geçirir. Hükümdarın günlük işlerini takip eder, kişisel işlerinde kendisine yardımcı olur (Ortaylı 2014, 120). Has odabaşısı sarayda yapılan törenler öncesinde hükümdarın hazırlanması, hükümdarın elbisesinin

giydirilmesi ve çıkartılmasında görevlidir. Has odabaşının emri altında has oda gılmanı denilen birkaç iç oğlanı da has odabaşının bu görevlerinde yardım eder (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 340). Has odabaşı, 18. yüzyıla kadar silahdar, rikabdar, çuhadar, miftah gulamı ve tülbent gulamı dışında has odada kalan diğer kişileri cezalandırma ve gerekirse hükümdara bildirme yetkisine sahiptir. Ancak ismi geçen beş arz ağası için böyle bir yetkiye sahip değildir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 106).

Has odabaşı, Enderun'un baş görevlisi olarak, vezir-i azam, şeyhülislam, darü'ssaade ağası, silahdar ağa ve babü'ssaade ağasına hükümdar huzurunda kürk giydirmek ve hazine, seferli koğuşlarının rütbelilerine silahdarın huzurunda hilat giydirmek gibi önemli görevleri yerine getirmişlerdir. 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren has odanın ve sarayın diğer odalarının en büyük amiri değişmiş, has odabaşının yerini silahdar ağa almıştır. Bununla birlikte şekil olarak has odabaşının maaş ve elbise defterlerindeki sırası aynı şekilde kalmış, yine en başta has odabaşı yer almıştır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 106-107).

Hükümdar traş olduğunda nöbetçi olan ağalar, huzurunda dizilirler ve ellerini kemerleri üzerinde birleştirip dururlar. Has odabaşı da o esnada sedirden birkaç adım ötede sağ elini altın ve gümüş işlemeli bir asaya dayayıp bekler. Has odabaşı, kendisinde bulunan hükümdarın mührüyle (mührü hümayun) has odada korunan eşyaları mühür altında tutar (D'Ohhson 2001, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 341-342).

Has odabaşılarının içerisinde Pargalı İbrahim Paşa en çok bilinen Enderunludur. İbrahim Paşa, Kanuni zamanında has odabaşı olmuştur. İlerleyen zamanlarda vezir-i azam, sonrasında da Kanuni'nin kız kardeşi Hatice Sultan ile evlenerek saraya Damat İbrahim Paşa olmuştur (Ortaylı 2014: 122).

Has odabaşılık görevine tavaşi (hadım) olan akağalardan atananlar olsa da kimi zaman Enderun'dan da yetişmiş olan iç oğlanlarından görevlendirilenler olmuştur. 16. yüzyılda has odabaşının gündeliği altmış akçe olmakla birlikte her sene has odabaşına beş kat elbise verilmiştir (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 340). Has odabaşılık

1681'de kaldırılmış ve II. Süleyman'ın cülusu üzerine tekrar kurulmuştur (Silahdar Mehmet Ağa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 341).

Has odabaşından sonra hiyerarşi sıralamasında ikinci sırada gelen ağa silahdar ağadır. Silahdar Ağa sarayın ileri gelen ağalarındandır. Ata Tarihi'nde yer alan bilgilere göre silahdarlık I. Bayezid zamanında kurulmuştur (Tayyazade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 107). Sicil-i Osmani'de ise silahdarlığın II. Mehmet zamanında kurulduğu bilgisi yer alır (Süreyya 1893, Aktaran: Akkutay 1984: 107). Enderunun kurumsallaşması ve has odanın teşkilatlanması II. Mehmet zamanında gerçekleştiği için silahdarlığın kuruluşu da güçlü bir ihtimalle bu zamana rastlamıştır.

Has odabaşından sonra gelen silahdar ağa, saray başyaveri derecesinde bir görevlidir. Törenlerin protokol şefi olarak hizmet eder. Silahdar, hükümdarın okunu, yayını ve kılıcını taşır (Ortaylı 2014: 120). Silahdar ağa resmi törenlerde hükümdarın kılıcını at üzerinde giderken sağ omzunda tutarak taşır. Başındaki zülüf ve kırmızı kadifeli üsküfle silahdar ağa, hükümdar bir yere gidecek olduğunda sağ gerisinden yürür. Çırakların eğitiminden ve sarayın kapı güvenliğinden de silahdar ağa sorumludur (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 107).

Hükümdar ava çıktığında ve bahçede gezdiğinde silahdar ağa onunla beraber hareket eder ve av gezintisi sırasında hükümdarın sofrasını kurar (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 343). Silahdarın önemi sonraki yıllarda derece derece artmış ve 17. yüzyılda vezirlikle saraydan çıkarıldıkları olmuştur (Uzunçarşılı 1945: 343). Ata Tarihi'nde silahdar ağaların yaptığı başka hizmetlere de değinilmiştir: “Saltanata mahsus hükümdar teşrif ettiğinde, münasip buyrulduğunda silahdar ağalar hükümdarın huzurunda bulunur ve yemekler değiştikçe silahdar ağalar da kaşığı değiştirir. Diğer kaşığın her defa değişmekte olan temiz ve bağlı tülbent ile temizlenmesine dikkat eder. Bayramlar, Cuma selamlıkları, arefe günlerinde bayramlaşmak ve yeniçeri ulufe günlerinde baklava dağıtmak silahdar ağaların düzenlemesiyle yapılır. Enderun'a kabul olacaklar ve çıkmalar silahdar ağanın isteğiyle yerine getirilir.” (Tayyazade 1876: 312).

Bütün oda hizmetçileri hükümdarın sofrasından artan yemeklerle karınlarını doyururlarken, silahdar ve diğer arz ağaları, bir odaya kurulmuş olan özel bir masada yemeklerini yerler (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 107). Ayrıca silahdar ağanın emrinde olanları şu şekilde sıralayabiliriz: Has odadaki kabiliyetli ağalardan beş nefer lala, aşağı koğuşların okur-yazarlarından bir kaftancı, kiler koğuşundan bir kilerli, istediği koğuştan bir tütüncü, kilerci başı baltacısı, yedi çakırsalan, üç zülüflü baltacı, yedekçi, heybeci ve saka (Tayyarzade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 108).

Hırka-i Şerif dairesinin yanında olup arzhane denilen dairede silahdarların koruması altında kıymetli eşyalar, silah ve paraların korunduğu silahdar hazinesi vardır (Baykal 1953, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 348). Silahdar hazinesi içinde silahdar ağanın koruması altında bulunan kıymetli eşyalar vardır. Bu eşyalar içerisinde kılıç, kalkan, zırh, bozdoğan gibi çeşitli silahlar, altın şamdanlar, hükümdarın cep harçlığı olarak kullandığı ve hazine dairesine koymadığı bir miktar para, has odaya konulmayan mukaddes emanetler, yenileri gönderildikçe eskileri İstanbul'a getirilen Hârem-i Şerif puşideleri, eski Kur'an-ı Kerimler ve çok kıymetli yazma kitaplar yer alır. Silahların her zaman temiz tutulması çok önemlidir. Silahdar hazinesinin anahtarı her zaman silahdar ağada bulunur. Bu hazinenin defteri sır kâtibi ile hazine başyardımcısı tarafından tutulur ve mühürlenir. Sonrasında ise defter, hükümdara verilir. Silahdar ağalık hükümdarın yakınında bir görev olduğu için çok önemlidir. Ünlü paşalardan Çorlulu Ali Paşa ve Girit'i kuşatan Yusuf Paşa da silahdar ağadırlar. Günümüzde ise bu mekân Mukaddes Emanetler'in sergi salonu olarak kullanılır (Ortaylı 2014: 107).

Silahdarların saraydan çıkarılmaları görevde yükselmeleri şeklinde olmuştur. Bunlar 16. yüzyıl sonuyla 17. yüzyıl başlarında yeniçeri ağalığı, beylerbeyilik ve vezirliğe yükselmiş ve böylece saraydan çıkarılmışlardır (Defterdar Mehmet Paşa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 345). Fakat adet olduğu üzere çıktıklarında ise kapıcı başılık unvanı ile çıkmışlardır. Hammer'in eserinde yazdığına göre 17. yüzyılda bir silahdarın vezir olabilmesi için otuz yıl Enderun'da hizmet etmesi lazımdır (Hammer 1815, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 345). Fakat bunun bir kural olmadığı da görülür. Yine aynı eserde, Venedik bahsinden hareketle Silahdar Mustafa Ağa'nın ise yirmi altı yaşında vezir olduğu yazılmıştır (Hammer 1815, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 345). Hükümdar

silahdarlığa atadığı ağalara huzurunda kürk giydirir (Silahdar Mehmet Paşa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 344). İlk defa silahdarlığa atanan kişiye acemilik adıyla bir para verilir. 18. yüzyıl ortalarında bu para miktarı on bir bin altı yüz çürük akçedir (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 344).

Silahdarlık, 1830 tarihinde Silahdar Giritli Ali Ağa'nın ölümüyle kaldırılmıştır. Enderun-u Hümayun Nezareti unvanıyla yeni bir makam meydana getirilmiştir. Bu kuruma hazine kethüdası Bekir Efendi atanmıştır. Enderun-u Hümayun Nezareti de 1834 yılında Bekir Efendi'nin ölümüyle dağılmıştır. Meydana getirilen Mabeyn-i Hümayun makamı 1838 tarihinde başmabeyinci olan Hasan Rıza Bey'e verilmiştir. Hasan Rıza Bey 1844'de ayrılmış ve 1862'de bu makam önemini kaybetmiştir (Süreyya 1893: Aktaran: Akkutay 1984: 109).

Silahdar ağadan sonra rütbeli ağa olarak çuhadar ağa gelir. Çuhadar Ağa, sarayda hükümdarın hizmetindeki önemli arz ağalarından birisidir (Akkutay 1984: 115). I. Mehmet (Çelebi Mehmet) zamanında kurulduğu rivayet edilen çuhadarlık, saraydaki mühim görevlerdendir (Ortaylı 2014: 120). Çuhadar ağa, törenlerde hükümdarın ardında bekler, hükümdarın kürklerini, kaftanlarını taşır ve bu eşyaların bakımını yapar (Ortaylı 2014: 120). D'ohsson, hükümdarın bayramda camiye gidişlerinde ve tören geçişlerinde çuhadarın halka gümüş para dağıttığını da ifade eder. Anadolu Selçuklu hükümdarlarının sarayında çuhadara benzer hizmetle ilgilenen kişilere câmedar denilmiştir (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 115).

Çuhadarın da silahdar gibi geliri vardır. Fakat rütbe olarak onun altında yer alır. Her ikisi de devlet idaresinde önemli görevlere getirilmişlerdir. Genellikle devlet memurluklarına atanacak kişileri, bu ağalar seçer (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 115). Fatih Kanunnamesi'nde çuhadarın derecesi silahdar ve rikabdardan daha düşük olsa da 17. yüzyıldan sonra yapılan atamalarda çuhadar, rikabdarın üstünde bir dereceye sahip olmuştur (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 115). Çuhadar görevinde yükseldiğinde silahdar olmaktadır. Silahdar ağanın hükümdarın huzurunda bulunmadığı zamanlarda ona ait işleri çuhadar ağa yapmaktadır (Akkutay 1984: 115). Çuhadarın emri altında hane-i hassa'dan ikişer lala, aşağı koğuşlardan birer kullukçu,

birer zülüflü baltacı, ikişer sofalı, birer heybeci ve ikişer yedekçi bulunur (Tayyazade 1876, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 349).

D'ohsson, çuhadar ağadan başka ayrıca baş çuhadar olduğunu yazmıştır (D'Ohson 1824: Uzunçarşılı 1945: 350). Çuhadar ağa ve baş çuhadar birbirinden farklı memurlardır. Baş çuhadar, hükümdarın bir yere gidişinde üzengisinin sağ tarafında yaya olarak yürür ve elini hükümdarın atının sağrısına koyar. Emrinde kırk kadar çuhadar vardır. İkinci çuhadar, kırmızı atlas kese içindeki hükümdarın ayakkabısını belindeki kuşağın yan tarafına asar ve hükümdarın sol tarafında yürür. Üçüncü çuhadar ise çizmeci olarak bilinir ve hükümdarın çizmesini belindeki kuşağa takar. Dördüncü çuhadar ve ondan sonra gelen çuhadarlar alayda peykler ve solakların arasında yürürler (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 116).

17. yüzyılda çuhadar saraydan dışarı devlet hizmetlerine çıkarıldığında, kendilerine beylerbeyilik ve vezirlik verildiği görülür. Örneğin; IV. Mehmet 1659'da çuhadar ağa olan Seyyid Yusuf Ağa'ya, Kars eyaletini vermiş ve onun yerine çuhadar olan Cerrah Kasım Ağa'ya da Eğri Beylerbeyliğini vermiştir (Silahdar Mehmet Ağa 1928, Uzunçarşılı 1945: 349). Çuhadarın 16. yüzyılda gündeliği yirmi akçedir. İlk defa çuhadarlığa tayin edilen kişiye Enderun hazinesinden acemilik adıyla 18. yüzyılda on bin akçe verilir (Uzunçarşılı 1945: Aktaran: Akkutay 1984: 115). Çuhadar ağaya bunun yanında yılda bir defa olmak üzere dört kat elbise verilir. 17. yüzyılda bir yıl içinde, biri mevlüt diğeri bayram olmak üzere iki defa bahşiş verilir. Bahşişi yüz yetmiş altındır (Koçi Bey 2008, Uzunçarşılı 1945: 350).

Çuhadar ağadan sonra en yetkili ağa rikabdar ağadır. Orhan Gazi, 1326'da tahta çıktıktan sonra sarayda rikabdar adıyla bir memurluk kurarak emrinde bulunan Molla Ayas'ı da ilk rikabdar olarak atamıştır (Baykal 1953, Aktaran: Akkutay 1984: 116). Rikabdar ağa, hükümdarın ayakkabılarından sorumludur. Hükümdarın çizmesini, pabuçlarını ve mestini hazırlar, giymesine yardımcı olur (Ortaylı, 2014: 120).

Rikabdar, has odanın ileri gelen arz ağalarından dördüncüsü olup, hükümdarın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirir. Bu hizmet daha sonra baş çuhadar ile

emrindeki çuhadarlara devredilmiştir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 116). Özel gezintilerde hükümdar ata binerken üzensini taşımak rikabdarın görevidir. Bu görevdeki kişi has ahırların eyerlerini sağlar, hükümdarın ata binebilmesi için onun ayağını koyacağı bir sandalyeyi taşır (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 117). Bununla birlikte rikabdarlar, törenlerde, alaylarda ve saltanat binişlerinde hükümdarın yanından ayrılmazlar, hükümdar kayıkla bir yere gidecek olursa karşısında oturur (Tayyazade 1876, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 351). Rikabdarların has odadan iki lalası, aşağı koşuğlardan bir kullukçusu, bir zülüflü baltacısı, iki sofalısı, bir heybecisi ve iki de yedekçisi vardır (Tayyazade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 117). Rikabdarın aldığı para miktarı 18. yüzyılda on bin altı yüz akçe iken sonradan on bir bin üç yüz akçeye çıkarılmıştır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 351). 17. yüzyılda yılda iki defa da mevlüt ve bayramlık olmak üzere rikabdara yüz elli altın bahşiş verilmiştir (Koçi Bey 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 351).

Rikabdar ağadan sonra gelen ağaların hiyerarşi sıralamasında en sonda gelen ağa ise tülbent gulamıdır. Fatih Kanunnamesi'nde, tülbent gulamı (tülbent ağası) has odanın ağalarından kabul edilir (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 352). 18. yüzyıldan önceki saray teşkilatında rikabdardan sonra tülbent gulamı gelir. Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığı zamanında teşkilatta değişiklik yapılmıştır. Böylece has odabaşından alınan genel Enderun idaresi silahdara verilmiştir. Bu değişiklikte birlikte tülbent gulamı da has odanın amiri olmuştur (Uzunçarşılı 1945: 352). Tülbent gulamı, hükümdarın sarıklarının etrafına tülbent sarar, hükümdarın sarıklarını ve çamaşırlarını hazır bulundurur (Ortaylı 2014: 120). Tülbent gulamı ayrıca hükümdarın sarıklarını ve giydiği çamaşırı korur ve gerektiğinde bunları giydirir. Alaylarda at üzerinde törene katılıp, elinde hükümdarın sarığını götürür (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Akkutay 1984: 117).

Tülbent gulamı seferli koşuğundan yıkanmış tülbentleri alır ve onları katlar. Avrupa Prenslerine taçları sunulduğu gibi, resmi törenlerde tülbent gulamı bir yastık üzerinde, hükümdara Asya ve Avrupa'daki egemenliğinin bir nişanesi olarak taşıdığı iki sarığından birini sunar (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 117). Tülbent gulamı saraydan dışarı çıkmalarla yeniçeri ağası veya vezir olabilir. 1653'te tülbent gulamı

Gürcü Mustafa Ağa'ya vezirlik verilmiştir (Abdi Paşa 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 353). 1687'de tülbent ağası Hasan Ağa ise yeniçeri ağası olmuştur (Defterdar Mehmet Paşa 1928, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 353).

Has odanın beş önemli ağasından sonra gelen başka has odalı görevliler de mevcuttur. Bu görevliler arz ağaları kadar olmasa da hükümdarın yine yakın hizmetleriyle ilgilenirler. Seferli odasından gelen ve hükümdarın çamaşırlarının yıkanmasıyla ilgilenen çamaşırcıbaşı, hükümdarı traş eden berberbaşı, hükümdarın su içmesi ve ellerini yıkaması için ibrik taşıyan ibrikçibaşı, hükümdarın içinden şerbet içtiği porselen şişeleri taşıyan şerbetçibaşı, sofrayı kuran ve ekmek getiren başsofracı, sofrada yemek dağıtan çaşnigirbaşı, mali hesapları yapan muhasebecibaşı, hükümdarın kâtipliğini yapan tezkereciibaşı, hükümdarın av hayvanlarıyla ilgilenen zağarcıbaşı, bu görevlilerden bazılarıdır. Arz ağalarıyla birlikte bu kişiler, hükümdar Hârem'e bile gitse hükümdarın yanından ayrılmazlar. Eğer bu kişilerin şehirde evleri varsa, evlerine gitmelerine izin verilir. Ancak hükümdarın sofrasında her zaman hazır olmak zorundadırlar (Hammer 1815, Aktaran: Akkutay 1984: 118-119).

Enderun'da odalar, hadım ağalarından bir ak ağanın idaresindedir. Enderun ağaları, saray düzenini ve görgü kurallarını babü'ssaade ağasından ve ak ağalardan öğrenirler (Ortaylı 2014: 94). Enderun'un ak ağaları bu ocakta Enderun iç oğlanlarının eğitiminden ve güvenliğinden sorumludurlar. Enderun'un yanı sıra Hârem de hükümdar konutunun kısımlarıdır (Ortaylı 2014: 70). Hârem'de hizmet gördüklerinden ötürü kendilerine Hârem ağaları ya da zenci oldukları için kendilerine kara hadım ağaları denilen bir grup daha vardır. Bunların amirine de darü'ssaade ağası (kızlar ağası) denilir (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Ünal 2010: 42). Ulufeleri doksan akçe olup, senede on beş tülbent, on altı endaze ve üç bin akçe de kuşak parası alırlar. Saraydan çıkma zamanları geldiğinde Mısır beylerbeyliği veya sancak beyliği ile mükâfatlandırılırlar (Baykal 1953, Aktaran: Halaçoğlu 1991: 39).

Ak ağalar arasında saray dışına devlet hizmetine çıkarılan vezirlik, vezir-i azamlık yapan pek çok kişi vardır. II. Bayezid zamanında Hadım Ali Paşa, Yavuz'un vezir-i azamı olan Hadım Sinan Paşa, Kanuni zamanında Hadım Süleyman Paşa, IV.

Murad zamanında ise Hadım Gürcü Mehmet Paşa bunlar arasında sayılabilir (Şimşirgil 2005: 104). Ak ağalar denilen bu yüksek dereceli subayların sırası kapı ağası, saray kethüdası, oda kethüdası, has odabaşı, hazinedarbaşı, kilercibaşı, saray ağası şeklindedir (Ünal 2010: 42).

Kapı ağası, babü'ssaade de kapının yanındaki bir odada oturur, bundan başka hiçbir kimse yalnız odada yatamaz sadece kendisi koğuşlarında sedir üzerinde yatarlar. Kapı ağasının emri altında olan alt kademesinde akağalardan sayılan miftah, peşkir, ibrik ve şerbet gulamları vardır (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 355). Dışarıda vezir-i azam, hükümdarın mutlak vekili olduğu gibi 16. yüzyılın sonlarına kadar kapı ağası da saray içinde hükümdarın mutlak vekilidir (Anonim, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 355). Bütün sarayın amiri olan kapı ağası (babü'ssaade ağası), yetkisi geniş bir kişidir. Gazanfer Ağa gibi bazı ağaların saray içerisindeki yetkisi ve etkisi kimi vezir-i azamları bile gölgede bırakır. Saray kethüdası, babü'ssaade ağasından sonra sarayın yetkili ikinci kişisi, büyük odada kalan iç oğlanlarının ise müdürüdür. Oda kethüdası, küçük odadaki iç oğlanlarının amiridir. Hazinedarbaşı, hazine odasının amiridir. Kilercibaşı, kiler odasının amiridir. Saray ağası, sarayın temizlik ve düzeninden sorumludur. Sarayın bakım ve onarımı da saray ağasının görevlerine dâhildir (Baykal 1953, Aktaran: Ünal 2010: 42).

4.1.7. Saray Çıkmaları

Enderun'da mezuniyet ve istihdam ayrı ayrı kavramlar değildir. Mezuniyet ve istihdamın yerine "çıkma" tabiri kullanılır. Çünkü hükümdarın bir kulu Enderun'dan mezun olarak mesleğe başlamış ve göreve atanmış demektir (Kömür 2010: 79). Hükümdarın yanında, kişisel hizmetlerine bakan iç oğlanları, her beş senede bir veya yeni bir hükümdar tahta geçtiğinde saray dışındaki görevlere atanırlar. Buna çıkma denir (Ünal 2010: 42).

Çıkmalar, büyük ve küçük olarak ayrılır. Hükümdarların cüluslarından (tahta oturma) sonra yapılan çıkmalara büyük çıkma denilir (Abdi Paşa 2008, Aktaran: Uzunçarşılı 1945: 336). Bu çıkma, saraydaki iç oğlanlarından eski yani kıdemlilerinin Enderun harici hizmetlere çıkarılmalarıdır. Küçük çıkma ise saraylarda hizmetleri

uzayıp çıkma müddetleri gelmiş olanların ilk cülus çıkmasından (büyük çıkmadan) sonra beş ya da yedi senede bir çıkarılmalarıdır (Uzunçarşılı 1945: 336).

II. Bayezid zamanında çıkarılan çıkma kanunu, I. Süleyman zamanında son halini almış ve Enderun öğrencilerinin çıkmalarında her yeni hükümdar tahta geçerken bu kanunu uygulamıştır. Böylece başarılı öğrenciler kısa sürede eğitimlerini tamamlamak şartıyla diğer arkadaşlarını beklemeden mezun olabilmışlerdir. Genel olarak Enderun'da eğitimini belirlenen sürelerden önce bitirenler yedi- sekiz yılda, uzatanlar ise on dört yılda tamamlamışlardır (Uzunçarşılı 1945, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 38).

Has oda, hazine ve diğer odalardaki iç oğlanları Birun'da müteferrikalık, çaşnigirlik hizmetlerine ya da altı bölük halkı denen kapıkulu sipahi bölüklerine atanırlar (Ünal 2010: 42). Kilerli ve hazinedar koğuşundakiler saray dışı hizmetlere atandıklarında yani Birun'a çıktıklarında sancakbeyi unvanı alarak göreve başlarlar (Ortaylı 2014: 106). Bu atamalar sırasında yaşları kırk civarında olur. Uç sancaklarında savaş stratejilerini ve devlet idare etme sanatını öğrenen bu üst düzey yöneticilerin en kabiliyetlileri daha sonra beylerbeyi ve vezir olurlar. Vezir unvanını alanlar divan-ı hümayun üyesi olurlar. En son terfi edilecek makam ise vezir-i azamlıktır. Vezir-i azam, hükümdarın mutlak vekilidir, bu unvanıyla devletin ve ordunun başına geçer (Ünal 2010: 42).

1607'de I. Ahmet'in cülusundan sonra yapılan ilk büyük çıkmada hükümdarın silahdarı olan Mehmet Ağa vezirlikle Mısır valiliğine, Enderun kiler kethüdası olan İbrahim ağa kapıcılar kethüdalığına görevlendirilmiştir. İçoğlanların eskileri de süvari bölüklerine verilmişlerdir. İşte bu çıkma esnasında silahdar ağa Enderun'dan çıkanlara çıkmabaşı olmuştur (Uzunçarşılı 1945: 337).

Hükümdar, kul sistemi sayesinde sıkı bir eleme ve uzun bir eğitim dönemi sonrasında, devletin idaresine en layık olan ve kendisine en sadık kalan kişiyi devletin en üst kadrolarına getirebilmiştir. Kul sistemi içerisinde yetişen kırk beş kişi vezir-i azamlığa kadar yükselmiştir. Bu sistemle Gedik Ahmed Paşa, Sokullu Mehmet Paşa ve Pargalı İbrahim Paşa gibi deha çapında devlet adamları yetişebilmiştir (Ünal 2010: 43).

V. BÖLÜM

5. ENDERUN EĞİTİMİNİN VE YÖNETİCİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Enderun'da belli prensipler etrafında şekillenmiş bir eğitim sistemi görülür. Disiplin, sessizlik, itaat, terbiye ve sabır eğitimin temel taşları niteliğindeki ilkelerdir. Bu temel ilkeler sonucunda bir yönetici tipi ortaya çıkarılmıştır. Bu yönetici tipinin genel olarak nitelikli ve ahlaklı olması hedeflenmiştir.

5.1. Enderun Eğitiminin Özellikleri

Türk eğitim tarihinde mesleki eğitim kurumları içerisinde Enderun öne çıkar. Osmanlı Devleti eğitim sisteminde saray okulu olarak da bilinen Enderun; askerlikten diplomasıye, güzel sanatlardan spora kadar her türlü eğitim-öğretimin üst düzeyde öğrenci merkezli ve uygulamalı olarak yapıldığı bir eğitim kurumudur. Osmanlı Devleti'nde mülki, idari, diplomatik ve diğer önemli kadronun yetiştirildiği bu okul dünyanın ilk “kamu yönetimi okulu” olarak da nitelendirilir. Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayan ailelerin çocukları arasından ailenin izin vermesine bağlı olarak devşirme denilen yöntem ile Türkleştirilerek eğitilen çocuklar devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Enderun'da öğrencilerin kişisel bilgi ve becerilerine bakılarak eğitim verilmektedir. Yapılan testler sonucunda bilgi ve becerileri belirlenen çocuklar buna göre eğitim-öğretim almaktadır. 20. yüzyılın başında Amerikalı eğitimci ve psikolog John Dewey'in “demokratik eğitim modeli” olarak tanımladığı çağdaş eğitim anlayışlarından yüzlerce yıl önce, Osmanlı Devleti Enderun'da bu eğitim anlayışına göre hareket etmiştir. Türk eğitim tarihinde; kişinin yeteneklerini, kişisel farklılıklarını, ilgi ve ihtiyaçlarını ön plana çıkaran bu eğitim-öğretim sistemi modern yöntemlerden yüzyıllar öncesinde Enderun'da başarıyla uygulanmıştır (Ödemiş 2014: 67).

Osmanlı Devleti'nde, köklü eğitim kurumu olan Enderun'da okuyan öğrencilere özelleşmiş ve uzmanlaşmış bir tür eğitim verilmektedir (İhsanoğlu 1999, Aktaran: Gözetin 2016: 32). Eğitimin genel amacı, kişiyi belli davranışlar doğrultusunda eğitmektir. Enderun da kendi amacına ulaşmak ve buna ne kadar ulaşabildiğini anlayabilmek için eğitimi sadece kuramsal bırakmamış, aynı zamanda uygulamaya da dönüştürmüştür. Enderun içindeki odalarda (büyük ve küçük odalar hariç) herkesin sorumlu olduğu işler vardır. Kuramsal eğitimlerin yanında, öğrencilerden saray içerisinde verilen görevleri de kusursuz yerine getirmeleri istenir. Buradaki amaç, devlet görevlerini yerine getirecek kişilerin hizmet yoluyla yetiştirilmesi ve onun sadık, yetenekli, güvenilir bir insan olup olmadığını anlayabilmektir (Kılıç 2010: 55).

Bir eğitim kurumu olarak Enderun'da uygulanan kurallar, öğrencilerin birbirlerine ve amirlerine karşı saygı ve sevgisini arttıracak şekilde düzenlenmiştir. Bu düzen kurullarla birlikte güçlü bir bağlılık duygusunu meydana getirmiştir (Özses 2009: 11). Enderun'un başarılı olmasında, adayların çeşitli elemelerden geçirilmesi, ihtiyaç duyulan her alanda istenilen özelliklere sahip yetenekli öğrencilerin seçilmesi, öğrencilere verilen eğitimin süresi ve niteliği etkili olmuştur (Tuncay 2015: 5).

Enderun başlı başına bir terbiye müessesesidir. Burada insanlar birbirleriyle rütbelere göre "siz" diye konuşurlar, gençlerin kendi aralarında dahi ciddiyetsiz davranmaları mümkün değildir. Amirlerine, koğuşun başlarına son derece saygılı olmak zorundadırlar (Ortaylı 2014: 102). Yeme-içme, yıkanma, kalkma, yatma saatleri konusunda büyük bir disiplin içindedirler. Devamlı olarak gece gündüz kontrol altındadırlar. Koğuşlarda kandil yakılır. Dış dünyayla temas kurmaları istenmez. Enderun'daki disiplin çok kısa zamanda Osmanlı Saray Protokolü'nü meydana getirmiştir. Bu protokolün diğer bir unsurunu meydana getiren ise Enderun'un dışı bir izdüşümü olan Hârem'dir. Bu protokolü bazı tarihçiler; Osmanlı Saray Medeniyeti olarak ifade etmişlerdir (Ortaylı 2014: 102-103).

Büyük ve küçük odalarda kalan Enderun öğrencilerinden saray hizmetlerine bakan, görgülü, ilim ve sanata ilgili kişilerin içerisinde değeri farkedilenler liyakat ve güveni sağlamak koşuluyla hükümdarın emriyle üst kademeye geçerler (Ortaylı 2014:

103). Enderunlu bir öğrenci olmanın ayrıcalığına ırk ve aile bağlarının hiçbir zaman etkisi olmamıştır. Burada eğitim alan her öğrenci yeterliliğin şart olduğunu bilir ve Enderun'da yükselmek için liyakattan başka bir ayrıcalık peşine düşmez (Taşkın 2008: 343-346).

Enderun, II. Mehmet zamanında sadece Hristiyan ailelerin yetenekli çocuklarını eğiten bir saray okulu olma özelliğinden kurtulmuş, bunun yanında devletin gelişmesi için ihtiyaç duyulan üstün yetenekleri olan yönetici adaylarının eğitimini de hedeflemiştir. Böylelikle Enderun hem gelişmiş hem de kurumsallaşmıştır. Enderun saray okulunda fiziki görünüş ve zekâ seviyesi gibi belirli ölçütler dikkate alınarak devşirme çocuklar arasından seçilen yönetici adayları özel eğitim programlarıyla ve seçkin öğretmenlerle becerilerine göre kademeli bir eğitim-öğretim sürecinden geçmiştir. Süreç sonunda Enderun saray okulu üstün nitelikler taşıyan yöneticiler yetiştirmiştir (Enç 1979, Aktaran: Ödemiş 2014: 68).

İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü artmış ve yönetici sınıfı yetersiz kalmıştır. Bu durum yöneticilere olan ihtiyacı arttırmıştır. Dil, din, ırk ve kültür bağlamında bakıldığında farklı özellikleri olan ülkeleri devlet otoritesi altında tutabilmek için bilgili ve kabiliyetli yöneticilere ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca saray içinde de yaşam devam etmiştir ve saray halkının günlük işlerini sevk ve idare edecek kişilere de ihtiyaç duyulmuştur. Bu büyük ihtiyaç "hazırlık sarayları" olarak ifade edilen devşirme okullarını ortaya çıkarmıştır. Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Saraylarında bulunan saray okulları, Osmanlı Devleti'nin birçok sivil memurunu, yeniçeri ağasını, sadrazamını, defterdarını, vezirini, beylerbeyini, şairini, tarihçisini, hattatını yetiştirmiştir. Bu kadar çeşitli alanda eğitim almış kişiler aynı sistemin işleyen çarkları arasından yetişmiş ve nitelikli kişiler haline gelmişlerdir. Hazırlık saraylarının önemli bir özelliği de bu kişileri okuldayken iş ve memuriyet hayatına aynı anda devam ettirmesidir. Öğrenciler böylece okul hayatında belirli dersleri görüp eş zamanlı olarak kabiliyetlerine uygun çeşitli sanatları öğrenirken bununla birlikte saray hayatında belirli görevleri de üstlenmiştir. Dolayısıyla bilgi, iş ve memurluk stajı hep bir arada yürütülmüştür (Enç 1979, Aktaran: Ödemiş 2014: 68).

Enderun'da eğitim odalarda verilir. Öğrenciler odaların alt kademesinde eğitime başlar, üst kademeye doğru yükselirler. Büyük oda ve küçük oda okulun çekirdek yapısını oluşturmaktadır. Bu iki oda kurumun hazırlık sınıfları olarak görülür. Buraya alınan öğrenciler dış saraylardaki hazırlık okullarından seçilebildiği gibi devşirmelerin en seçkinleri arasından doğrudan da seçilebilmektedir. İstenen yeterliliklere sahip ve zeki öğrencilerden oluşan bu okulda uygulanan eğitim programı başarılı sonuçlar vermiştir. Öğrenciler burada okuma, yazma ve dini ilimler alanında çeşitli bilgiler öğrenerek vakit geçirmişlerdir. Askerlik ve el becerilerine de gerekli önem verilmiştir (Enç 1979 ve Akkutay 1984, Aktaran: Ödemiş 2014: 68). Hazırlık eğitiminden sonra Enderun saray okulunda yer alan seferli, kiler ve hazine odalarında öğrencilere ihtisas eğitimi (mesleki eğitim) verilmiştir. Meslekî eğitimin hangi dalında uzmanlaşacağına kişisel ilgi ve yeteneklerine göre karar verilmiştir. Bu yönüyle Enderun, günümüz mesleki eğitiminde yer alan çok programlı okul modeliyle büyük benzerlikler gösterir (Oğuz 2008, Aktaran: Ödemiş 2014: 68). Enderun'da yer alan mesleki eğitim anlayışı, kişiyi ön plana çıkaran ve her kişinin kendine özgü özelliklerini keşfetmeyi amaçlayan bir anlayıştır. Bu okul, kişilerin günlük hayatın iş disiplini içerisinde yaşayarak ve yaparak öğrenmelerini sağlayan bir özelliğe sahiptir (Ödemiş 2014: 68). Eğitim sürecinin son kademesinde çok yönlü yetiştirilen has odalılar ise genellikle dış hizmetlere “beylerbeyi” veya “vezir” unvanıyla yönetici olarak atanırlar (Enç 1979 ve Akkutay 1984, Aktaran: Ödemiş 2014: 68).

Enderun'da verilen eğitim; iyilik, doğruluk, dini konular ve fen bilimleri ekseninde yürütülmüştür. Dolayısıyla burası devletin sonraları mülkiyeli olarak tarif edilecek olan yönetici kadrolarının yetiştirildiği bir okul kimliğini taşımıştır (Baykal 1953, Aktaran: Halaçoğlu 1991: 39). Gerek öğrencilerin nitelikleri, gerekse verilen eğitimin niteliği incelendiğinde buradaki eğitim, üstün yeteneklilerin eğitimi için oluşturulmuştur (Kılıç 2010: 40). Eğitim programı içerisinde okuma, yazma, Türkçe, Arapça, din dersleri, beden eğitimi ve savaş becerileri gibi ortak derslere yer verilmiştir. Hazırlık okullarındaki öğrenciler çeşitli el sanatları, hattatlık, dil ve edebiyat gibi alanların birinde kendilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Zamanın şartları içerisinde bu bilgi ve becerileri kazanan kişiler, üst düzey bir meslek elemanı olarak görev yapmışlardır. Böylece, öğrenciler gerçek hayatta ihtiyaç duymayacakları bilgileri

öğrenmekle zaman kaybetmemiş, kendilerine uygulama imkânı sunan mesleki eğitimlerine daha fazla zaman ayırmışlardır (Enç 1979 ve Akkutay 1984, Aktaran: Ödemiş 2014: 68).

Üstün nitelikli yöneticiler yetiştirmesinin yanı sıra kapıkulu ocağı olarak adlandırılan askeri teşkilatın bel kemiği yeniçeri sınıfına asker yetiştiren saray okulu, bu özellikleri ile aynı zamanda üst düzey bir meslek okuludur. Bu okula seçilen öğrencilerin bilgi, beceri ve yeterlilikleri, uygulanan eğitim programlarının başarısıyla birlikte düşünüldüğünde Enderun'un ileri ve üstün bir medeniyet anlayışının ürünü olduğu açıktır (Enç 1979 ve Akkutay 1984, Aktaran: Ödemiş 2014: 67-68). Enderun, bugün Türkiye'de Harp Okulu, üniversitelerin kamu yönetimi bölümleri, güzel sanatlar fakülteleri, hukuk fakülteleri, fen-edebiyat fakülteleri, veterinerlik ve konservatuvarın verdiği çeşitli bilgileri içeren ve bunların ilk kaynağı olan bir eğitim-öğretim kurumudur (Polatoğlu 1988, Aktaran: Karakuş 2014: 64). Birçok alanda eğitim veren bu kurumların konularını sadece kendi bünyesinde barındırması sebebiyle çok yönlü bir eğitim kurumu olma özelliğini kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin sınırları dışındaki yabancılar için hep bir merak ve araştırma konusu olan Enderun, Osmanlı yönetim felsefesini anlamak açısından önemlidir. Enderun'un bu özelliği, eğitim tarihinde Enderun'un özgün bir eğitim kurumu olduğunu göstermektedir (Çetinkaya 2007: 82). Çünkü Osmanlı Devleti'nde mektepler çocukları eğitmiş, medrese ilmi ve dini konularda gençleri bilgilendirmiş, Enderun saray okulu ise Osmanlı halkını tek potada eritmiştir (Taşkın 2008: 343)

5.1.1. Enderun Eğitiminin Kazanımları

Eğitim alanında Osmanlılarda medrese sistemi geçerlidir. Medresenin ortaokul, lise ve üniversite olmak üzere üç ana kademesi vardır. Medresenin dışında yükseköğrenimin başlıca verildiği yer sarayda bulunan yüksekokul kademesi olan Enderun saray okuludur. Enderun geniş anlamda örgütlenmiş bir saray üniversitesidir. Bir çeşit askeri okul olduğu kadar güzel sanatları öğreten kısımları da vardır. Bazı büyük kentlerde tekkeler ve özellikle Mevlevihanelerde de eğitim vermişlerdir. Birçok

vezir sarayında da eğitim kuruluşları vardır. Bu tür okullarda değerli devlet adamları yetişmiştir (Çeçen 2007: 387). Fakat bu kurumların içerisinde Enderun, yönetici yetiştiren ve kurumsal kimliğe sahip olan ilk kurum olması sebebiyle diğerlerinden ayrılır.

5.1.1.1. Kültürleştirme

Slav dillerinden başlayıp da Yunanca ve Arnavutça konuşulan bölgelerden gelen insanların; sarayın dili, üslubu ve faaliyetleri çevresinde bir araya geldiği merkez Enderun'dur. Burada yetişen kişi eski diline, dinine ve ailesine zamanla mesafe koyar. Çünkü bu kişi, artık yeni bir kültür çevresine bağlı olma yolunda ilerler (Çetinkaya 2007: 82). Bu yönde ilerledikçe geldiği yerden uzaklaşmış olur ve yeni çevreyi gün geçtikçe kabullenmeye başlar.

Bir iç oğlanı okula kabulünden mezuniyetine kadar İslami adet ve örfelere göre eğitilir. Temel bilimler üzerinde eğitim hazırlık okulunda başlar ve bütün eğitimi süresince devam eder. İslam ve Türklük kavramlarının açıklaması Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yapılır (Miller 1931: Aktaran: Akkutay 1984: 126). Böylece Osmanlı Devleti'nde mükemmel bir kültürleştirme sistemi ile İslamlaştırma ve dolayısıyla Türkleştirme faaliyetleri başarıya ulaşmıştır (İsfendiyaroğlu 1952: Aktaran: Akkutay 1984: 126).

5.1.1.2. Disiplinleştirme

Enderun'da devlet adamı ciddiyetine kavuşabilmeleri için öğrencilere sıkı bir disiplin uygulanmıştır. Sayıları yüzyıllara göre değişmekle beraber ortalama bin kişi civarında olan iç oğlanları, hükümdar hizmetinde disiplinli bir şekilde çalışmaya alıştırmıştır (Evliya Çelebi 2003, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 51).

Öğrencilere uygulanan disiplinleştirmeye dair örnekler vermek mümkündür. Öğrencilere okulda nasıl giyinmeleri, elbiselerine nasıl bakmaları gerektiği öğretilir. Elbiselerini daima temiz tutmaları, okul içinde ve okul dışında asla buruşuk, sökük ve yırtık elbiselerle gezmeleri öğütlenir. Bütün elbise ve çamaşırlarını düzenli bir

şekilde toplamaları öğretilir. Bunlar çok sık bir şekilde takip edilir ve öğrencilere temiz giyinme alışkanlığı kazandırılır. Enderun öğrencileri, yemek vakitleri geldiğinde onar kişilik gruplar halinde ayrı ayrı sofralara otururlar. Her sofrada bir ak ağa bulunur. Herkesin önüne tabak konmaz. Sofranın ortasına konan sahandan hep birlikte yemek yenir. Ak ağa yemeğe başlamadan önce öğrenciler sahana el uzatamazlar (İsfendiyaroğlu 1952: Aktaran: Akkutay 1984: 127).

Yaşları farklı olan onar kişilik gruplardan her birisinin başına bir lala veya kadı oğlanı verilir. Lala, kendisine verilen grubun düzen ve disiplininden sorumludur. Öğrencilerle birlikte yer, içer ve yatar. Öğrencilere el öptürülerek lalaya teslim edilir (Akkutay 1984: 127). Lalalar, koğuşlarında kalan öğrencilere Kur'an-ı Kerim'i okumayı, güzel yazı yazmayı öğretirler. Bu öğretim aşamasında onların edep ve terbiyeli kişiler olarak yetişmelerine yardımcı olur. Öğrenciler hocalarından ve lalalarından öğrendiklerini hayat boyu uygulamakla sorumludur. Enderun'da terbiye ve saygı kurallarına çok dikkat edilir. Esnemek, yüksek sesle konuşmak, sofrada ağalardan önce yemeğe başlamak, elini sofraya silmek, yemeği dökmek, el ve ayak tırnaklarını kesmemek iç oğlanlarına yakışmayan davranışlardır (Enderunlu Abdüllatif 2013: 52-53). Perşembe ve Cuma günleri el ve ayak tırnaklarını yalnız kaldıkları bir yerde keserler. Abdest ve ayak havluları iki günde bir, el yemenisi ve mendiller ise her gün değiştirilir (Anonim, Akkutay 1984: 128). Enderun öğrencilerinden bu konuda özen göstermeleri istenerek temizlik alışkanlığı edinmeleri sağlanır. Kazandırılan alışkanlıklar bu eğitim kurumunun temizlik konusundaki duyarlılığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bir memurluğa atandıklarında ihtiyaç sahibi olanlara ellerinden gelen yardımı yaparlar. Lalalar ciddiyetsiz ve terbiye dışı hareketlerden kaynaklanacak kötü sonuçları öğrencilere öğretirler. Sakat ve düşkün olan insanlarla alay etmek, yapabilecekleri yardımı arkadaşlarından esirgemek yasaktır (Anonim, Akkutay 1984: 128). Enderun saray okulunda disiplin daha fazla olmakla birlikte sınırlı tutulmuştur. Bir öğrenci falakada günde on sopadan fazla yemez. Onar kişilik gruplar Hârem ağaları tarafından gece gündüz izlenir. Mutlak itaat, alçak gönüllü davranış ve terbiyeli olmak büyük bir ısrarla öğrencilere aşılanır (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 129).

Koşullarda nizamı sağlamak için öğrenciler namaz vaktinden iki buçuk saat önce nöbetçi görevli tarafından uyandırılır. Nöbetçi görevlinin yanında iki kişi de koğuş nöbetçisi olarak görev yapar. Öğrenciler adları yüksek sesle söylenilerek uyandırılır. Uyandırılan öğrenciler ısıtılmış hamamlarda gusül abdesti alırlar. Uyanmamış öğrenciler varsa adları bir kere daha tekrar edilir. Üçüncü tekrar da yapıldıktan sonra hâlâ kalkmamış bulunanlar varsa nöbetçi olan görevli bu öğrencilerin yorganlarını açtırarak elindeki büyük taneli ve sağlam kirişli tesbihi uyuyanların sırtlarına sertçe vurur (Tayyarzade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 129).

Enderun'da görülen bu disiplinli hayatın önemini Enderunluların yaşamında görmek mümkündür. Bu kişilerden birisi de Enderunlu Fazıl Bey'dir. Fazıl Bey ile kardeşi Hasan Kamil'in yaşları küçük olduğu için hükümdarın fermanı ile Enderun'a alınmıştır. Fazıl Bey hazine koğuşuna, kardeşi Hasan Kamil Bey ise kiler koğuşuna yerleştirilmiştir. Enderun'da çok ciddi bir terbiye ve eğitim gören Fazıl Bey'in sonraları hayatını aşk maceraları doldurmuştur. Enderun'da üç kez aşk macerası yaşamıştır. Eğlenceye olan aşırı düşkünlüğü, çapkınlığı ve tutkuları ile tanınan Fazıl Bey üçüncü aşk macerasından dolayı Enderun'dan uzaklaştırılmıştır (Öztürk 2002: 7-8). Bu şekilde uygun görülmeyen davranışlar sergileyen öğrencilerin Enderun'dan uzaklaştırılmaları disiplin açısından caydırıcı bir ceza olarak dikkat çekmektedir.

5.1.1.3. Nitelikleştirme

Saray düzeni içinde ve devletin dış hizmetlerinde ilerleyip yükselbilmek için büyük ölçüde kabiliyetli olmak gereklidir. Bu sebeple eğitim-öğretimin başından sonuna kadar ilgiye, kabiliyetlere ve kişisel farklılıklara öncelik tanınır. Hazırlık okullarındaki öğrenciler ilgi ve kabiliyetlerine göre askerlik ve savaş hünerleri, dil ve edebiyat, çeşitli el sanatları, hattatlık gibi alanlardan birinde gelişip yetişme fırsatı bulur. Daha ileri düzeyde eğitime yeterli olamayacağı farkedilen öğrenciler, bu basamağın sonunda yeniçeri sipahi ocakları ile ordunun çeşitli hizmetlerine gönderilirler. Kimisi de sarayın ihtiyacını karşılamak için kurulmuş olan çeşitli atölye ve imalathanelerde çalışma fırsatı bulur (Enç 1973, Aktaran: Akkutay 1984: 136). Bu kabiliyetler, doğu dilleriyle, İslam ve Osmanlı kanunlarını öğrenerek geliştirilir. Bedeni,

ruhi ve dini yetiştirme günlük hayatın gereklerine uygun olur (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 136).

Enderun saray okulunda katı bir cezalandırma ve korkutup sindirme yöntemiyle değil; ılımlı bir ceza sistemi yanında, cömert bir ödüllendirmeyle öğrencilerin devletine her yönüyle sadık bir devlet memuru olmaları sağlanmıştır. Osmanlı hükümdarlarının özellikle Enderunlu öğrenciyi ödüllendirmesi, gerektiğinde onu onurlandıracak sözler sarf etmesi, has oda gibi Enderun'un en gözde sınıflarından birine yükseltmesi ve öğrenciyle sürekli beraber olması Enderunlu öğrenciler için çok değerlidir. İşte ödüllendirilen bu öğrenciler ve ödüllendirilenleri gören diğer öğrenciler kendilerine verilen görevlere dört elle sarılmış ve başarılı olmak için birbirleriyle yarışmışlardır (Oğuz 2008: 83). Eğitim-öğretim gören öğrencilere değer vermesi ve bu öğrencilerin mesleki, psikolojik, ahlâki ve duygusal açıdan gelişmesini sağlamak için tüm kaynakları seferber etmesi Enderun saray okulunun izlemiş olduğu en akılcı yöntemlerden sadece birkaçıdır (Oğuz 2008, Aktaran: Karakuş 2014: 57-58).

Enderun'da yetenekli öğrenciler kendileri için uygun ve zengin bir akademik içerikle desteklenmiştir. Enderun sisteminin eğitim programı çok yönlü düşünülerek hazırlanmıştır. Edebiyat, şiir, dil bilgisi, Arapça, Farsça, matematik, coğrafya, tarih, din, mantık, Kur'an-ı Kerim, kelim, hadis gibi dersleri alan öğrenciler gelişimini çeşitli alanlarda tamamlamışlardır. Osmanlı sarayının kendine özgü gelenekleri, saray içi davranışlar ve saray bürokrasisi de bu akademik program içerisinde yer almıştır. Uygulamalı derslerin akademik derslere eklenmesiyle, eğitim bir bütün olarak değerlendirilmiş ve bu yönüyle öğrencilerin çeşitli alanlarda gelişmesine imkân sunulmuştur (Sabancı, Bulut ve Dağlıoğlu 2017: 56-57).

Üst düzey eğitim-öğretim aşamasında da durum aynıdır. Öğrenci, kabiliyetlerine uygun çeşitli öğrenim kanallarından birinde yetişir. Türkçe, okuma, yazma, Arapça, Kur'an-ı Kerim ve Din dersleri bütün öğrencilerin ortak olarak izlemek zorunda olduğu derslerdir. Bunun dışında ortak öğrenim alanları beden eğitimi, savaş hünerleri gibi konulardır. Arapça dil bilgisi, fıkıh, tefsir, Türk Edebiyatı, Farsça ve Fars Edebiyatı vs. gibi konular üst öğrenim aşamasında özel kabiliyetlere dayanan konular içerisinde. Ayrıca öğrencinin seferli, kiler ve hazine odalarına bağlı mesleki öğrenimin hangi

dalında derinleşip geliyeceği de geniş ölçüde kişisel kabiliyetlere bağı özelliklerdir (Enç 1973, Aktaran: Akkutay 1984: 136). Enderun'da geleceğin vezir-i azamı, veziri ve beylerbeyi belki bir gün başları darda kalır da ekmeklerini kazanma gereği duyarlar diye bir el sanatını yeterli derecede öğrenmek zorunda bırakılmıştır (Şirin vd. 2004: 80).

Enderun'da kimse anadan doğma ayrıcalıklı değildir. Öğrenciler hizmetleri ve kabiliyetleriyle değerlendirilir. Öğrenciler önce gözlemlenir, denenir ve yükselmelerine fırsat verilir. Lybyer'e göre, yüksek makamlara getirilenlerin çoğu çoban çocuklarıdır. Şan ve şöhret içinde bulunmaktan gurur duyarlar, çoban çocuğu olmaktan ise utanmazlar. Sonuçta kendilerini onlara karşı borçlu hissederler. Onlar hiçbir zaman doğuştan yetenekli, becerikli olduklarına inanmazlar. Başarının, iyi bir eğitim ve çok çalışmanın ürünü olduğunu kabul ederler. Türklere göre makam sahibi olmak, başarılı olmak, iyi hizmet göstermek ve kabiliyetli olmak kişiye değer kazandırır. Tembel, meslek bilmeyen ve niteliksiz bir kişi toplumun gerisinde kalmaya mecburdur. Bu durum Türklerin görevlerinde başarılı olmasının, sınırlarını genişletmesinin ve başkaları üzerinde egemenlik kurmasının sebebidir (Lyber 1913, Aktaran: Akkutay 1984: 137).

Enderun'un eğitim programı sadece terfi edecek şekilde değil, ordu ve bürokrasi hizmetine ayrılacakları da tespit edecek şekilde yapılmıştır. Eğitim sistemi üstün yetenekli ve liderlik kabiliyetine sahip devlet adamlarını keşfetmiştir. Kişisel bir kabiliyet Türkler tarafından keşfedilir ve teşvik edilir. Bu konuda Busbecq şöyle demiştir: "Türkler, kendini eğitmekten aciz ve kıymet ifade etmeyen bir şahıs dahi olsa, istisnai bir adam bulsalar, bunu savaş için uygun bularak çok sevinirler. Türkler, Sultan hariç herkesi kabiliyeti ile değerlendirmişlerdir." (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 137-138).

Öğrenciler çalışmak istedikleri alanda özgür bırakılır, bu yöntemle onların azimli çalışmaları beklenir. Öğrencilerin eğilimleri ve yetenekli oldukları alanlar ciddiyetle tespit edilir. Genellikle dersler tercihe dayalıdır. Ancak öncelikli olarak Türkçe, Arapça ve Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi şarttır. Bu derslere ek olarak öğrencilerden beklenen tek şey bir konu üzerinde detaylı ve gerektiği gibi çalışmalarıdır (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 138).

Enderun'da müzik alanında da yetenekli olanların desteklendiği görülür. Osmanlı Devleti'nde meşkle ilgili kaynaklara 17. yüzyıl başından itibaren rastlanmaktadır. Evliya Çelebi, Topkapı Sarayı'ndaki sanat hayatını anlatırken müzik öğrenmeye yönelik, kurumlaşmış bir sistemin varlığından bahseder. Evliya Çelebi'ye göre saray hizmetindeki öğrencilerin yetiştirildiği ve onlara müziğin öğretildiği yer olan Topkapı Sarayı'ndaki seferli odası, bir meşkhane görevi görür (Behar 2006: 25). Enderun'da müzik eğitimi verilirken yeteneği öne çıkan öğrencilerin eğitimine önem verilir. Tecrübenin ve tekrarın meşk edilmiş eserlerin aktarılmasında önemi büyüktür (Özses 2009: 6).

Enderun'daki öğrencilerin çok yönlü eğitimine dair konu ile alakalı olarak Ali Fuat Başgil "Gençlerle Başbaşa" adlı eserinde şu bilgiyi vermektedir: "Mizaca bağlı huylar üzerinde, spordan başka, musiki ile edebiyatın inceliklerinin mühim tesirleri vardır. Karakter terbiyesi konusunda tarihte ün bırakmış olan eski Atinalılarca, gençlerin eğitim ve terbiyesi jimnastik, müzik, dil alıştırmaları ve güzel konuşma yarışmaları olmak üzere başlıca üç guruba ayrılırdı. Ve genç bir Atinalı için iyi bir eğitim, terbiye görmüş olmak, iyi bir jimnastik ve müzik bilgisine sahip olmak ve memleketinin atalar mirası olan dilini bütün incelikleri ile öğrenmiş olmak demektir." (Başgil 2004: 54).

Nasuh bin Abdullah el-Matraki (Matrakçı Nasuh) Enderun saray okulundaki çok yönlü eğitime örnek verilecek kişilerden biridir. Matrakçı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki eyaletlerinden Bosnalı bir aileden gelmiş ve II. Bayezid zamanında Enderun'da öğrenci olmuştur. Enderun sistemi, Matrakçı'nın yeteneklerini ortaya çıkarmış ve Enderun'da kaldığı süre boyunca birçok alanda becerilerini geliştirmiştir. 16. yüzyılda Matrakçı Nasuh matematikçi, tarihçi, coğrafyacı, kartograf, topograf, silahşör unvanlarıyla meşhur olmuştur. Bunun yanında olağanüstü şövalye, hattat ve mühendis olmuştur. Ayrıca Nasuh askeri stratejisini geliştiren matrak oyununda usta olduğundan dolayı Matrakçı Nasuh olarak bilinir. Enderun'dan sonraki hayatı da önemsenecek bir kişidir. Matrakçı matematik alanında iki kitap yazmıştır. Bu kitaplarından Umdetü'l-hisâb yazdığı son eseridir. Bu kitabında önceki kitaplarından bilgilere de yer vermiştir. Bunlara ek olarak Matrakçı Nasuh; tarih, coğrafya ve askeri

strateji üzerine başka kitaplar da yazmıştır. Ama özellikle öğrencilerin kolay anlayıp öğrenebilmelerini sağlayan matematik kitabı çok dikkat çekmiştir (Burlbaw vd. 2010: 23-25).

5.1.2. Eğitimin Şekli

Enderun'da eğitim seçilmişler, yöneticiler ve şehzadeler eğitimi şeklinde sınıflandırılabilir. İlk zamanlarda şehzadelerle birlikte eğitim alan devşirmeler, daha sonrasında Enderun'un kurulmasıyla düzenli ve ayrı bir eğitime tabi olmuşlardır. Burada yöneticilik kabiliyeti gösteren zeki ve nitelikli gençler ileride görev alabilmeleri için önce seçilmiş sonra ise yetiştirilmiştir. Burada izlenen eğitim yöntemi kişisel beceri ve kabiliyetleriyle öğrencilerin değerlendirilmesi ve elemelerden başarı ile geçerek istenen liyakatı ve güveni devletine hissettirmesidir. Bu yönüyle seçilmişlerin aldığı bir eğitim de söz konusudur.

5.1.2.1. Seçilmişler Eğitimi

Osmanlı toplumunda bütün üstün nitelikleri kendisinde toplayan üstün yetenekli insan tipini yetiştirmek için seçkin bir eğitim sistemi yerine seçici bir eğitim sistemi oluşturulmuştur (Güler 2014: 1). Seçkinler eğitimi, çeşitli modeller içerisinde gerek doğu ve gerekse batıda kullanılmış bir eğitim şeklidir. Batı'da görülen prenslerin eğitimine karşı Osmanlılarda Enderun saray okulu geliştirilmiştir (Aytaç 1972, Aktaran: Akkutay 1984: 157). Batı'da görülen eğitim programı yalnızca prenslerin eğitime yönelik uygulanırken, Osmanlı Devleti'nde görülen eğitim programı Osmanlı halkı içerisindeki yetenekli gençlere yönelik uygulanmıştır. Enderun'un bu yönü, kurumun dünyanın ilk kamu yönetimi okulu olarak nitelendirilmesini daha anlaşılır hale getirmiştir.

Devletlerin uyguladığı eğitim modellerinin beirlenmesinde, özellikle büyük devletlerin kuruluş zamanındaki şartları etkili olmuştur. Bu kurumlara ihtiyaç duyulması sonrasında genişleyen devlet çarkını işletecek seçkin elemanların yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren büyümeye başlayan Büyük Britanya

İmparatorluğu'na bakıldığında hemen elitler eğitimine önem vermek zorunda kalınmıştır. Aksi halde, Dünya'nın dört bir köşesine yayılan Büyük Britanya İmparatorluğu'nun, şemsiyesi altına topladığı çeşitli milletleri uzun süre bir arada tutacak bir sistemi meydana getirmesi beklenemez. Bununla birlikte, Osmanlıların geliştirdiği Enderun'daki seçici eğitim, Rönesans'tan itibaren Batı'da geliştirilen elitler eğitimden birçok noktada ayrılır. Enderun'daki seçici eğitim modeli, büyük ölçüde Platon'un idealinde olan filozofların yetiştirilmesine benzer bir eğitim modelidir. Her iki eğitim anlayışında da sıkı bir eleyicilik vardır. Aynı zamanda yetişen seçilmişler kendi anne babalarına olan bağımlılıklarını büyük ölçüde kaybederler (Akkutay 1984: 158).

Enderun'daki seçici eğitim Batılılar tarafından çok iyi bir şekilde değerlendirilmiştir. M. Baudier 1624 tarihinde bu konuda şunları yazmıştır: "Türk milletinin başarılarına şaşmamak lazım. Çünkü onlar elit kadroları nasıl yetiştireceklerini, gençleri nasıl disipline edeceklerini biliyorlar. Onları mükemmel insanlar haline getirirken, kabiliyetlerine göre taltif etmesini biliyorlar." (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 158). Enderun'da yetişerek önemli makamlara yükselen devlet adamları kısaca şöyle sıralanabilir:

Enderun'dan yetişen Sadrazamlar: Mehmet Paşa, Ahmet Paşa, Davut Paşa, Hersekzade Ahmet Paşa, Hadım Ali Paşa, Koca Mustafa Paşa, Tavaşi Hadım Sinan Paşa, Memlük Damat İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Lütfi Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Rüstem Paşa, Kara Ahmet Paşa, Semin Ali Paşa, Damat-ı Şehriyar Sokullu Mehmet Paşa, Ahmet Paşa, Sinan Paşa, Siyavuş Paşa, Hadım Mesih Mehmet Paşa, Ferhat Paşa, Arnavut Köprülü Mehmet Paşa, Ayaşlı Nişani İsmail Paşa, Bozoklu Silahdar Bıyıklı Mustafa Paşa, Kavanoz Ahmet Paşa, Moralı Damat Hüseyin Paşa, Silahdar Çorlulu Ali Paşa, Manisalı Lala Mehmet Paşa, Silahdar İbrahim Paşa, Cağalazade Sinan Paşa, Silahdar Damat Mehmet Paşa, Kayserili Halil Paşa, Dilaver Paşa, Davut Paşa, Lefkeli Silahdar Mustafa Paşa, Gürcü Mehmet Paşa, Kemankeş Kara Ali Paşa, Silahdar Çerkes Mehmet Paşa, Filibeli Hafız Ahmet Paşa, Bosnalı Silahdar Hüsrev Paşa, Sultanzade Mehmet Paşa, Abaza Silahdar Melik Ahmet Paşa, Abaza Silahdar Siyavuş Paşa, Tarhuncu Kethüda Ahmet Paşa, Silahdar Beşir Mustafa Paşa, Malatyalı Silahdar

Süleyman Paşa, Abaza Silahdar Süleyman Paşa, Silahdar Şehit Ali Paşa, Silahdar Mehmet Paşa, Silahdar Seyyid Mehmet Paşa, Silahdar Ali Paşa, Hüsrev Mehmet Paşa, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, Hadım Hasan Paşa, Cerrah Mehmet Paşa, Silahdar Yavuz Ali Paşa, Bosnalı Lala Mehmet Paşa.

Enderun'dan yetişen Kaptanlar: Şehit Mehmet Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Küçük Piyale Paşa, Silahdar Cağalazade Sinan Paşa, Silahdar Köle Süleyman Paşa, Silahdar Bekir Paşa, Küçük Hüseyin Paşa, Filibeli Hafız Ahmet Paşa, Silahdar Öküz Mehmet Paşa, Bosnalı Hain Kara Davut Paşa, Silahdar Mustafa Paşa, Silahdar Siyavuş Paşa, Hanya Fatih Gazi Yusuf Paşa, Silahdar Bıyıklı Mustafa Paşa, Silahdar Çerkes Şehit Kenan Paşa, Silahdar Mustafa Paşa, Musahip Mustafa Paşa, Abaza Hüsrev Mehmet Paşa, Bursalı Mehmet Said Paşa, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa.

Enderun'dan yetişen Şeyhülislam: Mirza Mustafa Efendi, Yasencizade Abdülvahab Efendi, Çerkes Hafız Halil Efendi (Tayyazade 1876, Aktaran: Akkutay 1984: 159-160).

5.1.2.2. Yöneticilik Eğitimi

Osmanlı devletinde idare teşkilatını ve faaliyetlerini düzenleyen kurallar, Fatih Kanunnamesi ile hukuki şeklini kazanmıştır. II. Mehmet zamanında bir yandan ordu iyi bir duruma getirilmiş, diğer yandan da askeri, mali ve sivil idare için güçlü karaktere sahip idareciler yetiştirilmiştir. Hem ordu hem bürokrasi bu dönemde yeniden teşkilatlanarak ve nitelikli personeller bu teşkilatlara yerleştirilerek devlet mekanizmasını sağlamlaştırmışlardır. Devlet idaresi hükümdarın mutlak gücüne dayanır. Ancak Fatih Kanunnamesi bu yetkileri bir yerde engellemiştir. II. Mehmet, çıkardığı kanunnameyle kendisinin ve kendinden sonra gelecek hükümdarların yetkilerini kontrol altına almıştır. Fatih Kanunnamesi'ndeki şu cümleler bunun delilidir: "Devletin reisi olan ve en yüksek iktidara sahip bulunan hükümdarın şer'an, yani dini hukuk bakımından vazifesine ehil olmadığı ve binaenaleyh vazifesinden uzaklaştırılması lazım geldiği, şeyhülislam fetvasıyla tespit edilir." (Ayverdi 1974, Aktaran: Akkutay 1984: 160-161).

C. Jireček, Osmanlı'da idare sınıfına girebilmek için Müslüman olmanın bir şart olduğunu, Müslümanların ayrıcalıklı bir sınıf oluşturduğunu iddia eder. Fakat bunun yanında Rumeli'de yaşayan tımarlı sipahilerin çoğunluğu araştırıldığında eski Bulgar, Sırp, Arnavut veya Rum asil ailelerinden alınmış devşirmeler olduğu görülür ve bu coğrafyada eski Sırp devletinden kalma birçok kurum vardır (Bulgaren 1876, Aktaran: İnalçık 1954: 141). Balkanlar'da Osmanlı zaferlerinin şartlarını inceleyen N. İorga, bir eserinde şu ifadelerle yer vermiştir: "Bir asır içinde yerlerini Osmanlı Devleti'ne terkeden Balkan Hristiyan devletleri, umumiyetle sanıldığı gibi, Hristiyan dinini yok etmek isteyen mutaassıp bir düşmanın sebep olduğu dini bir katastrofla ortadan kaldırılmış değildirlir. Osmanlılar monarşik birliği ve mutlakiyetin sulh ve sükûnunu, bir tek efendinin hükmünü getirdiler. Osmanlılar bir kavim olarak değil, bir ordu, bir hanedan, bir hâkim sınıf olarak ortaya çıktılar. Bizans, Slav ve Osmanlı siyasi nizamları bir tek bütün içinde birbirleriyle kaynaştı". Yerel feodal güçler, devrin genel tarihi eğilimini temsil eden Osmanlılar karşısında birer birer silinmiş ve Osmanlı birliği içine karışmıştır. İorga anarşiden bıkmış olan köylü sınıflarının yeni tekçi düzenin sahibi Osmanlı düzeninin yanında yer aldığını belirtmiştir. Bunun yanında şunu da ifadelerine eklemiştir: "İdareciler nadiren Türk menşeidendiler. Subaşı, bey, kefalya; eski knez, voyvoda veya onların yakın akrabası veyahut devletin başka bir eyaletinden gelmiş bazen aynı sıfatta eski bir Hristiyan'dan başka bir şey değildiler". Fakat İorga da, idare sınıfına girebilmek için Müslüman olmanın şart olduğu görüşündedir (İorga 1925, Aktaran: İnalçık 1954: 142).

16. yüzyılda Guillaume Postel, Türklere niçin kendilerini kendi milletlerinden idareciler yerine esirler ve yabancıların idare ettiğini sorduğunda aldığı cevap konuya açıklık kazandıracak niteliktedir: "Böyle olunca daha iyi hizmet ediliyoruz. Türkler arasında yaşayan bir Hristiyan'ın hain oluşuna dair hiç kimsenin hafızasında bir hatıra yoktur". Osmanlı Türklerinde kölelik sistemine dayalı idarelerin en başarılı olduğu yüzyıllarda, kökeni itibariyle Türk olanlara verilebilen görev süvariliktir. İlerleyen zamanlarda ise Hristiyan ailelerden veya ilk kuşağı Türk olan esirlerin çocuklarına bu görev verilmiştir. Kana dayalı aristokrasinin ortaya çıkmasına engel olmak için hükmetmekte olan sülalenin çocuklarını öldürmek ve hükümdar kızlarının kuşağından gelenleri hemen halk tabakalarına indirmek gibi önlemler alınmıştır. Bütün bu önlemler

Fatih Kanunnamesi'nde yer alır. Yine II. Mehmet'in Sancak Beyi Kanunlarına göre, hükümdar kızlarının soyundan gelecek olanlar beylerbeyi değil ancak sancak beyi, kapıcı başı ve kadirga kaptanı olabilir. I. Ahmet'in hükümdarlığı zamanında, II. Mehmet'in kendi zamanında koydurmuş olduğu "Kardeş Kanunu" sarayın Hârem kısmında kafes içinde hapis cezasına indirilmiştir. Sancak Beyi Kanunu'nda bir tedbir niteliğinde olmak üzere hükümdar kızlarının oğulları doğduklarında göbek bağı bağlanmamış ve böylece ölüme terkedilmişlerdir (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 161-162).

Osmanlı sülalesinin takip ettiği başlıca siyaset, hükmeden sınıfın Enderun'daki iç oğlanları idaresine yaklaşması yoluyla sadakat ve bağlılık sağlamaktır. Bu siyaset bilinçli bir şekilde ve dikkatle devam ettirilmiştir. III. Murat hükümdarlığı zamanında devlet işleriyle az uğraşmıştır. Bunun yerine Enderun hükümdarın öncelikli uğraşı haline gelmiştir (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 162). Buradan da anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti idareciliği önemsemiş ve ona gereken değeri vermiştir. Kişileri kabiliyetlerine göre sınıflandırmış ve onlara idarede fırsat vermiştir (Akkutay 1984: 163).

Enderun saray okulunda dört alanda eğitim ve öğretim faaliyetlerini görmek mümkündür. Bu alanlar; bedeni eğitimlerin yaptırılması, fiilen yapmak üzere saray işlerinin öğretilmesi, kabiliyetli olanlara ilgilendiği sanat alanlarına göre uzmanlık kazandırılması, kuramsal bir eğitimin yanında dini bilgilerinin arttırılmasıdır. Bu alanlar Enderun'da eğitim- öğretilimin ana yapısını ortaya çıkarmıştır. Çok yönlü bir eğitim alan bu kişiler hem beden olarak sağlıklı yetişmişler hem de zihinsel beceri olarak sağlıklı ve hızlı düşünmüşlerdir (Şahin 2011: 1).

5.1.2.3. Şehzade Eğitimi

II. Murat zamanında bir kısım iç oğlanı ile Türk saraylarında rehin olarak tutulan Rum Prenslere Edirne'deki hükümdar sarayında şehzadeyle birlikte eğitim almışlardır. Hükümdar, devlet sınırları içinde yaşayan en iyi, en akıllı, bilgili ve tanınmış ilim adamları ile hukukçuları burada hocalık yapmaları için görevlendirmiştir. Bunların

arasında en göze çarpanları Molla Gürani ve Molla Sirek'tir. Âlimlerden Hocasade ve Katıpzade, matematikçi Mirem Çelebi, şair Ahmet Paşa ise bilinen diğer hocalardandır. Edirne'de bulunan bu şehzade okulunun ilerleyen yıllarda İstanbul'da Topkapı Sarayı içinde teşkilatlı bir şekilde kurulacak olan Enderun için model alınmış olması güçlü bir ihtimaldir (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 60-61).

Saray geleneğine göre dört yaşına gelen şehzadelerin (hükümdarın oğulları) ve sultanların (hükümdarın kızları) eğitimi başlar. Şehzadeler, lalalarının eşliğinde eğitim alırlar. Osmanlı toplumunda okula başlayacak çocuklar için yapılan amîn alayına benzeyen, bütün devletin ileri gelenlerinin de katıldığı "Bed-i Besmele" töreni yapılır. Bu törende şehzadeye ilk dersi şeyhülislam verir ki bu ders besmelenin öğretilmesidir. Bundan dolayı bu törene "Bed-i Besmele" töreni denilmiştir. Şeyhülislam ilk dersin ardından çocukların başarılı olması için dua eder. Eğitimin ilk adımı okuma yazma, Kur'an-ı Kerim ve ilmihal dersleridir. Dersleri, saray dışından gelen hocalar verir. Bu okuldan ve hocalardan darü'ssaade ağası sorumludur (Ortaylı 2014: 159-160).

18. yüzyılda kızlar ağası olan Beşir Ağa, şehzade okulu binasının son şeklini vermiştir. Beşir Ağa zamanında binanın yenilenmesinde barok üslubun etkisi göze çarpar. İki dikdörtgen kısımdan meydana gelen okulun ilk bölümü düz sade bir tavanla, duvarları ise Kâbe resimli renkli çinilerle kaplıdır. İkinci bölümü ise ahşap kubbeyle örtülüdür ve diğerine göre daha süslüdür. Barok üslupla yapılmış bir mermer ocağı bulunur. Kitap dolapları rokoko süslemelerinin güzel örneklerindedir. Dolapların üst kısımlarındaki çini şeritte bulunan Esmâ-i Hüsnâ ve Kaside-i Bürde mısraları kızlar ağası Beşir Ağa tarafından yazdırılmıştır (Ortaylı 2014: 160).

5.1.3. Enderun Eğitiminde İç Yönetim

Enderun'da güçlü yönetim ilkelerinin ve katı bir hiyerarşinin varlığı söz konusudur. Zaman içinde klasik düzen değişmiş olsa da gelenekçi yapı varlığını son zamanlara kadar sürdürmüştür. Enderun'da herkes kendisinden üst makamlarda olan kişilere saygı göstermek zorundadır (Günzdüz 2013: 13).

Devşirme kanunu ile Osmanlı Devleti'nin çeşitli eyaletlerinden dinleri, âdetleri farklı olan çeşitli ailelerden saray okullarına öğrenciler toplanmıştır. Çeşitli eğilimleri olan çocukların üzerinde güçlü bir otorite kurulmuş ve bu çocuklar Türk ve Müslüman âdetlerine göre yetiştirilmiştir. Bu gençlerin aynı sistem içerisinde tek tip terbiye alarak birlik haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bunun için de mutlak bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple bütün saray okullarının kuruluşlarından kaldırıldıkları güne kadar idareleri hep ak ağalara bırakılmıştır. Son derece sert olan ak ağalar farklı yaşlardaki gençlerin disiplinini sağlama konusunda kabiliyetlidirler. Daha eski tarihlerden beri sarayın, Hârem dairesi dışındaki kısımlarının kontrol ve idaresi ak ağalara aittir. On bin kadar kişiden oluşan saray halkının üzerinde büyük bir otorite kurmuşlardır. Hârem ağalarından fazla yetkileri vardır. Bu sebeple saray idaresi ak ağalara verilmiştir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Akkutay 1984: 126-127).

15. ve 16. yüzyıllarda ağaların hiyerarşi sıralamasında üstten asta doğru; baş ak ağa, hazinedarbaşı, levazım başı, saray ağası ve saray yatakhanesinin kıdemli memuru gelir. IV. Murat'ın başhazinedarın rütbesini indirmesinden sonra bu memurların rütbe sıralamaları değişmiştir. Sıralama; saray yatakhanesinin kıdemli memuru, saray ağası ve levazım başı, sarayın mabeyinci başısı ve devletin üç mühründen birini korumakla görevli olan saray yatakhanesinin birinci memuru şeklinde değişmiştir. Bu görevliler iç oğlanlarının bulunduğu binaların da başkanları sayılırlar. Hükümdarın kethüda başı olarak da geçen levazım başı mutfakları teftiş eder. Hârem ağaları ise neferler olarak sınıflandırılır (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 163).

Baş ak ağanın sarayla ilgili önemli sorumlulukları göz önünde tutularak Enderun'un idari işlerinin çoğunluğu saray ağasına verilmiştir. Hükümdarın ve baş ak ağanın yokluğunda yerlerine vekâlet edecek olan saray ağasının asıl görevi binaları teftiş etmektir. Saray ağası Enderun saray okulunda müdür yardımcılığı makamını da temsil etmektedir. Bu görevlerinin yanında büyük ve küçük oda ile seferli koğuşunun denetçisi, iç hizmetlerin besleme subayı ve maaş kâtibidir. Saray okulunun müdür yardımcısı olduğundan dolayı hükümdara günlük rapor vermektedir. Aslında Enderun'un idaresi saray ağasına o kadar çok sorumluluk yüklemiştir ki okulda üstâd olarak anılmıştır (Miller 1941, Aktaran: Akkutay 1984: 163).

Enderun'da eski ve başarılı iç oğlanlarından yaşça büyük olanlar lala olarak seçilir. Bunlar arasından başarılı olan lalalar, iç oğlanı gruplarına müzakereci (kalfa) olarak atanır. Gruplar genellikle aynı yaşta olanlardan çok farklı yaşlardaki iç oğlanlarından meydana gelir. Öğrenimde ileri durumda olan yaşlı büyük iç oğlanların küçük iç oğlanlarına yardımcı olması istenir (Enç 1973, Aktaran: Akkutay 1984: 138). Saray işlerinde hizmet edecek olan iç oğlanlar sırasıyla gılman, iç ağası, iç oğlanı ve en sonunda da Enderun ağası ismini alırlar. Bunlar hizmet süreleri ve kabiliyetlerine göre sarayın büyük görevlerine yükselirler (Pakalın 1971, Akkutay 1984: 64).

Enderun'da bir başka üst görevli hamamcıbaşısıdır. Bu görevli, iç oğlanlarını hamamda yıkayıp keseleyen tellakların ve iç oğlanların saçlarını, sakallarını kesen berberlerin amiridir. Enderun'da yaşayanların yaşlarına bakılmaksızın sakallarını ve bıyıklarını kesmeleri zorunludur. Diğer bir üst görevli de çinicibaşısıdır. Bu kişi çeşmelerin ve tuvaletlerin bakımından sorumludur. Saraya yeni gelen acemi oğlanlar önce çinicibaşının emrine verilir. Çinicibaşı da sorumlusu olduğu yerleri yeni gelenlere temizletir. Enderun'daki yöneticilerden biri de imam diye adlandırılan din adamıdır. Her odanın kendi imamı vardır. Bu görevli, iç oğlanlarına Kur'an dersi vermenin dışında onlardan birinin uygunsuz bir davranışta bulunduğunu görür veya duyar ise, onu falakaya çekemese bile bir tokatla cezalandırabilir. Diğer bir üst görevli olan tımarhaneci ise hastanenin yönetiminden sorumludur. Hastalar hekimin kontrolünden geçtikten sonra tedavi için tımarhaneye alınırlar (Ali Ufki Bey 2013: 30-32).

5.1.4. Enderun'un Ders Programı

Orduda ve sarayda görev alacak çeşitli elemanları yetiştiren Enderun'da medrese programlarından daha zengin bir ders programı uygulanmaktadır (Baykal 1953, Akkutay 1984, Tekeli ve İlkin 1999, Aktaran: Türk 2011: 352). Saraya alınacak devşirmelerin öncelikli eğitim aldıkları hazırlık sarayları ve saray içindeki meslek odaları, Enderun'un eğitim programını genel anlamda değerlendirme imkânı verir. Bu teşkilatların tamamında iç oğlanlarına sunulan eğitim programında sadece Osmanlıca, Arapça, Kur'an-ı Kerim, dini bilgiler dersleri zorunludur. Nitekim devşirmeler hazırlık saraylarında ve Enderun içindeki büyük ve küçük odalarda bu dersleri görürler. Bunun

dışında, iç oğlanları kabiliyetli oldukları alanlarda dersler alarak kişisel farklılıkların önemsendiği bir eğitim programının parçası olmuşlardır (Kurban 2016: 12).

Büyük ve küçük odaların ders programı şu şekildedir: Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Tecvit, Arapça, Farsça, Yazı, Cild, Tezhib, Oymacılık, Resim, Kıraat, Meşk, Hat, Müzik, Resim, Türkçe ve Arapça öğrendikten sonra spor ön plana çıkar. Burada güreş, atlama, koşu, meç, ok çekme alıştırmaları yapılır. Yaşı on dört ve üzerinde olanlar fiziksel bakımından elverişli oldukları için daha başarılı olurlar (Keskin 2009: 41). Böylece beden eğitimi, askerlik becerileri ve el becerilerine de yer verilmiş olur, mesleki öğrenim ihmal edilmez. Enderun; kuruluş amacı, teşkilatlanması, ders programları, çalışma sistemi ve işleyişi yönüyle tamamen kendine özgü bir kurumsal yapıya sahiptir (Keskin 2009: 148).

On beş öğretmenin imzasının bulunduğu 1909 senesine ait ders cetvelinde öğrencilere verilen derslere yer verilmiştir. İptidai birinci senede; Ecza-i şerife, Talim-i namaz, Hesab-ı zihni, Hatt-ı sülüs dersleri verilir. İptidaî ikinci senede; Kur'ân-ı Kerim, İlmihal, Kıraat-ı Türkiye, Hesab, İmla, Hatt-ı sülüs dersleri verilir. İptidai üçüncü senede; Kur'ân-ı Kerim, İlmihal, Tecvit, Kıraat-i Türkiye, Hesab, İmlâ, Hatt-ı sülüs dersleri verilir.

İptidai eğitiminden sonra rüşdiye eğitimi başlar. Rüşdi birinci senede; Ulûmu diniyye, Arabi, Farisî, Lisan-ı Osmani, Hesab, İmlâ, Hatt-ı sülüs, Hatt-ı rika, Resim dersleri verilir. Rüşdî ikinci senede; Ulûm-u diniyye, Arabi, Farisi, Lisan-ı Osmani, Hesab, Coğrafya, İmlâ, Hatt-ı rika, Resim dersleri verilir. Rüşdî üçüncü senede; Ulûm-u diniyye, İlm-i ahlâk, Arabî, Farisi, Lisan-ı Osmani, Hesab, Coğrafya, İmlâ, Hatt-ı sülüs, Hatt-ı rika, Resim dersleri verilir. Rüşdî dördüncü senede; Ulûm-u diniyye, İlm-i ahlâk, Arabi, Farisî, Lisan-ı Osmani, Hesab, Coğrafya, Hendese, İmlâ, Hatt-ı sülüs, Hatt-ı rika, Resim dersleri verilir.

Rüşdi eğitimden sonra sınıf-ı mahsus olarak ifade edilen özen sınıfların eğitimi başlar. Sınıf-ı mahsus ders programında ise Ulûm-u diniyye, İlm-i kelâm, Tasvir-i ahlâk, Edebiyat-ı Osmaniye, Edebiyat-ı Farisiye, Mantık Tarihi, Umumi Coğrafya,

Umumi Riyaziye, Cebir, Müsellesat, Ulûm-i tabiiye dersleri yer alır (Ergin 1977, Aktaran: Keskin 2009: 132).

5.2. Enderun'da Yetişen Yöneticilerin Özellikleri

Enderun kamu yönetimi için idareci yetiştiren bir kurumdur. Bu saray okulunda verilen eğitimle devletin yönetici sınıfı yetiştirilir. Büyük bir çoğunluğu Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın uzak köylerinden devşirilen gençlerin burada eğitildikten sonra yönetici sınıfı meydana getirdiği görülür. Fiziki duruşlarıyla çevresini etkileyen bu yönetici sınıfın, dışarıdan bakıldığında bir devlet adamı olduğu anlaşılır. Saray dışına çıktıklarında yürüyüşlerinden, konuşmalarından ve tavırlarından Enderun terbiyesi aldıkları belli olur. İstanbul'a gelen herkes Enderunluların katıldığı bir resmigeçidi resmetmekten ve onlara uzun uzadıya bakmaktan kendini alamamıştır. Sarayın dışında Kılıç Alayı, Cuma Selamlığı gibi törenlerde Enderunluların fiziki heybetleri dışında kılık-kıyafetleri de hem etraftaki halkı hem de başkente gelen yabancıları etkilemiştir. Hiç şüphesiz Enderun eğitimine yükselemeyen devşirmeler de olmuştur ve çoğunluğu acemi oğlanı olarak ayrılmıştır. Ayrılan bu çocuklar, İstanbul'un yakın köylerinde, köylülerin yanında İslam dinini ve Türk dilini öğrenmişlerdir. Onların içinden de böyle dikkat çeken kişiler çıkmıştır fakat Enderunlununun tavrı değişik ve seçkindir (Ortaylı 2014: 101-102).

Enderun yönetici tipi genel itibariyle birçok özelliği üzerinde taşır. Büyüklerin yanında ciddiyetsiz durmaz, dik fakat mütevazı durur. Haftada bir kez, perşembe veya cuma günü تنها bir yerde el ve ayak tırnaklarını keser. Her sabah abdest alırken yaş tülbentle kulak içlerini temizler. En az haftada iki defa traş olur, yüz ve ellerini daima temiz tutar. Sürekli abdestli dolaşır, el ve ayak havlularını her gün ya da iki günde bir değiştirir. Halk içinde ve sofrada geçirmez, gerinmez, esnemez ve halkın yüzüne karşı aksırmaz. Topluluk içinde bulunurken kulağını, burnunu ve dişlerini karıştırmaz. Soğan, sarımsak ve pastırma gibi kokusu hoş olmayan yiyecekleri yemez. Dumanlı içecekler içip çevresindekileri rahatsız etmez. Hocalar, büyükler ve misafirlerden evvel yemeğe başlamaz. Ağız şapırdatarak telaşla yemek yemez. Ekmek kırıntısını yere dökmez. Yemekten sonra elini ve ağzını yıkar (Gündüz 2016: 16).

Enderunlunun saray dışında halk içerisinde de dikkat ettiği özellikleri vardır. Halk yanında kaşınmaz, silkinmez, pirelenmez, kirli camaşır giyemez. Hamamda başkalarının üstüne kirli su sıçratmaz, sağ ve sol tarafına doğru salınmaz. Herkesin huzurunda aynaya bakarak yüzünden, burnundan kıl çekmez. Kadınlar gibi açık renkte kıyafet giyemez. Kimseye karşı kabalık, dik başlılık etmez. Kendisini kimseden üstün görmez, kendisiyle övünmez. Yalan söylemez, ifadelerinde aşırıya kaçmaz. Büyük bir tarihçi ya da filozof edasıyla söz söylemez. Konuşma sırasında açık cümleler ve kelimeler kullanır. Hizmetkârı bile olsa, sebepsiz kimseyi incitmez. Alçak karakterde yaratılmış insanlara özgü olan vefasızlık, merhametsizlik, cimrilik, uğursuzluk, münafıklık gibi sıfatları kendisinde taşımaz. Kimseyi zarara sokmaz ve kıskanmaz. Fakir arkadaşlarına yardım eder. Sakat, hasta ve yaralı olanlarla alay etmez. Kimsenin eşyasını izinsiz almaz. Yöneticilere, hocalara, yaşlılara, âlimlere, sanatkârlara saygı gösterir. Asalet ve soyluluk iddiasında bulunmaz. Boş yere kimseye yalvarmaz. Bir konuyu bilmediği halde biliyor iddiasında bulunmaz. Aşağılamak için olmasa bile kimsenin taklidini yapmaz. Sır saklamayı bilir. Uyuşturucu, alkol gibi sağlığa, akla zarar veren maddelerden uzak durur. Gül suyu ve güzel kokular sürünür. Saraydan dışarıya bilgi sızdırmaz. Bunlar Enderunlu bir kişinin en belirgin özellikleridir (Gündüz 2016: 16).

Edep, terbiye ve disiplinin dikkat çektiği Enderun'da, bu ilkeler belirli ve önemli amaçları yerine getirmek için konulmuştur. Bununla dindar, kibar, namuslu, düzgün konuşan, edebiyata âşına, nefesine hâkim, şerefli, onurlu, saygılı, görgülü Osmanlı devlet adamı yetiştirmek hedeflenmiştir. Enderun, erdemi ve yüksek değerleri bilen ve uygulayan bir yönetici şeklini ortaya çıkarmıştır. 21. yüzyılda bu kurum gibi erdemli, birikimli, tecrübeli, ufku geniş, toplumla barışık, nitelikli idareciler yetiştiren kurumlara olan ihtiyaç artmıştır (Çetinkaya 2007: 82).

Öğrenciler sarayda iken çevresinden soyutlanır. Mezun olup da staj amacıyla taşraya gönderilen öğrencilere bile her ne sebeple olursa olsun, sarayın içinde gördükleri şahit olduklarını hiç kimseye bahsetmemeleri konusunda ikaz edilir. Enderunlular zaten çoğunlukla Hârem'de yetiştirilen ve sonrasında çirak olarak

çıkarılan bir kadınla evlendirildiklerinden her ikisi de birbirini kontrol eder, bir bakıma sarayın sır koruma mekanizması bu şekilde işletilir (Armağan 2008: 2).

Türk hükümdarlarının saray okullarında verilen eğitimle yetiştirmek istedikleri idari memur; mücadeleci devlet adamı ve sadık bir Müslüman tipidir. Bu amaçla Enderun saray okulu öğrencisi saraya kabul edildiği günden saraydan ayrıldığı güne kadar Müslümanlık ve Türk örf-âdetlerini çok iyi öğrenmek zorundadır (Akkutay 1984, Aktaran: Keskin 2009: 144). Miller, “Fatih’in Saray Okulu” adlı eserinde şu ifadelere yer vermiştir: “Enderun iç oğlanları İslâm adet ve gelenekleri ile Türk edep ve muaşeret kurallarında büyük bir dikkat ve ihtimamla eğitim görürlerdi” (Miller 1931, Aktaran: Enç 2004: 328).

Enderun’da, devşirme kanununa göre seçilen öğrenciler, tüm eğitimlerini aldıktan sonra bu öğrencilerin arasından gerekli şartları sağlayanlar, çıkma zamanlarında askeri ve mülki idarede çeşitli makamlara getirilir. Ortalama olarak 15 yıldan fazla süren, kuramsal ve uygulamalı eğitimin bir bütün olarak verildiği eğitim-öğretim programıyla öğrenciler yöneticiliğe hazırlanırlar (Kurban 2016a: 71-81). Enderun saray okulu uyguladığı hizmet öncesi ve sonrası eğitim programıyla, derslerde gösterilen dini konularla birlikte pozitif bilim konularının da verilmesi ve uygulamalı eğitimiyle saray dışındaki diğer eğitim kurumlarından ayrılır (Türkyılmaz 2009, Aktaran: Karakuş 2014: 64).

Enderun’da II. Mehmet dönemiyle birlikte vezir-i azamlık makamına Enderun’dan yetişen kullar görevlendirilmiştir. Vezir-i azamlığın Enderun’dan yetişenlere verilmesi, devlet idaresinde, kalıtsal yönetici sınıfının ortaya çıkmasını engellemiş ve Osmanlı yönetiminde merkeze bağlı bir teşkilat yapısının kurulmasına sebep olduğu için de yararlı görülmüştür. Enderun, Osmanlı meritokrasisinin (liyakata dayalı istihdam ve kariyer sistemi) önemli kurumları arasında üstün bir yere sahip olmuştur. Enderun’dan yetişmiş olanlara devletin üst kademelerinde görev verilmesi, merkezi otoriteye sadakat gösterenlerin ödüllendirildiğini de gösterir. Devletin ilk önceliği her zaman sadakat ilkesi olmuştur (Eryılmaz 2013: 73). Enderunlular, hükümdarla iç içe olmaları, hükümdarın kişisel işleriyle ilgilenmeleri sebebiyle Osmanlı

yönetim mekanizması içerisinde hep sadık birer kişi olmuşlar, üst düzey mevkilere getirildiklerinde bile devlete olan bağlılıklarını unutmamış ve kendilerini sistemin bir parçası göyerek Osmanlı Devleti için çalışmışlardır (Karakuş 2014: 75).

Enderun yüzyıllardır süren devlet hayatı içerisinde, öğrencilerin öğrendikleri bilgileri sarayın içinde ve dışında çeşitli hizmetlerde uyguladığı bir okul olmuştur. Staj olarak adlandırılabilir uygulama ile öğrenciler daha Enderun'da iken iş ve memurluk hayatına katılmışlardır. Mimar Sinan, kuramsal bilgi, gözlem ve uygulamanın kültürel dokuda denenerek yeniden yapılandırılmasının somut bir örneğidir. Başmimarlığa giden eğitim sürecinde, güzellik anlayışını geliştiren dülgerlik ve marangozluk eğitimi alan Sinan, nakkaşlık eğitimi de alarak sabretmeyi öğrenmiştir. Böylelikle yatay bir uzmanlaşma eğitimiyle, bulunduğu alanın bütününe hâkim olacak şekilde bir kariyer planlamasıyla yirmi beş yılını üst kademe memurluğu için harcamıştır (Gerçik 2014, Aktaran: Kurban 2016a: 71-81).

5.3. Enderun'da Yetişen Kişilerden Bazıları

Enderun; pozitif bilimler, sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında örnek şahsiyetleri içerisinden çıkarmış özgün bir kurumdur. Buradan çıkan başarılı kişiler bilime, sanata ve devletlerin tarihi gelişimlerine ciddi anlamda katkıda bulunmuşlardır. Birçok alanda arkalarında bıraktıkları eserlerle bir medeniyetin inşa edilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Topluma örnek olabilecek kişilerin yetişmesinde bu kişilerin çabaları kadar bu kişilerin yeteneklerini ortaya çıkaran ve onları bir kalıba dökerek şekil veren Enderun saray okulunun önemi büyüktür.

5.3.1. Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa

Sokullu Mehmet Paşa, aslen Bosnalıdır. Kanuni zamanında Bosna'dan devşirilmiş ve hazırlık sarayına getirilmiştir. Bir süre burada eğitim alıp, terbiye gördükten sonra Topkapı Sarayı'na gönderilmiştir. Burada zekâ ve kabiliyeti sayesinde yükselerek sırasıyla rikabdar, çuhadar ve silahdar olmuştur. Başarılı yükselişi esnasında Barbaros Hayrettin Paşa'nın ölümüyle birlikte kaptan-ı derya unvanıyla saraydan

ayrılmıştır. Ardından Rumeli beylerbeyi olmuş ve bu görevinin sonrasında kubbealtı veziri olarak Şehzade Selim'e damat olmuştur. İkinci vezir iken 1565'de Kanunî'nin vezir-i azamı olarak göreve getirilmiştir. Aralıksız üç hükümdara vezir-i azamlık yapmıştır (Süreyya 1893 ve Kemal 1974, Aktaran: Güngör 2007: 80-81). Sokullu Mehmet Paşa Enderun eğitim sistemi ile Bosna'da küçük bir manastırda iken Osmanlı Devleti'nin en ünlü vezir-i azamlarından biri haline gelmiştir (Afyoncu 2009, Aktaran: Güler 2014: 8).

5.3.2. Şair Vasıf

Vasıf dedesiyle kardeş olan vezir-i azam Halil Paşa'nın Vasıf'ı gözetmesi sonucunda, acemi oğlanların Enderun için yetiştirildiği Galata Sarayı'na öğrenci olarak 1757-1760 yılları arasında yerleştirilmiştir. Vasıf 7 yıllık ilk eğitimini, Galata Sarayı gibi İstanbul'un ileri gelen ailelerinin çocuklarının bile çok büyük zorlukla girebildiği (Kanuni devrine kadar Türk ve Müslüman çocuklarının kesinlikle kabul edilmediği) bir eğitim ve öğretim teşkilatında tamamlamıştır. İlk eğitiminden sonra bu hazırlık sarayına kıyasla yüksekokul olarak ifade edilebilecek olan Enderun'a alınmamıştır. Vasıf'ın Enderun'a alınmama sebepleri kabiliyet eksikliğinden kaynaklanan bir durum olmasa gerektir. Ayrıca bunun doğal ve olağan bir durum kabul edilmesi de zordur. Çünkü kabiliyeti olmayan bir kişi uzun yıllar hazırlık sarayında eğitim alamaz. Aldığı halde çıkarılacak olursa da 7 yıl en zor şartlarda eğitilen bir çırağın çıkarılması emek ziyarı sayılır (Enderunlu Vasıf 1999: 26-27). Doğal şartlar altında, Galata Sarayı'nda kabiliyet gösteremeyen öğrenci çıkma zamanı gelince Enderun'a alınmaz, sipahi bölükleri'nde değerlendirilerek askerlik mesleğine dâhil edilir (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Enderunlu Vasıf 1999: 27).

Vasıf'ın bundan sonra (1764-1789) yaşadıkları hakkında bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Hayatının sonraki zamanları hakkında ilk bilgi, Mirat-ı Şi'r adlı eserde yer alan, I. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında saraya girdiği ve kiler koğuşunda göreve başladığıdır. 1789'da saraya giren Vasıf, burada geçen on dört yıl içinde kurumdan beklediğini bulamaz ve istediği saygıyı göremez. Oysa bu on dört yıl, şiir ve müziğin koruyucusu olan III. Selim'in zamanıdır. Vasıf'ın, III. Selim için toplam

beş yüz otuz iki beyitlik; beş methiye, iki tarih kasidesi ve dokuz tarih kıtası vardır (Enderunlu Vasıf 1999: 28-29).

Vasıf'a dair bundan sonraki bilgiler IV. Mustafa' nın tahta çıktığı yıllara rastlamaktadır. Vasıf bu hükümdar zamanında Enderun hizmetlerinin en yükseklerinden olan ve doğrudan hükümdarın hizmetlerine bakan has odaya alınmıştır. 1807'de hünkâr başlalası, 1815'de peşkir ağası ve anahtar ağası, 1815'de kiler kethüdası olarak görev yapmıştır (İbnül Emin 1953 ve Hızır İlyas 1860, Aktaran: Enderunlu Vasıf 1999: 30-31). 1815'te getirildiği kiler kethüdalığı Vasıf'ın saraydaki son görevidir. Bu görevde dört yıldan fazla kalmıştır. Bu görevinden sonra kendi isteğiyle 1819'da saraydan ayrılmış ve Bolayır'da Şehzade Süleyman Vakfı'nın mallarına bakma görevi ile şerefendirilmiştir (Enderunlu Vasıf 1999: 31).

5.3.3. Ressam Said Efendi ve Ressam Tefik Efendi

III. Selim zamanında Said Efendi sarayda musâhib, mabeyincilik, kapıcıbaşılık ve hünkâr yaverliği gibi önemli görevler üstlenmiştir. Asıl ünü ise Karagöz oynatmasından gelmiştir. Hatta bu karagözleri kendisi hem işleyerek yapmış hem de boyamıştır. Ressamlığının yanında sazendeliği ve ney üflemek gibi kabiliyetleri olan çok yönlü bir sanatçıdır. Bu özelliklerini Enderun'da aldığı eğitime borçludur (Şahabeddin Bey 1924, Gülşen 2002 ve Mert 2002, Aktaran: Özyiğit 2011: 153).

Müezzinbaşı Mehmed Şakir Efendinin oğlu olan Tefik Paşa ise bir saraylı çocuğudur. Küçük yaşlarda sarayda vakit geçiren Tefik Bey'i, babası Enderun'a yerleştirir. Galata Sarayı ve Topkapı Sarayı'nda eğitimini bitirdikten sonra Hasköy'deki Humbarahane'ye kaydı yapılır. Bu okulda beş yıl dil eğitimi ve fen eğitimi alır. O zamanki kurumlar içinde önemli bir yere sahip olan okulda, Hoca İshak Efendi gibi önemli hocalardan ders alır. Vefik Paşa, Bursa Ulu Cami'yi büyük bir depremden zarar gördüğü için tamir ettirmiş bu tamirat sırasında da Tefik Paşa mihrabın hat süslemesini üstlenmiştir. Hat sanatı konusunda başarılı olması, Enderun'un kendisine sağladığı çok yönlü sanatçı yetiştirme eğitimine bağlanmıştır (Mehmed Esad 1893 ve Şahabeddin Bey 1924, Aktaran: Özyiğit 2011: 153).

5.3.4. Mimar Sinan

Mimar Sinan olarak bilinen Sinan bin Abdülmennan, Osmanlı döneminde insan kaynağını sağlayan devşirme sistemiyle Kayseri'den alınmış ve 1512'de İstanbul'a getirilmiştir (Russell 1990, Aktaran: Güler 2014: 6). 15-16 yaşında geldiği İstanbul'a, acemi oğlanlar ocağında aldığı mesleki ve askeri eğitim sonucunda atlı sekban olarak orduya katılmıştır. Bu durum devşirme sistemi ile sadece devlet kadroları için idareci yetiştirilmediğini, bunun yanında mesleki eğitimle de çeşitli meslek gruplarına insan yetiştirildiğinin bir kanıtıdır (Russell 1990, Aktaran: Güler 2014: 6).

Acemi oğlanlar ocağında yapı ustalarının yanında dülgerlik ve yapı bilgisini öğrenen Sinan, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine atlı sekban (yeniçeriler içerisinde sekban sınıfının atlı bölümü) olarak katılmıştır. 1522 Rodos, 1526 Mohaç, 1529 Viyana, 1534 Irak, 1538 Boğdan gibi önemli seferlere katılmıştır. Bu seferlerde dönemin önemli mimari yapılarını inceleme fırsatı bulmuştur. Ayrıca, ordunun geçeceği yerlere köprüler ve yollar inşa etmiştir. Bu çalışmalar, onun mimarlığının zirveye ulaşmasında çok önemli tecrübelerdir (Sözen 1975 ve Kuran 1986, Aktaran: Güler 2014: 6). Kayseri'nin bir köyünde babasının mesleğini öğrenmeye çalışan bir çocuktan, mevcut mimari yaklaşımları yeniden yorumlayarak klasik Osmanlı mimarisinin ilkelerini inşa eden Koca Sinan ortaya çıkmıştır. Mimar Sinan gibi devşirme sistemi ile farkedilen ve desteklenen yetenekler, Osmanlı Devleti'ne yön vermişlerdir (Afyoncu 2009, Aktaran: Güler 2014: 6).

5.3.5. Seyyah Evliya Çelebi

Evliya Çelebî 1636 yılının kadir gecesinde Ayasofya Câmî'nin müezzini mahfilinde terâvihten sonra ezberinden Kur'an-ı Kerim'i hatme başladığını eserinde anlatır. En'âm sûresini bitirdiğinde, Silahdar Melek Ahmet Ağa ve Muhammed Ağa'nın yanına gelerek kendisine bir Yusufi sarık giydirdiklerini ve ona IV. Murat'ın kendisini çağırdığını söylemişlerdir. Birlikte hükümdarın bulunduğu yere gittiklerinde IV. Murat kendisine bir Kur'an-ı Kerim hatmini kaç saatte bitirebileceğini sormuştur. O da cevap olarak hızlı okursa yedi saat, ancak normal bir okuyuşla sekiz saatte hatmedebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine IV. Murat: "İnşallah merhum said-i şehid Musa'mın yerine yed-i beyza gibi yed-i tûlasın ayan edüp musahibim olur." diyerek karşılık vermiş ve

Evliya Çelebi'ye iki avuç altın vermiştir. Daha sonra Evliya Çelebi'yi has odabaşına teslim etmiş ve Enderun'daki kiler koğuşuna alınmasını emretmiştir. Bu şekilde IV. Murat'ın emriyle Enderun'a dâhil olan Evliya Çelebi, olayın üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra has odada yapılan bir sohbet sırasında hükümdarın isteği üzerine Kur'an-ı Kerim'den bir sure okuduğunu anlatmıştır. Bu istek üzerine kendisinin Arâf suresinden başlayıp, iki yüz altı ayeti hocası Evliya Muhammed Efendi'den öğrendiği farklı makamlarla, yüksek sesle okuduğunu ve sonrasında dua ederek hükümdarın çeşitli övgülerini kazandığını aktarmıştır (Evliya Çelebi 1996, Aktaran: Güngör 2007: 45-46). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde geçen bu olay, Enderun'a öğrenci seçiminde Kur'an-ı Kerim'i güzel okumanın da önemli bir etken olduğunu göstermektedir (Güngör 2007: 46).

VI. BÖLÜM

6. ENDERUN'UN DEVLET İÇİN ÖNEMİ

Devletlerin varlığını devam ettirebilmeleri, nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine bağlıdır. Bunun için de devletlerin amaçlarına uygun ve istediği niteliklere sahip kişileri yetiştirecek kurumlarının olması gerekir. Nitelikli insan yetiştirmede ise en önemli görev eğitim kurumlarına düşmektedir. Eğitim kurumlarındaki verim, toplumun ihtiyaçlarını giderdiği ölçüde artacaktır (Çağlayan 2005, Aktaran: Tuncay 2015: 1).

Osmanlı devlet yönetimi bir yandan medrese çıkışlı ulemaya diğer yandan Enderun'un kul sistemine dayanır. Hükümdar, devlet gücünü sadece kendisine mutlak itaat gösteren, sadık, minnet duygularıyla dolu, yetenekli ve çok iyi yetişmiş kişilere teslim edebilir. Enderun, bu amacı gerçekleştiren, yönetici yetiştiren bir okul olarak bazı Hristiyan gençlerini Müslüman yapıp eğiterek yönetime katılmalarını sağlamıştır. Aksi takdirde Enderun, tüm Hristiyanları İslamlaştırma amacı taşımamıştır. Devşirme yöntemi bazı sınırlamalarla çok dar tutulduğu için, bunun Hristiyanların İslamlaşma ve Türkleşmesinde etkisi az olmuştur. Osmanlılar, Hristiyan halka karşı din ve dillerini değiştirme politikası izlememişlerdir. Bu politikaları da onların kültürlerini korumalarına ve sonraları bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açmıştır (Akyüz 1999: 79).

Enderun'un kuruluş amacı; devletin fethettiği ülkelerdeki insanların merkezi otoriteye karşı koymalarını önlemek, buldukları yerde etkinliğini azaltmak ve bu ülkelerden alınan devşirmelerle hükümdarın hizmetini görmektir (Miller 1941: Aktaran: Akkutay 1984: 123). Fethedilen ülkelerden yetiştirilmek üzere alınan ve zaman zaman elemelerden geçirilen gençlerle devletin yönetici kadro ihtiyacı karşılanmıştır.

Böylece yüksek nitelikli devlet memurları yetiştirilecek ve devlet güçlü bir işlerlik kazanacaktır (Akkutay 1984: 123).

Kişinin yeteneklerine değer verip, yeteneklerini en iyi biçimde geliştiren Enderun Türklerin düzenli, kendine özgü bir eğitim sistemini kurup başarılı sonuçlar aldıklarını göstermiştir. Bu özgün kurumuyla Türklerin dünya eğitim tarihinde de önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda Enderun, üstün yeteneklilerin eğitiminde “dünyadaki ilk sistemli eğitim” örneğini oluşturmaktadır (Şahin 2011: 1). Hükümdarın günlük hayatını geçirmiş olduğu Enderun Osmanlı siyasi tarihinin hemen hemen bir sahnesidir (Yayla 2001: 147).

Osmanlı arşivlerindeki milyonlarca tarihi belge, Osmanlı Devleti'nin, düzenli bir kayıt sistemine sahip olduğunu gösterir. Bu düzenli kayıt sistemi de "bürokratik devlet" niteliğini yansıtır. Osmanlı bürokratları, edebiyat, dil, yazı çeşitleri, hukuk, tarih, coğrafya, matematik ve tarım konularında genel bilgiye sahip "ansiklopedist" olarak ifade edilebilecek kişilerdir. Büyük ansiklopedist kişilerden biri olan Kâtip Çelebi, divan-ı hümayun'da sekreter olarak görev yapmıştır (Eryılmaz 2004, Aktaran: Karakuş 2014: 8). Osmanlı'da saray Enderun öğrencilerini yetiştirmiş, Enderunlular devlet idaresinde göreve gelerek kurumsallıkla gelişen sağlam bürokrasinin temellerini atmış, bürokratlar da devlet arşivinin hem tutulmasını hem de korunmasını sağlamışlardır.

Enderunlular devlet işlerinin görüldüğü üst kademelerde görevlendirildiği için Osmanlı hükümdarları Enderun'da eğitim alan iç oğlanlarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Onları belli aşamalardan geçirerek kabiliyetlerine göre kendilerine uygun olan farklı farklı görevlere getirmişlerdir. Askeri alanda yetenekli olanları yeniçeri ağası, siyasette yetenekli olanları Reis-ül Küttap (Dışişleri Bakanlığı), bilgi seviyelerine göre de bazılarını vezir, vali gibi görevlere atamışlardır (Baykal 1953, Aktaran: Tuncay 2015: 39).

Enderun bazı yönleriyle diğer eğitim kurumlarından farklıdır. Diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi iktidarlarına ortak olabilecek soylu bir sınıfın güçlenmelerini istemeyen Osmanlı, kulluk düzeni olarak ifade edilen, çoğunlukla Müslüman olmayan

halkın içinden seçilen çocukların yetiştirilmesi ve devlet hizmetlerinde görevlendirilmesi yoluyla devlet hizmetlerini yürütmektedir. Osmanlı Devleti'nden önce doğulu ve batılı devletlerin hiçbirinde devletin askeri ve sivil yöneticilerini yetiştirecek bir kurum kurulmamıştır (Tuncay 2015: 23). Osmanlı geniş bir aday kitlesi içinden en kabiliyetli olanları seçerek devletin hizmetinde kullanmak için yetiştirip eğitmiştir. Devletin üst düzey kadrolardaki yetkileri batılı devletlerin aksine soyluluğa göre değil, kişilerin kabiliyetlerine göre verilmiştir. Enderun'u diğer kurumlardan ayıran başka bir unsur da programı, örgüt yapısı ve işleyişidir. Çünkü Enderun bir yandan askeri ve idari alanda nitelikli insan yetiştirdiği gibi, diğer yandan bilim ve sanat alanında da seçkin insan yetiştirmiştir. Bu alanlarla birlikte programında müzik, beden eğitimi ve el becerileri gibi derslere yer vermiştir (Zeyrek ve Erken 2009, Aktaran: Tuncay 2015: 23).

Enderun'da gerek sarayda çalışan hocalar gerekse dışarıdan gelen hocalar ders vermektedir. Verilen derslerle, devşirme asıllı öğrenciler tamamen Osmanlılaştırılmışlardır. Burada verilen bilinçli eğitim sayesinde iç oğlanları iyi bir şekilde yetiştirilmiş, devlete ve hükümdara olan bağlılıkları arttırılmıştır. İlerleyen zamanlarda Enderun'da öyle bir eğitim verilmiştir ki, Osmanlı hükümdarları devlet işleriyle fazla ilgilenemeseler bile, bu saray okulunda yetişmiş zeki ve tecrübeli yöneticiler devlet işlerini kolayca devam ettirebilecek düzeye gelmişlerdir (Miller 1931, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 35).

Miller'e göre, Enderun'un özelliği uzun süreli, devamlı ve etki alanı geniş bir kurum olmasıdır. Devletin askeri okulu, amaçları ve kökleri bakımından İslam dünyasında başka bir örneği olmayan okuldur. İçeriği, süresi ve şiddeti bakımından genel eğitim tarihinde görülmeyen bir yere sahiptir (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 34). Saray okulları sadece devleti idare eden yüksek dereceli asker-sivil kadroyu yetiştirmeleri yönüyle değil, işle eğitimi birleştiren yönüyle de dikkat çeken eğitim kurumlarıdır (Başgöz 1999, Aktaran: Kılınç 2012: 4). Enderun'da verilen eğitim sonucunda mezun olanlardan bazıları, devlet kademesinde vezir-i azam, komutan ve yönetici olarak görev yapmışlardır. Diğerleri ise aldığı eğitime bağlı olarak âlim, şair,

ressam veya mimar olarak yaşadıkları topluma faydalı olmuşlardır (Ergin 1977, Aktaran: Enderunlu Abdüllatif 2013: 29).

Osmanlı Devleti'nin dünyaya hükmeden bir devlet olmasını sağlayan etmenlerin başında; bilgi, yetenek, liyakât ve disiplinin kusursuz bir şekilde harmanlanmış olduğu Enderun gelmektedir. Sivil ve askeri yöneticilerin yetiştirildiği bu okul, Osmanlı'da bürokrasi için güçlü bir kaynak olmuştur. Bu özelliğiyle Enderun, Osmanlı ideoloji ve zihniyetinin öğretilip geliştirildiği bir merkez haline gelmiştir (Çetinkaya 2007: 82). Enderun'da yetişen kişiler, Osmanlı devlet anlayışını iyi kavradıkları için devlet geleneklerinin sürekliliği konusunda önemli bir rol almışlardır. Buradan hareketle Enderun'un, Osmanlı Devleti'nde idareci yetiştiren ve bu yolla devletin bütün kurumlarını uyum içerisinde bir arada tutan, çalıştıran bir anlayışın ürünü olduğu söylenebilir. Enderun'un Topkapı Sarayı içerisinde hem devlet işlerinin görüldüğü dairelere hem de hükümdarın özel hayatının geçtiği dairelere yakın bir yerde kurulması devletin bu kuruma yüklediği anlam ve önemi gösterir (Enderunlu Abdüllatif 2013: 26).

Enderun'un kıymetli bir kurum olmasında; öğrenci seçimi, devşirme uygulaması, devşirilen çocukların Enderun öncesi eğitime hazırlanması için kurulmuş saray okullarına yönlendirilmesi, öğrenci eleme yöntemi, elenenlerin başka hizmetlere yönlendirilmesi, yetenekli kişilerin tespit edilmesi, eğitimde teori ile pratik bütünlüğü ve görgü kurallarının öğretilmesi önemli bir yer tutmuştur. Bilgiyi ahlâkla birlikte kazandırmak ve kuramsal olanı uygulamada da öğretmek Enderun'un asıl amaçlarıdır. Enderun efendisi veya sadece Enderunlu ifadesi, eskisi kadar sık dile getirilmeyen İstanbul efendisi tabirine benzer bir anlamı ifade etmiştir. Enderun'da devletin genişleyen topraklarında yaşayan asil ailelerin kullanılmaya hazır gücünü belirleme ve eğitime yoluyla bu kişilerin devlet hizmetinde görev alması için yetiştirilmesi kurumun asıl işlevini ortaya koymuştur. Ancak Enderun'u, dar bir uzmanlık eğitimi veren okullar gibi düşünmek hata olur. Çünkü oradan; mimar, nakkaş, ressam, hattat, kâtip, imam, müezzin, müneccim (yıldız falcısı), müverrih (tarihçi), şâir, âlim, silahşör, hânende (ses sanatçısı), sâzende (sazcı), nüktedan, soytarı gibi idarenin ve sarayın ihtiyacı olan her türlü görevli yetiştirilmiştir. Enderun'da yükselmek için aranan özellikler ise; ehliyet, liyakat ve sadakat olmuştur (Armağan 2008: 1).

Nizamettin Nazif'in ifadesiyle saray Enderun'a, Enderun da memlekete hükmeder. Devlet, siyasî olarak ulaşmak istediği hedefi, dikkatle seçtiği bu öğrencilere Enderun aracılığıyla aşılacaktır. Bir Enderunlu, İngiltere ile İspanya arasındaki ipek yarışını, bir İspanyol ve İngiliz soylusunun çocuklarından daha iyi bilir. Afrika'nın kuzey kıyılarında veya Arap yarımadasında yaşayan birçok Arap ve Berberi kabîlelerinin örf ve âdetlerini bilir. Venedik ile Floransa arasındaki ticârî çekişmeyi bilir ve buna benzer dünya üzerindeki birçok gelişmeyi takip eder (Armağan 2008: 1). Enderunlular hükümdarın hizmet sınıfı olduklarını hiçbir zaman unutmamışlardır. Devlet fikrini ve devletin bütünlüğünü çok iyi anlamışlardır. Çünkü devletten başka Enderunlunun güvenip yardım isteyeceği bir makam yoktur (Ortaylı 2014: 101-102).

Devşirme sistemi, acemi oğlanları ocağı ve Enderun Osmanlı mülki amirlik sisteminin ana kaynaklarını oluşturan eğitim kurumlarıdır (Taşdan 2003: 10). Enderun'da amaç devletin ilerlemesi ve güçlenmesini sağlayacak askeri kadrolara, merkezi ve taşra yönetimlerine nitelikli kişileri yetiştirmek ve sonrasında yetişen kişileri idareci olarak bu kadrolara yerleştirmektir. Enderun'da, serasker, kazasker, sancakbeyi, beylerbeyi, kaptan-ı derya, elçi, vezir-i azam gibi makamların gerektirdiği yöneticilik eğitimi 19. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Bu kurum günümüz şartlarında kamu yönetimi bilgisini öğrencilerine kazandırırken, üst rütbeli askerlerine de yöneticilik niteliklerini kazandırmış bir yönetim okulu olmuştur (Kurban 2016: 20). Bu özelliğiyle Enderun, devletin üst yöneticilerini kendi düşüncesine uygun yetiştiren ve devletin geleceğini güvenilir kişilere teslim etmek isteyen önemli bir kurum olarak kabul edilebilir (Tuncay 2015: 64).

Enderunlu öğrencilere, yeteneklerine göre eğitim programları düzenlenmiş ve 10-15 yıl eğitim verilmiştir. Dört yüz yılı aşkın bir süre hizmet veren kurum, devletin ihtiyaç duyduğu üst düzey yönetici ve askerleri bu programlar sonucunda yetiştirmiştir (Ataman 1998, Aktaran: Tuncay 2015: 23). Birçok batılı kaynakta, Osmanlı Devleti'nin altı yüzyıl boyunca ayakta kalabilmesinin temel nedeni olarak üstün yetenekli çocukların Enderun'a devşirme yöntemiyle seçilip, eğitim verildikten sonra devlet yönetiminin bu kişilere emanet edilmesi gösterilmiştir (Şahin 2001: 1). Enderun 1839 Tanzimat dönemi köklü değişikliklerine kadar Topkapı Sarayı'nda Osmanlı Devleti'nin en yüksek dereceli yönetici okulu olarak işlevini devam ettirmiştir (Eryılmaz 2013: 73).

VII. BÖLÜM

7. ENDERUN'UN ZAYIFLAMASI, KAPANIŞI VE ELEŞTİRİLER

Enderun'un kuruluş döneminde kurumun temel taşları olarak ehliyet, liyakat ve sadakat ilkeleri belirlenmiştir. İlerleyen dönemlerde öğrenci alımında aranan niteliklerden ve kurumun temel ilkelerinden taviz verilmiştir. Bununla birlikte ders programında, pozitif bilimlere yeteri kadar yer verilmemesi sebebiyle kurum önemini kaybetmiştir. Kurumun kapanışı ardından Enderun'un zayıflama ve kaldırılma sebepleri üzerinde durulmuş, çeşitli eleştiriler ortaya atılmıştır.

7.1. Enderun'un Zayıflaması ve Kapanışı

Enderun yaklaşık dört yüz yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne asker ve yönetici yetiştirmiş bir kurumdur. Kuruluşunda bir seçicilik ve disiplin görülen bu kurum daha sonraları yozlaşarak devlete aynı ölçüde bürokrat yetiştirememiş ve bunun sonucunda ise yerini bürokrat yetiştiren modern kurumlara bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, 17. yüzyılda, önce askeri alanda sonra da siyasi alanda baş gösteren çözümler, etkisini Enderun'da da göstermiştir. Çünkü bu yıllarda savunma için silahla mücadele yanında diplomatik görüşmeler önem kazanmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi kurumu olan Enderun üzerinde öğretim programından çok, idare etme şekli bakımından önemli değişikliklere sebep olmuştur (Miller 1931, Aktaran: Akkutay 1984: 28).

Klasik dönemde Enderun'un öğrenci kaynağını sağlayan devşirme sistemi 17. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamıştır. Yaklaşık yüz elli yıl boyunca istisnasız bir şekilde işleyen devşirme sistemi, hazırlık saraylarına ve Enderun'a kendi yerli

halkından da öğrencilerin alınmasıyla birlikte işlerliğini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca 16. ve 18. yüzyıllar arasındaki dönem, hazırlık saraylarının medreseye çevrildiği, bir kısmının da tamamen kapatıldığı bir zaman dilimini kapsar. Bu değişikliklerin gerekçesi olarak hazırlık saraylarındaki öğrencilerin çıkmalarda saraya alınmaları, sipahi bölüklerine aktarılmaları ve maaşa bağlanmaları işlemlerinin alışılmadık dışında gerçekleşmesi sonucunda öğrencilerin çıkardıkları isyan gösterilmiştir. Bir zaman sonra, IV. Mehmet'in hükümdarlığı döneminde ayaklanan saray öğrencilerinin aralarında güçlü bir yardımlaşmanın oluşması ve öğrencilerin iase giderlerinin her yıl büyük bir ödenek ihtiyacını ortaya çıkarması, Fazıl Ahmet Paşa'yı bütün saray okullarını kapatmaya zorlamıştır (İsfendiyaroğlu 1952, Aktaran: Kurban 2016a: 71-81).

Devşirme yöntemi kaldırılınca Enderun'a öğrenci alımı farklı yöntemlerle yapılmıştır. İlk zamanlarda köleler Enderun'a alınmıştır (Hızır İlyas 1860, Aktaran: Güngör 2007: 12). Bu yöntemi bilen birçok vezir, tüccar ve üst düzey kişiler şeref bulmak amacıyla çocuklarını köle diye saraya satmışlardır. Bu hile farkedilince hükümdar asillerden olan gençlerin de Enderun'a alınmasını emretmiştir (Sakaoğlu 2003 ve Pakalın 1971, Aktaran: Güngör 2007: 12). Özellikle 18. yüzyıla doğru birçok asil ailenin ve vezirlerin çocukları Enderun'a girmeye başlamıştır (Baykal 1953, Aktaran: Güngör 2007: 12).

Enderun'da ilk köklü değişiklik II. Mahmut zamanında (1808-1839) olmuştur. II. Mahmut yeniçeriliğin ve silahdarlığın kaldırılmasıyla başlayan yeniden düzenleme hareketlerinin yanı sıra Enderun'da da birçok değişiklikler yapmıştır. 1830'da silahdarlığın kaldırılmasıyla 'Enderun-u Hümayun Nezareti' kurulmuştur. 1831'de de 'Mabeyn-i Hümayun Müşirliği' kurulmuştur. Böylece çuhadar ve rikabdarın görevleri mabeyinciler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Tülbend ağası denilen sarıkçı başlık unvanı esvabçı başı olarak, kiler kethüdalığı unvanı ise kilerci başı olarak değiştirilmiştir. 1838 yılında Mabeyn-i Hümayun Müşirliği, Serkurenalık adını almıştır. Sonradan yine adı Mabeyn Müşirliği'ne çevrilmiştir. Daha sonra 'Enderun-u Hümayun Nezareti' adı da değiştirilerek önce 'Mabeyn Nazırı' sonra da 'Hazine-i Hassa Nazırı' adı verilmiştir. Serkurenalık saltanatın kaldırılmasına kadar devam etmiştir (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 28).

Yeniçeri ocağı kaldırılarak yerine kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun takım ve bölüklerine Enderunlu büyük-küçük tüm subayların atanması üzerine Enderun okulunun önemi daha da azalmıştır. Daha sonra Mekteb-i Harbiye ile birlikte diğer modern okulların da açılması Enderun'u ikinci dereceye düşürmüştür (Ali Seydi Bey 1921, Aktaran: Keskin 2009: 22).

Hükümdar Abdülmecid (1839-1861) Dolmabahçe Sarayını yaptırınca oraya taşınmıştır. Hükümdar sarayının değişmesiyle birlikte Enderun'un önemi daha da azalmaya başlamıştır. Bundan sonraki dönem Enderun'un zayıflamaya başladığı dönem olmuştur. Mabeyin (Hükümdarın sarayı), Enderun'dan ayrılmıştır. Enderun'da yetişen kişilerin gelişme imkânı kalmamıştır. Hırka-i Saadet ve Hazine-i Hümayun görevleri hazine kethüdasına bırakılmıştır. 19. yüzyıl Osmanlı Sarayı'nın idari teşkilatı içinde eski Enderun yaşamakla beraber, ağırlığını ve geleneğini kaybetmiştir. Ağavat ocağı denilen Enderun ağaları ocağı, Dolmabahçe Sarayı'nın bir kısmına sığınmıştır. Bundan sonra sarayın asıl görevlileri askeri ve mülki devlet adamlarının yetiştiği, devletin 19. yüzyılda kurmuş olduğu modern okullardan gelmiştir (Ortaylı 2014: 102).

Enderun 1850'den sonra, iptidaisiyle (ilkokul) birlikte rüştiye (ortaokul) derecesinde bir okula dönüştürülmüştür. Sonraları bu rüştiyeye üç senelik bir özel sınıf eklenmiştir (Ergin 1977, Aktaran: Taşdan 2003: 28). Son dönemde sarayda görev alarak mabeyin baskâtipliği yapmış olan Halit Ziya Uşaklıgil de o zamanlar için Enderun'un düzensiz olduğunu, daha sonra buranın yapılan değişikliklerle güzel bir düzene kavuştuğunu ifade etmiştir. Topkapı Sarayı'nın bütün teşkilatı ve ek odalarıyla birlikte hazine-i hâssa'nın yükünü kaldırabilecek bir konuma geldiğini belirtmiştir (Uşaklıgil 1965, Aktaran: Güngör 2007: 11).

II. Abdülhamid zamanında ise Enderun tamamen ihmal edilerek önemini kaybetmiştir. Meşrutiyetle birlikte Enderun'un hiç önemi kalmamıştır (Pakalın 1971, Aktaran: Akkutay 1984: 28-29). II. Abdülhamit öğrenim kademesini yükselttiği Mülkiye Mektebi'nin başarılı mezunlarını Kitabet Dairesi'ne aldırması olmasına rağmen tahttan indirilmesinden sonra sarayı koruyan kıtalardaki alaylı subaylar bile kalmamıştır (Ortaylı 2014: 102). 1 Temmuz 1909'da bir kararname, bir de talimatname (yönetmelik)

ardından Enderun kaldırılmıştır. Aynı zamanda has oda, hazine koğuşu ve seferli koğuşu da adları ve görevleriyle birlikte kaldırılmıştır. Bu koğuşlarda çalışan kişilerin, hocalardan Akaid (İnanç Esasları) ve Kur'an-ı Kerim öğrenmeleri için Cuma'dan başka her gün bir veya iki ders almalarına, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemelerine talimatnamede özellikle yer verilmiştir. Yine Enderun'da çalışanların görevlerine zarar gelmemesi için istedikleri okullara devam etmelerine izin verilmiştir. 1923 tarihinden sonra Topkapı Sarayı müze ve kütüphane haline getirilmiştir. Böylece bu kurumun dört yüz yıllık tarihi rolü sona ermiştir (Ergin 1977, Aktaran: Akkutay 1984: 29).

7.2. Enderun'a Yöneltilen Eleştiriler

Enderun sisteminde ilerleyen zamanlarda birtakım aksayan ve yozlaşan taraflar görmek mümkündür. Dönemin değişen unsurlarına sistemin uyum sağlayamaması ve kendini yenileyememesi buna sebep olmuştur. Kurum zaman içinde kendi kurallarından taviz verdiği ve dönemin imkânlarına göre kendisini yenileyemediği için eğitim kurumları içerisindeki önemini kaybetmiştir. Buna sebep olan Enderun'un eksik kalan tarafları farkedilse de artık çok geç kalmıştır.

7.2.1. Liyakattan Uzaklaşma ve Yozlaşma

Enderun sisteminin bozulmasında çeşitli nedenler vardır. Bu nedenlerin başında devşirmelerin ve kapıkulu askerlerinin disiplinsizliği sebebiyle eski işleyişini kaybetmesi, esir kaynaklarının ve devlet maliyesinin daralması gibi nedenler öne çıkar. Fakat asıl derin nedenler, devletin çöküşünü doğuran, kurumları değiştirmeye zorlayan unsurlarda aranmalıdır. Eyaletlerde kul sisteminden gelmeyen unsurlar, paşaların yanında görevlere getirilmiş ve bu kanalla idarede ve orduda yer almaya başlamışlardır. Devlet, paşa kapılarında türlü adlarda toplanan (saruca sekban, gönüllü, levent) gruplara resmi unvan tanımaya mecbur bırakılmıştır. Bu da, hükümdarın yürütme yetkilerini sadece görevlendirdiği kapıkulları tarafından temsil edilmesi prensibinin terk edilmesi anlamına gelmektedir (İnalcık 2003: 92).

Önemli mevkilerin rüşvet, iltimas (adam kayırma) ve parayla satılması, 17. yüzyılda Osmanlı devlet yönetiminin yaygın bir alışkanlığı haline gelmiştir. Gerek Enderun'a kabul edilirken, Enderun sınıflarında yükselirken; çıkmalarda, saray içerisinde üst makamlara görevlendirmelerde liyakata verilen önem azalmıştır (Kaya 1977, Aktaran: Kurban 2016a: 71-81). Kunt, bu durumun düzende sistemlilikten kişiselliğe doğru olan bir geçişin sonucu olduğunu belirtir (Kunt 1978, Aktaran: Kurban 2016a: 71-81).

Enderun'da yaşanan yozlaşma devşirme aşamasındayken bile görülmüştür. Devşirme işine sahtekârlığın karışmasına dair çeşitli örnekler vardır. 1556 Ağustos tarihinde sahte bir fermanla Trabzon'dan çocuk devşirmeye kalkan Behram isimli bir şahıs ile ona ferman yazan Kıyas ve fermanın tuğrasını çeken Nasuh isimlerindeki adamların birer elleri kesilmiştir (Uzunçarşılı 1988, Aktaran: Oğuz 2008: 36). Hükümdarların bazı zamanlarda tüm eğitim sistemini görmezden gelerek kişisel tercihleri sebebiyle Enderun'a bazı kişileri aldığı da görülmüştür. II. Mahmut Külhanbeyi Hüseyin'in sesinin güzelliğini duymuş ve Seferli Koğuşu'na yerleştirmiştir. Enderun ağalarının bu durumdan hoşnut olmamaları üzerine hükümdar yüz kuruş maaş ile bu kişiyi saraydan çıkarmıştır (Encer 1938, Aktaran: Kömür 2010: 69).

Enderun'a olağan dışı şekillerde öğrenci alımlarıyla ilgili olarak bir esame defterinde de şu kayıtlar yer alır: 1855'te Kandilci Ali Ağa'nın yeğeni Ahmet Efendi, 1854'de İkinci Kâtip Salih Efendi'nin akrabası Muhammed Cemaleddin Bey, 1848'de Fethi Paşa'nın iltimasıyla gelen Mustafa Asım Efendi, 1842'de Valide Sultan iltimasıyla gelen Muhammed Ağa Enderun'a katılmışlardır. İşte yaşanan bu gelişmeler Enderun teşkilatının zamanla bozularak önemini yitirmesinin başında gelmektedir (Anonim, Aktaran: Güngör 2007: 14).

7.2.2. Yönetici-Halk Kopukluğu

Osmanlı devletinin ilk zamanlarında genellikle Müslüman olmayan ailelerin çocukları devşirilmiştir. Bunun temel nedeni İslam savaş hukuku ile ilgili olmakla birlikte özellikle II. Mehmet döneminden sonra Türk devlet felsefesinin ortaya çıkardığı

ihtiyaçlardır. Geleneğe göre ülke; hükümdarın malıdır, öldüğünde çocukları arasında paylaşılır ve sıkı bir mücadeleden sonra kutsal kut'a (ilahi bir kaynaktan gelen egemenlik) kim sahip olursa devlet başkanı o kişi olur. Bu ciddi süreçte güçlü Türk aileler de mücadeleye girebilir ve hanedan değişebilir. Bu da sıklıkla aileler arasında bir mücadeleye ve sonucunda da devletin parçalanmasına yol açar. II. Mehmet'in kardeş katline cevaz veren düzenlemesinin nedeni, devleti böyle bir krizle karşı karşıya bırakmamaktır. Devşirme sistemi ile yetiştirilenler devlet içindeki yükselmelerini doğrudan hükümdarın iyiliğine borçlu olduklarından onlara "kul" denmiştir. Bu kişiler sadece hükümdara itaat ederler ve devletin çıkarlarını gözetirler. Köken olarak Müslüman ve Türk olmadıklarından da asla iktidar iddiasında bulunamazlar. Bir kişinin hükümdar olabilmesi için Türk aileden olma şartı vardır. Bundan dolayı hiçbir devşirmenin egemen güç olması söz konusu bile olamaz. Osmanlı hanedanı gerek kendi iktidarını gerekse devletin bekasını korumak için bu sistemi geliştirmiş ve 18. yüzyılın sonlarına kadar uygulamıştır. Enderun'a başlangıçta daha çok Müslüman olmayan kişilerin alınmasının ikinci nedeni de, devletin demografik yapısıdır. Osmanlı Devleti özellikle Balkanların fethinden sonra kendi nüfusunun yarısına karşılık gelecek bir Hristiyan nüfusa sahip olmuştur. Bu bölgelerde yaşayan insanların devlette en üst düzeyde temsil edilmeleri devlete bağlılıklarını ve devlete ait olma duygularını güçlendirmiştir. Bir başka neden ise, Osmanlıların devletin idari, askeri, bilim ve sanat alanında en yüksek yerlere ulaşabilmek için ülkenin değerli insanlarını bir araya getirmesi ve kazaskerini, vezir-i azamını, kaptan-ı deryasını, valilerini, elçilerini Enderun'da yetiştirmesidir. Yüzlerce yıl eğitim hizmeti veren Enderun'dan devlete büyük hizmetleri dokunan yetmiş dokuz sadrazam, otuz altı kaptan-ı derya, üç şeyhülislam yetiştiğini Tayyazade ünlü "Ata Tarihi" adlı eserinde belirtmiştir (Günzdüz 2016: 17).

Enderun'a alınan özellikle gayrimüslim çocuklar dini farklılıklar arasında büyümüş olduklarından kişisel dayanakları ve kimlikleri sarsılmıştır. Bu çocuklar Enderun'a alındıklarında bu kurumun düzenli ve istikrarlı sıkı eğitimiyle kişilik ve kimliklerini yeni bir kalıba dökmüşler ve yeniden kendilerini var etmişlerdir. Böylece bu çocuklarda istenilen şekillerde yeni huylar ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Enderun'dan yetişenler başta hükümdara olmak üzere, İslam'a, Osmanlı Devleti'ne, Müslüman topluma sadakatli hizmetkârlar haline gelmişlerdir. Bu kişilerde güçlü soy ve akrabalık

bağlarının devam ettirildiğini söylemek güçtür. Bu sayede devlet içinde taht kavgalarını önleyici bir görev yüklenmişlerdir. Bunun yanında Türklük bilincinin Enderun öğrencilerindeki derecesi belirsizdir. Buradan yetişen kişilerin yetenekli devlet adamları olması mümkündür. Fakat Türklük bilincinden yoksun oldukları da özellikle milliyetçilik çağında, eleştirilen konulardan biri olmuştur. Enderun'un kurulmasında kul sisteminin etkin kullanılması ve devlette devamlılığın temel alınması, devletin parçalanmasına yol açabilecek, hanedana ortak olabilecek Türk ailelerin bilerek devlet hizmetlerinden uzaklaştırılması bir siyaset olarak benimsenmiştir. Enderun bu siyasetin sürdürülmesini ve güçlendirilmesini sağlayan en önemli araç olmuştur (Günzdüz 2016: 18).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde yönetici adaylarının belirlenmesinde liyakat ve yeterlilik ilkeleri aranan özelliklerdir. Bu ilkeler devletin kısa zamanda büyümesinde ve uzun süre varlığını devam ettirmesinde ciddi anlamda etkili olmuştur (Türkyılmaz 2009, Aktaran: Karakuş 2014: 10). İstanbul'un fethi ile Osmanlı artık iddiası olmayan bir beylik olmaktan çıkmıştır. Hükümdarlar, imparator unvanını taşımaya başlamış, Türk kökenliler devşirmelikten yetişen yöneticilere karşı statü kaybetmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde millilik yerine ulusal özelliklerini yitirmiş bir tutum gelişmeye başlamıştır. Bunun sonucunda çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Türk askerleri, Türk soyu dışından gelen ve Enderun'da eğitilen kişiler tarafından idare edilmişlerdir (Akdağ 1999, Aktaran: Karakuş 2014: 10).

Kul sisteminde bürokrasi kademeleri dışa kapalıdır. Bürokrasi, devletin birçok şehrinde okuma yazma oranının artmasına rağmen, uzun zaman küçük bir seçkin grubun elinde kalmıştır. Okuma yazma ön koşulunun yanında devlete bağlılıkla hizmet ve Osmanlılık bilincine sahip olunması istenen diğer önemli niteliklerdir (Weiker 1973, Aktaran: Pustu 2007: 200). Bu sebeplerden dolayı yönetim kadroları sıradan halk kitlelerine kapalıdır. Bürokrasi kadrolarının halk kitlelerine kapalı olması, özellikle bozulma döneminde toplum ile yönetici seçkinler arasında bir uçurum meydana getirmiştir. Osmanlı toplum yapısı merkezin çevreye kesin üstünlüğü ile ortaya çıkmıştır (Heper 1974, Aktaran: Pustu 2007: 200). Bu toplumsal yapıda çevrenin merkeze mutlak bir bağlılığı istenmiştir (Pustu 2007: 200).

Klasik Osmanlı devlet sisteminde anlaşılması güç olmayan bir bürokrasi vardır. Bu bürokrasinin kaynağını kul sistemi oluşturur. Osmanlı devletinin askeri ve sivil bürokrasi örgütüne kapı kulları denir (Heper 1974, Aktaran: Pustu 2007: 199). Kapı kullarının en önemli kaynağı Enderun'dur. Enderun'dan başarı ile mezun olanlar sivil bürokraside istihdam edilir. Enderun'a gönderilmeyenler ise askeri bürokraside istihdam edilir. Bürokrasinin üyeleri toplumla bağları veya akrabalıkları olmadığı için, kendilerini tamamen hükümdarın emir ve isteklerine adanmışlardır. Bu düzen içerisinde seçkin bir bürokrasinin ortaya çıkışını sağlayan en belirgin etkenler; otoritenin geleneksel niteliği, katı merkez-kenar karşıtlığı ve hükümdarın tekçi egemenliğidir. Kamu görevlilerinin kul sistemi içinde yetiştirilmelerinin nedeni, topluma dayalı olmayan bir devlete hizmet edeceklerin toplum içinden gelmelerini önlemek içindir. Osmanlı Devleti'nde kamu yönetimi halkın dışındadır ve yöneticiler halktan uzaktır (Berkes 1969, Aktaran: Pustu 2007: 200).

Osmanlı Devleti'nde kul sistemi, modern anlamda bürokratik bir sınıf oluşturmamıştır. Çünkü modern bürokrasinin gereklerinin aksine, bu sistem içinde bürokratlar devlete bağlı ve halka hizmet eden kişiler değildir. Kul sadakatiyle, kayıtsız ve şartsız hükümdara bağlıdırlar. Bürokratların canları ve malları hükümdarın mutlak yetkisinde bulunur. Kul statüsünde kişinin hiçbir güvencesi yoktur. Buna karşın kurallara uyan ve hükümdara sadık olan kulun önünde her zaman iyi imkânlar bulunur. Buradan Osmanlı sisteminde kulun kellesinin koltukta olduğu sonucuna varılmaz. Hükümdarlar kullar arasında bir dayanışma, birlik ruhu ve hizmet etme isteği oluşturmuşlardır. Bunu sağlayan İslam'ın hükümdara verdiği üstün otoritenin yanında, hükümdarların kendi kişisel yöntemleridir. Modern bürokrasinin aksine burada görülen bürokrasi tanzimat döneminin sonuna kadar kurumsal bir yapıya sahip değildir (Pustu 2007: 200).

7.2.3. Eğitim Alanındaki Akademik Yetersizlikler

Tanzimattan önce Osmanlı Devleti'nin eğitim ve öğretim kurumları Topkapı Sarayı'ndaki Enderun saray okulu, hazırlık sarayları, medreseler ve sıbyan mektepleridir. II. Mehmet döneminde, sarayın güç ve etkisini koruyacak kapıkulu

yetiştirmek saraylarda verilen eğitimın asıl amacıdır (Antel 1940, Özveren 2008: 226). Başka bir deyişle, devletin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin görölmesi için olgun ve yiğit kişiler yetiştirmek için açılan Enderun'un eğitim ve öğretim açısından alanı dardır (Atuf 1930, Aktaran: Özveren 2008: 226). Enderun; diploma vermesi, belli bir amaç için belli bir programa göre eğitim-öğretim yapması, mezun olanların görev alacakları yerlerin belli olması yönünden bir yükseköğrenim kurumu özelliklerine sahiptir. Fakat Enderun'da hocaların uzmanlaşamaması ve akademik otoritenin yapılanma imkânı bulamaması bir eksiklik olarak kabul edilebilir (Recai 1997: 422). Enderun'da öğrencilerin aşama aşama eğitimde ilerlemesi düşünöldüğünde hocaların belli bir ayrıma ve uzmanlaşmaya tabi tutulmaması dikkat çekmiştir. Bu durum dönemin koşulları düşünöldüğünde bilim alanında derinlemesine yeterliliğe sahip çok sayıda hoca olmamasından kaynaklanabilir.

7.2.4. Bilim ve Teknik Alanında Çağın Gerisinde Kalma

Osmanlı Devleti, kendi şartları içinde oluşturduğu eğitim sistemi yardımıyla yüzyıllar boyunca gerek ilmi alanda gerekse idari alanda ihtiyaç duyduğu kişileri yetiştirmiş, ciddi sıkıntılar yaşamamıştır. Fakat köklü eğitim sisteminde çatlaklar meydana gelmeye başlayınca doğal olarak bundan etkilenmiş ve her iki alanda da sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Taşkın 2008: 343-366).

17. yüzyılda, Enderun'dan mezun olup devletin idari makamlarına görevlendirilmiş kişilerin kendi çocuklarını da saray okuluna dâhil etmeye çalışmaları, liyakat ve disipline dayalı Enderun eğitim sisteminde boşlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu duruma eğitim sisteminin zamanın ihtiyaçlarına göre kendini yenileyememesi de eklenince, Enderun'un eğitim kalitesi ilk zamanlardaki gibi olmamıştır. Dönemin şartlarına uyum sağlayamayan eğitim sisteminin gerilemesi kaçınılmaz olmuştur. Devlet kurumlarının zayıflamasıyla birlikte Enderun da güç kaybetmeye başlamıştır. Ama buna rağmen 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum kurumun temellerinin sağlam olduğunun bir göstergesidir. Aksi halde kurumun gerilemeye başladıktan sonra bu kadar uzun süre ayakta kalmış olması mümkün değildir. Belli bir zaman sonra Batı tarzı eğitim okullarının

kurulmasıyla birlikte Enderun saray okulu eski ihtişamını kaybetmiştir (Çetinkaya 2007: 82).

17. yüzyılda bazı kişilerin alışlagelen yöntemlere aykırı olarak Enderun'a alınması, kapıkulu askerlerinin iktidar üzerindeki nüfuzları, saray okulunun eğitim kalitesinin sarsılmasına yol açmıştır. Zamanla devşirme kanunu da önemini kaybedince sistemde bu bozulmalar yaşanmıştır (Akkutay 1984, Aktaran: Özyiğit 2011: 153).

VIII. BÖLÜM

8. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin tarihine bakıldığında iyi yetiştirilmiş bir hükümdar ve sağlam temeller üzerine kurulmuş bir devlet teşkilatı göze çarpmaktadır. Hükümdar devletin lideri, kanun koyucusu ve devlet mekanizmasını yürüten kişidir. Devlet teşkilatı ise kadim bir devlet geleneğinin devamı şeklinde, yüzyıllar boyunca varlık göstermiş bir yönetim örgütüdür. Enderun, Osmanlı yönetim sisteminde diğer kurumlardan daha farklı bir işleve sahiptir. Çünkü devlet teşkilatının hem güçlenmesinde hem de varlığını devam ettirmesinde Enderun önemli bir görevi üstlenmiştir. Yetiştirilen devşirmelerle birlikte başarılı yöneticiler çıkarılmış, bu yöneticiler, merkezi yönetimi yerelde temsil etmiştir. Enderunlular saray protokülünü ve devlet diplomasisini bizzat sarayda görerek öğrenmiş ve bu yolla Osmanlı medeniyetini özümsemişlerdir. Bu kişiler devletin merkez ve taşra teşkilatında devletin varlığını güçlü bir şekilde hissettirmişler, nitelikli yöneticiler olmaları yönüyle devletin saygınlığına değer katmışlardır. Enderun bu işlevi sebebiyle devleti tüm teşkilatıyla birlikte daha güçlü bir yapı haline getirmiş, devlet idaresinde etkili ve yetkin kişilerin görevlendirilmesine kaynak olmuştur.

Enderun diğer yandan devletin geleceği yönünden de önemli bir görev üstlenmiştir. Bu okula devşirme çocuklar içinden zeki ve kabiliyetli olanlar alınmış ve burada yaygın eğitim kurumlarından daha iyi bir eğitim verilmiştir. Devşirme çocuklar çoğunlukla egemen unsur olan Türklerin dışında başka milletlerden gayrimüslim ailelerin çocukları olmuştur. Devşirme sistemiyle birlikte kültürleştirilen gençlerin, zamanla geldikleri bölgeyle, aileleriyle ve mensup oldukları toplulukla olan bağları koparılmıştır. Bu sebeple Türk kültürünü öğrenen ve Müslüman olan bu gençler, aile

bağları ve ırkları sebebiyle Osmanlı yönetiminde hanedan üyeleri için bir tehlike olarak görülmemiştir.

Çünkü Osmanlı Devleti'ni kuran ve devam ettiren hanedanın Türk olması nedeniyle halk içerisinde ileri gelen nüfuzlu Türk ailelerden çekinilmiştir. İktidar iddiasında bulunma ihtimali güçlü olan bu ailelere karşı savunma şekli olarak da Enderun saray okulu önemli görev üstlenmiştir. Yönetici kadrolarının daha çok gayrimüslimlerden meydana getirilmesi hanedana karşı hak iddia etmelerinin önüne geçtiği için devlete karşı bir müdahaleyi önlemiş, devletin sürekliliğinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti, II. Mehmet zamanında yaptırılan Topkapı Sarayı'ndan birkaç yüzyıl idare edilmiştir. İdari yer olmasının yanında sarayın bir kısmının eğitim kurumu olan Enderun'a ayrılmış olması, devletin eğitime verdiği önemi göstermektedir. Devletin önemli görüşmeleri bu sarayda yapılmış, hükümdar son kararlarını çoğunlukla bu sarayda almıştır. Birçok devlet adamı bu sarayda görev yapmış yine birçok devlet elçisi bu sarayda ağırlandı. Bunun yanında devlet olmanın göstergesi olan güç ve görkem en göz alıcı olduğu yer yine bu saray olmuştur. Devlet protokolü ve devlet terbiyesi burada daha ciddi bir boyut kazanmıştır. Sarayın devlet teşkilatı içerisinde çok önemli olması, hükümdarın sarayda yaşaması ve Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar dünya üzerinde egemen güç olması sebebiyle saray hayatı ayrıca önem arz etmiştir. Hükümdarın sarayda bizzat Enderun öğrencileriyle ilgilenmesi onun Enderun'a verdiği önem bakımından dikkat çekicidir. Diğer taraftan Enderun'un saray içerisinde olması öğrenciler için eğitimde büyük kazanımlar sağlayan bir durumdur. Bizzat devletin bürokrasi ve diplomasi merkezi olma özelliğini gösteren saray hayatı içerisinde; devletin en üst rütbeli kişisi olan hükümdar, bizzat idari ve askeri alanlar için yetiştirilen yönetici adaylarına çok büyük bir örnek olmuştur. Çünkü hükümdar yetkileri, sorumlulukları ve makamı sebebiyle herkesin ilgisini çekmiş, saraydaki Enderunlu öğrenciler de bu duruma kayıtsız kalamamışlardır. Bu kazanımın sadece derslerle, mesleki eğitimle ya da uygulamalı eğitimle kazanılması zordur. Çünkü sadece görerek öğrenilebilecek bir kazanımdır. Tek bir örneği vardır ve bizzat hükümdardan görerek öğrenilebilir. Bu sebeple ileride devlet adamı olacak Enderunlular, hükümdarın devletlerle olan ilişkilerinde, halkına olan yaklaşımında, saray içerisindeki hayatında,

kişisel olarak kendini yetiştirmesinde izlediği yol ve yöntemleri görerek öğrenmişlerdir. Görerek öğrenme yöntemi diğer eğitim yöntemlerinden daha etkili ve kalıcıdır. Nitekim bir yönetici adayı, yönetim örgütü içerisinde devletin en üst yöneticisinin yakınında, belli alanlarda uzman denilecek hocalar tarafından ciddi ve çeşitli eğitimler almıştır. Bu bakımdan yer ve kişi yönünden Enderun çok değerli bir eğitim imkânı sağlamıştır. Enderun yönetici adayları devlet ciddiyeti, devlet terbiyesi ve devlet geleneğini devletin bizzat içerisinde ve hükümdarın hayatına doğrudan tanıklık ederek kazanmışlardır.

Enderun'un iç yönetiminde ve eğitiminde katı bir hiyerarşi görmek mümkündür. Enderun ve hazırlık saraylarında; tecrübe ve kıdem esasına göre ast-üst ilişkisi içerisinde bir hiyerarşi görülür. Bu hiyerarşi içerisinde yer alan üstlere belli kişilerin sorumluluğu ve bazı yetkiler verilir. Kimi zaman bu kişiler inisiyatif olarak astlarını ödüllendirebilir ya da cezalandırabilir. Yetkili bu kişilerin de amirleri olup, onlar da bu amirlerine karşı sorumludurlar. Saraydaki kurallara ve geleneklere uymak kadar amirlerin emirlerine itaat etmek de o kadar önemlidir. Burada monarşinin yönetim şekli olmasının ve merkezden yönetimin etkileri görülür. Çünkü devletin yönetim yeri ve yöneticinin ikamet yeri saraydır. Saray okulu olarak ifade ettiğimiz Enderun da bu merkezin içerisinde yer almıştır. Bu konumu bakımından Enderun içerisindeki öğrenciler, hiyerarşiyi ciddi şekilde hissetmiş, kendi eğitim kurumlarında da hiyerarşiye tanıklık etmişlerdir. Koşullarında odabaşı, lala, ak ağalar, kapı ağası, arz ağaları Enderun üzerinde yetkisi olan üst rütbeli kişilerdir. Bu kişilerin de birçoğu Enderun saray okulu içerisinde yetişmiştir. Enderun hem yetiştirmiş hem görevlendirmiştir. Enderun eğitiminde sınıflar arasındaki ayırım keskin çizgilerle bellidir. Kıyafetlerindeki farklılıklar, eğitim aldıkları yerler, odalar ve koşulların nitelikleri, öğrenci sayıları ve mesleki farklılıklar Enderun'da tek tip eğitim verilmediğini kanıtlar niteliktedir. Tek tip eğitimin olmaması ve öğrencilerin yeteneklerine göre ayrılması çeşitli alanlarda nitelikli kişilerin yetişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Enderun'da devlet idarecileri kadar subaylar, şairler, bestekârlar, çeşitli zanâat ve sanat ustaları yetişmiştir.

Saray okulunda nitelikli yöneticiler yetişmesinin birçok sebebi vardır. Bunların içerisinde kurumun öğrencilere sağladığı imkânlar ve öğrencilerin kabiliyetleri sonucunda desteklenmesi akla gelen en öncelikli sebeplerdendir. Öğrencilere sağlanan

imkânlarla bakıldığında Enderun saray okulunda yetişenlerin yatılı olarak kaldığı görülür. Günün tamamını ve günlük hayatın her anını aynı prensipler çerçevesinde ve ciddi bir disiplin altında yaşamaları, Enderunluları daha da başarılı hale getirmiştir. Enderun'un yatılı olmadığı düşünülürken toplum hayatı içerisinde günlük hayata karışan öğrencilerin eğitim sonucunda elde ettiklerini kaybetme ihtimalleri ortaya çıkabilir. Enderun'un yatılı olması yetiştirdiği yönetici tipinin sürekli olarak dikkatli, düzenli, terbiyeli ve olgun kişilik özelliklerine sahip olmasını sağlamıştır. Bunun yanında yatılı okullarda görülen ocak ruhu, zorlu ve uzun bir süreç olan Enderun eğitiminde de görülmüştür. Sıkı arkadaşlık bağlarının yanında devlete ve hükümdara doğrudan aidiyet hissi geliştirmiştir. Bu durum öğrencilerin derslerinde ve kişisel gelişimlerinde istekli olmalarını sağlamıştır. Öğrencilerin birbirleriyle olan iletişimi ve koşullardaki yaşam alanını paylaşmaları onları birlikte hareket etmeye sevk etmiş ve bencil davranmaktan uzaklaştırmıştır. Zaten Enderun'da eğitim; terbiyeli olma, birlikte yaşama ve birbirinden sorumlu olma bilincine ulaştırmak için verilmiştir.

Enderun gibi özgün bir kuruma duyulan ihtiyaç günümüzde daha fazla hissedilmektedir. Dünya geneline bakıldığında yönetici eğitimini gerçekleştiren birçok kurum vardır fakat etkisi ve başarıları Enderun kadar öne çıkan bir kurum pek görülmemektedir. Çağın bilim ve teknik alandaki gelişmelerine ve devletlerin milenyum çağındaki ihtiyaçlarına yönelik çok yönlü, yatılı bir yöneticilik okulu gerekli hale gelmiştir. Enderun'da görülen ahlak, disiplin, dürüstlük, liyakat ve sadakat temel ilkeleri etrafında yeni bir kurum meydana getirilmesi ihtiyaç haline gelmiştir. Devletler ilerleyen süreçlerde bu ihtiyaca kayıtsız kalamayacaklar ve bu alanda yeniden derin çalışmalar yapmaya yöneleceklerdir.

KAYNAKLAR

- Akkutay, Ülker (1984). Enderun Mektebi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Yahya (1999). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ali Ufki Bey (2013). (Albertus Bobovius), Saray-ı Enderun, (Çeviren: Türkis Noyan, Topkapı Sarayı'nda Yaşam), Kitap Yayınları. İstanbul.
- Altunok, Mustafa (2012). Türkiye'de Kamu Yönetimi Düşüncesi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2012.
- Armağan, Mustafa (2008). "*Osmanlı'da Üstün Yetenekliler Fabrikası: Enderun Mektebi*", (<http://Enderunistanbul.org.tr/Enderun-mektebi/39-Enderun-mektebi/54-Enderunmektebi.html>, 6 Temmuz 2019'da erişildi.)
- Angiolello, Giovan Maria, Historia Turchesca, (Çeviren: Pınar Gökpar, Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor - Fatih Sultan Mehmet), Profil Yayınları, İstanbul, 2011.
- Atsız, H. Nihal, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1970.
- Aydüz, Salim, "*Medrese ve Tekke Dışındaki Eğitim Müesseseleri Tarihi Literatürü*", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008.
- Başgil, Ali Fuat, Gençlerle Başbaşa, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Behar, Cem (2006). Aşk Olmayınca Meşk Olmaz, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Burlbaw, Lynn M., Capraro, Robert M., Han, Sunyoung, Corlu, M. Ali, Corlu, M. Sencer “*The Ottoman Palace School Enderun and the Man with Multiple Talents, Matrakçı Nasuh*”, Journal of the Korea Society of Mathematical Education Series, Research in Mathematical Education Vol. 14, No. 1, Teksas, USA, 2010.

Çeçen, Anıl, Türk Devletleri, Fark Yayınları, Ankara, 2007.

Çetinkaya, Bayram Ali (2007), “*Osmanlı İmparatorluğu’nun Saray Okulu Enderun*”, Cumhuriyet Üniversitesi, Somuncu Baba Dergisi.

Doğan, Recai (1997). “*Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılulaşma Açısından Tahlili*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 37, sayı 1, 1997.

Demirgen Emel ve Nilgün Sazak (2014) “*III. Selim Dönemi’nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi*”, İdil Dergisi.

Enç, Mitat (2004). *Üstün Beyin Gücü Gelişim ve Eğitimleri*, Gündüz Yayıncılık, 2004.

Enderunlu Abdüllatif (2013). (Hazırlayan: Ahmet Köç), *Ayine-i Derun (Osmanlı’ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderun-ı Hümayun)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2013.

Enderunlu Osman Vasıf Bey ve Divanı, (Hazırlayan: Raşan Gürel), *Kitabevi Yayınları*, İstanbul, 1999.

Er, Hamit (2003). “*Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları*”, Marife Dergisi.

Eryılmaz, Bilal (2013). *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2013.

- Gözetin, Seval (2016). “Üstün ve Normal Zekâlı Öğrencilerin Öğrenmeye İlişkin Tutumlarının Karşılaştırılması”, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Güçin Gökhan, Oruç Şahin (2015), “Türkiye’de Üstün Yetenekliler ve Üstün Zekâlılar Alanında Yapılmış Akademik Çalışmaların Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi.
- Güler, İbrahim (2014). “Osmanlı Devleti’nde Yetiştirilmek İstenen Üstün Yetenekli İnsan Tipinin Kodlarının Çözümünde, Mimar Sinan’ın Eğitim Sürecinden Hareketle Dönemin Tarihsel ve Eğitimsel Analizi”, Genç Bilim İnsanı Eğitimi ve Üstün Zekâ Dergisi.
- Günay, Nejla (2016). “Osmanlı Devleti’nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler”, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Gündüz, Mustafa (2016). “Enderun Mektebi ve Osmanlı’da Üstün Yeteneklilerin Eğitimi, Devşirme ve Enderun’a Seçilme”, Eğitime Bakış Dergisi.
- Güngör, Tahir (2007). “Enderun Saray Mektebinde Has Oda Teşkilatı”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Güngör Tahir (2011). “Osmanlı Sarayı Enderun’unda Kur’an Kültürü”, Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları-I, Kur’an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hafız Hızır İlyas Ağa (2016). Letaif-i Vekayi-i Enderuniyye (Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat, Haz: Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991). XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1991.

- İdris-i Bitlisi (2013). Heşt Behişt VII. Ketibe (Çev: Muhammed İbrahim Yıldırım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnalcık, Halil (1954). Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnalcık, Halil (2013). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karakuş, Turgut (2014). “16. Yüzyıl Devlet Yönetim Sisteminde Enderun Saray Mektebi'nin Yeri ve Yönetim Sistemi Üzerindeki Etkisi”, Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karataş, Özgür Sadık (2014). “*Klâsik Türk Müziği Eğitimi'nde Bir Saray Üniversitesi: Enderûn Mektebi*”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume.
- Keskin, Muhammet (2009). “Enderun Saray Okulu'nda Has Oda Teşkilatının Önemi, Uygulanan Eğitim Yönetimi ve Stratejileri”, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kılıç, Cihan (2010). “Enderun Mektebi Örnekleminde Günümüz Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminin Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kılınç, Mustafa (2012). “*Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi'nin Tarihi Gelişimleri*”, E- Journal of New World Sciences Academy.
- Kıran, Batuhan İsmail (2014). “*Enderun-ı Hümayunda Dilsiz İçoğlanları*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.

- Kömür, Erol (2010). “Osmanlı Devleti Enderun Mektebi’nde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri”, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurban, Samet (2016). “*Osmanlı Yönetim ve Siyaset Geleneğinin Üretilmesinde Rol Oynayan Kurumlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Enderun Mektebi ve Medreseler*”, Samsun.
- Kurban, Samet (2016a). “*Osmanlı Devleti’nde Bir Yönetim Okulunun Sonu: Enderun Mektebi’nin Kapatılması*”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Oğuz, Murat (2008). “Osmanlı Devleti’nin Yükselme Döneminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi”, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2014). *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları. İzmir,
- Ortaylı, İlber (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat Yayınları. Ankara.
- Ödemiş, İ. S. (2014). “*Enderun Mektebi ve Demokratik Eğitim Modeli Perspektifinden Eğitim Modeli: Teorik Bir Çözümleme*”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi.
- Özses, Mustafa Ali (2009). “Enderun ve Türk Musikisi”, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztürk, Nebiye (2002). *Zenaname- Enderunlu Fazıl*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özveren, Ali (2008). “*Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyete Eğitim Sistemimize Tarihin Penceresinden Bir Bakış*”, Değerlendirme, Tartışma ve Cevap Yazıları.

Özyiğit, Halil (2011) “Enderun Mektebi’nde Yetişen İki Sanatçı: Said Efendi Ve Tevfik Paşa” *Ekev Akademi Dergisi*.

Pustu, Yusuf (2007), “Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.

Sabancı Osman, Bulut Safiye Sarıcı, Dağlıoğlu, Elif, “Gifted Education Program in Enderun System”, *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, Ankara, 2017.

Şahin, İlyas Han (2011), “Tarihin Sayfalarında Bir Deha Mektebi Hülyası ve İhyası”, *Eğitimde Birliğin Sesi Dergisi*.

Şirin Mustafa Ruhi; Kulaksızoğlu Adnan; Bilgili Ahmet Emre, *Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Şimşirgil, Ahmet, Taşa Yazılan Tarih: Topkapı Sarayı, *Tarih Düşünce Kitapları* Yayınevi, İstanbul, 2005.

Taşdan, Hayati, *Türkiye’de Mülki İdare Akademisi*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Taşkın, Ünal (2008), “Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Tayyarzâde, Ataullah Ahmet Atâ Bey, *Tarih-i Atâ (Osmanlı Saray Tarihi, Haz: Mehmet Arslan)*, I-V, İstanbul, 1876.

Tortop N. , İsbir E. , Aykaç B. , Yayman H. , Özer, M. A. , *Yönetim Bilimi*, Nobel Yay. Ankara, 2012.

Türk, İbrahim Caner (2011), “Osmanlı Son Dönem Tarihçi - Eğitimcisi Ahmed Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi”, *History Studies, International Journal of History*.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara, 1945.

Ünal, Mehmet Ali, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Fakülte Yayınları. Isparta, 2010.

Ürekli, Fatma (2002), "*Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi Ve Kurumları*", Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi.

Yayla, Yasemin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Osmanlı Yönetiminde Bürokratik Yapı 1520-1566", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2001.

Yücel, Yaşar (Haz.), Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I, Kitab-ı Müstetab, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 216, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974

EKLER

EK 1: Fotoğraflar Topkapı Sarayı Resmi Web Sitesi (<https://www.topkapisarayi.gov.tr>, 7 Eylül 2019'da erişildi)

Fotoğraf 1: Topkapı Sarayı (Uzaktan Dış Görünümü)

Fotoğraf 2: Topkapı Sarayı Giriş

Fotoğraf 3: Topkapı Sarayı (Dış Görünümü)

Fotoğraf 4: Altınyol

Fotoğraf 5: Ağalar Camii

Fotoğraf 6: Arz Odası

Fotoğraf 7: Babüssaade

Fotoğraf 8: Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi)

Fotoğraf 9: Has Ahırlar

Fotoğraf 10: Has Oda Koşu (Padişah Portreleri)

Fotoğraf 11: Has Oda ve Kutsal Emanetler Dairesi

Fotoğraf 12: Hazine Koşusu

Fotoğraf 13: III. Ahmed Kütüphanesi (Enderun Kütüphanesi)

Fotoğraf 14: III. Avlu (Enderun Avlusu)

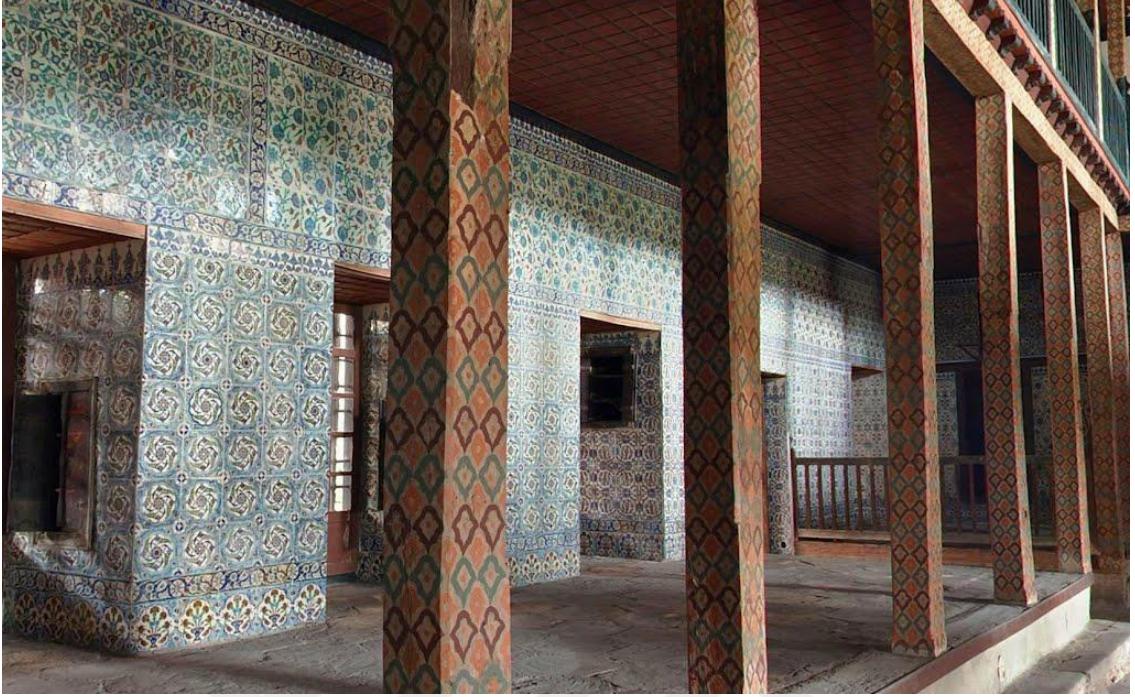
Fotoğraf 15: Kara Ağalar ve Kara Ağalar Taşlığı

Fotoğraf 16: Kuşhane ve Harem Kapısı

Fotoğraf 17: Seferli Koğuşu

Fotoğraf 18: Zülüflü Baltacılar Ocağı

Fotoğraf 19: Enderun Avlusu'nda Saray Şenlikleri Bozkır'dan Saray'a At, Ok ve Şahin